Рік—Année I, 1934 Львів—Léopol (Lwów) Книжка—Livre 4

УКРАЇНСЬКИЙ
АҐРОНОМІЧНИЙ ВІСТНИК
ЧВЕРТЬРІЧНИК
LA REVUE AGRONOMIQUE UKRAINIENNE
REVUE TRIMESTRIELLE

Адреса: Львів, Ринок 10/II. — Adresse: Lwów, Rynok 10/II. (Pologne).

СТАТТІ—ARTICLES

АҐРАРНА ПОЛІТИКА, ГРОМАДСЬКА АҐРОНОМІЯ, ЕКОНОМІЧНІ ПИТАННЯ, СІЛЬ. Г. КООПЕРАЦІЯ.

Politique agraire, agronomie sociale, questions économiques, coopération agricole

ПРОФ. М. ДОБРИЛОВСЬКИЙ, Подєбради.

СИСТЕМА КОНЮНКТУРО-ТВОРЧИХ ФАКТОРІВ.

PROF. M. DOBRYLOVSKYJ: EIN SYSTEM DER KONJUNKTURBILDENDEN ELEMENTE.

I.

Вивчення причин конюнктурних питань в народньому і світовому господарстві в наші дні набрало, помимо свого теоретичного інтересу, також великого практичного значіння. На ньому мусить базуватися активна конюнктурна політика. Між тим, треба констатувати, що загадковість конюнктурного ритму досі ще далека від остаточного розвязання. Й не диво. Найповажнішою причиною того є те, що конюнктуро-творчих факторів дуже багато та що вони дуже різноманітні по своїй природі. Крім того, між конюнктуро-творчими факторами та конюнктурною динамікою існує взаємна зумовленість настільки тісна, що часто наслідки і рефлекси приймаються за причини й побудники, і навпаки.

Нашим завданням тут буде розібратись в множності відзначених в економічній літературі ріжних конюнктуро-творчих факторів та накреслити образ співвідношення цих факторів, визначити їхню ролю в напрямі викликання конюнктурних рухів. Само со-

бою, в вузьких межах журнальної статті ми матимемо змогу виконати це завдання лише схематично.

Щоб не було непорозуміння з термінольоґією, умовимося наперед розуміти під поняттям кон'юнктури — *властиві розвиненому міновому господарству непередбачені, стихійні, нереґулярно-періодичні хвилясті рухи народньо-господарського орґанізму в цілому, що супроводяться як кількісними, так якісними змінами в ньому та найяскравіше виявляються в сфері ринку, цін та доходів.*[1])

Отже з поняття кон'юнктури виключаємо як реґулярно-періодичні сезонові хитання, так і довгі хвилі секулярного руху.

Всі фази кон'юнктурного циклю в дальшому свойому викладі я вважаю за однаково *нормальні* для сучасної господарської системи явища і під кон'юнктурно-творчими фактами розумію всі ті чинники, що викликають кон'юнктурні хитання, як в бік піднесення, так і в бік депресії.

Всі такі кон'юнктуро-творчі фактори треба в першу чергу розділити на дві ґрупи: *стало діючі* та *пертурбаційні.* В нашу увагу далі приходитимуть головно перші з них, бо якраз вони зумовлюють безперестанно господарську циклічність. Друга ґрупа факторів надає лише індивідуальні риси поодиноким циклям, а то цілій секулярній хвилі.

Далі ділимо кон'юнктуро-творчі фактори на *основні* та *попутні.* Останні витворюються в процесі кон'юнктурної динаміки, отже нею самі є зумовлені, але, будучи покликані до життя, в дальшому впливають на загострення кон'юнктурних хитань.

На хід господарського життя можуть впливати: а) обставини внутрі самого народнього господарства, б) зовнішні обставини ріжного роду та в) масові настрої господарюючих субєктів і їхня оцінка господарської ситуації. Тому за їхнім *походженням,* кон'юнктуро-творчі фактори можна поділити на три катеґорії:

1) *внутрішні економічні фактори,*

2) *зовнішні (позаекономічні) фактори обективні,*

3) *психічні (субєктивні) фактори.*[2])

Цю останню клясифікацію факторів ми й покладемо в основу дальшого викладу.

II.

Головних причин кон'юнктурних хитань треба передовсім шукати, звичайно, серед тих феноменів, що розвиваються в самому народньому господарстві. Проте проблєма конкретного визначення тих факторів внутрі економічного походження, що зумовлюють собою кон'юнктурний рух народнього господарства в економічній теорії досі викликає особливо багато суперечок. Часто твердять, що проблєма кон'юнктурних хитань це проблєма цін. Але, на нашу думку, це невірно. Хитання цін є секундарним явищем, як виразник співвідношення попиту й пропозиції. Кон'юнктурні хитання є якраз хитанням співвідношення між *загальним* попитом і *загальною* пропозицією. Причому за високої кон'юнктури переважає

---

[1]) Пор. С. Первушин, „Хозяйственная коньюнктура". Москва 1925. Ст. 25.
[2]) Пор. W. Röpke. „Die Konjunktur" Jena 1922.

попит, а за низької — пропозиція. Отже *хитання цін є наслідком конюнктурних хитань, а не їх причиною.* Крім того конюнктурні хитання обіймають собою далеко більше господарських явищ, ніж тільки ціновий механізм, як то ми й показали в наведеному вгорі визначенню конюнктури. Через це, на наш погляд, вияснення причин конюнктурних хитань мусить полягати головно у *вияснению причин, що впливають на зміну співвідношення між загальним попитом і загальною пропозицією.*

Попит може бути двох родів: *продукційний* та *споживчий.* Який же з цих двох видів попиту зумовлює собою хитання конюнктури?

Оборот господарських дібр не творить замкненого кола, по якому вони безперестанно точаться. Він є ланцюгом процесів пристосування дарів та сил природи для заспокоєння наших потреб. В конечному підсумку, таким чином *господарський оборот* дібр усіх без винятку катеґорій є ніщо інше, як *служення нашим споживчим потребам* в широкому розумінню цього слова. Тільки — що одні добра служать для нашого споживання безпосередньо, а другі лише посередньо, будучи засобами та знаряддям продукції споживчих дібр.

Коли це так, то споживчий попит мусить собою визначати всю взагалі продукцію, а сам він, як відомо, визначається купованою спроможністю широких мас (робітників, селян, службовців, урядовців, осіб вільних професій, дрібних ремісників, крамарів і т. под.).

Купувальна спроможність залежить від висоти доходу, але не цілого, тільки тієї його частини, що йде в *споживчий фонд* суспільства. Цей же останній поповнюється переважно з малих доходів, бо приємців малих доходів є значна більшість. Продукційний фонд, навпаки, росте переважно з доходів капіталістів та взагалі більш заможної меншости населення.

За високої конюнктури росте зиск капіталістичної кляси, а значить прискорено зростає і продукційний фонд суспільства, тоді як зростання споживчого фонду залишається позаду, бо дрібні доходи в своєму зростанню не встигають за великими доходами. Через це в народньому господарстві настає, за висловом Бунятяна[3]) *„перекапіталізація“*, що приводить до надпродукції промислових виробів.

Надпродукція ніколи не є абсолютною. Вона є лише релятивним надбутком господарських дібр, що зустрічається з невистачальним попитом. Товари не знаходять собі збуту не тому, що вже всі потреби населення заспокоєні цілком, а лише тому, що *маса покупців не має за що купити* всі виготовлені продукти, бо на це *не вистачає доходів.*

За низької конюнктури зиск падає. Капіталові нагромадження сповільнюються, і реляція між споживчим та продукційним фондами стає більш рівномірною. Дрібні доходи за низької конюнктури падають теж, але не всі одаково. У більшій мірі вони падають у індустріяльних робітників, менше у урядовців, взагалі осіб

[3]) М. Бунятян, „Экономическiе кризисы“. Москва 1915, також „Les crises économiques“ Paris 1921.

з фіксованим доходом та у селян (якщо, звичайно, справа не ускладнюється одночасовою сільсько-господарською кризою).

Вирівнання реляції між споживчим і продукційним фондами є передумовою кінця депресії, бо це значить, що попит більше відповідає пропозиції, а іноді навіть і перевищує її.

Отже, основна причина конюнктурних питань лежить в розподілі суспільного доходу. Проблема розподілу є одначе функцією загальної структури народнього господарства, а тому основна причина конюнктурної циклічности лежить в самій структурі капіталістичної господарської системи.

Нам справедливо можуть закинути, що як конюнктурне розширення продукції, так і її звуження інтенсивніше відбувається в *продукції засобів виробництва*, а не в продукції споживчих дібр. Це цілком вірно, але це ще не значить, що конюнктурні рухи викликають ті причини, які лежать не по стороні попиту, а по стороні пропозиції. Тенденція до надпродукції в капіталістичному господарстві є скрізь, у всіх галузях виробництва. Але дякуючи неоднаковому ступневи елястичности і реґулярности попиту на ріжні добра, надпродукція може повстати більше в тих галузях, які виготовляють засоби продукції. Безперервність попиту на споживчі добра змягчує надпродукцію, і тим вона в цих галузях не може бути такою великою. Коли надпродукція найбільш можлива в сфері засобів виробництва, то це пояснюється тим, що попит на них нерівномірний, що між початком продукційного процесу і моментом, коли ці засоби стають на службу споживанню, проходить довший час, що вони мають довгий амортизаційний період і тому наперед тяжко відгадати розміри попиту. Тим то надпродукція може виникати і в таких споживчих добрах, як житлові будинки, але вона має значно скромніші межі в галузі харчових продуктів.

Одначе і хаотичність капіталістичної продукції, конкуренційне змагання та відсутність загального пляну виробництва є безперечно *одним з факторів*, що зумовлює та поглиблює конюнктурне хитання. Раніше цьому факторові надавали виключне першорядне значіння і в довоєнній добі дехто з теоретиків сподівався, що картелювання промисловости може допомогти змягчуванню конюнктурних хитань та навіть твердили, що іменно завдяки картелям і трестам на початках XX ст. не помічалося гострих промислових криз. Приклад сучасної кризи показує, що цей погляд був безпідставний.

Ставлячи хаотичність продукції в ряд основних конюнктуротворчих факторів, ми всетаки — слідом за Афтальйоном[4]) — мусимо констатувати, що *центр циклічних хитань треба вбачати в змінах попиту і пропозиції предметів найширшої потреби.*

Починаючи з *М. Тугана-Барановського*[5]) і до цього часу, є дуже поширеним погляд про велике значіння для конюнктурного руху *грошово-кредитового механізму. Кассель*[6]) вважає кредит го-

---

[4]) Див. A. Aftalion „Crises périodiques de surproduction" Paris 1913.

[5]) Див. зокрема його „Промышленные кризиси в Англії" також в його „Основах политической економії". Петрогр. 1917.

[6]) Докладніше див. Gustav Cassel: „Theoretische Sozialökonomie" 4. Aufl. Leipzig 1927.

ловною підоймою конюнктурного руху. На його думку дорогий кредит зламує високу конюнктуру і дешевий кредит дає підстави для закінчення депресії. Безперечно, висота позичкового відсотка і сутужність на кредитовому ринку впливає на перебіг конюнктури. Але коли б навіть можна було утримати позичковий відсоток на низькому рівні, на мою думку надпродукція все одно, в наслідок високої конюнктури, мусіла б настати, бо дешевий кредит в більшій мірі ґарантує зростання зиску, ніж трудових доходів, т. т. споживчого фонду. Коли населення не мало б за що купувати, то все одно і при дешевому кредиті темп продукції мусів би спомалитися. Крім того уже самий факт, що в часи депресії позичковий відсоток стоїть низько, але це не спонукає промисловців до розширювання виробництва, свідчить, що кредитові належить далеко не перше місце серед конюнктуро-творчих факторів. *Брак грошей,* — як про це каже Гільфердінґ[7]), — *є лише симптомом спомалення процесу господарського обороту в наслідок надпродукції.* І велика сила вільного капіталу (грошового) в часи депресії лежить без вжитку лише тому, що залишається бездіяльним і промисловий капітал. Приклади сучасної кризи ясно свідчать, що скільки б не *вганяти* шляхом кредиту гроші до обігу, вони не матимуть сили розширити продукцію, якщо перед тим не буде створений збільшений попит. Мусимо констатувати, що кредитовий механізм не робить сам конюнктури, він є лише одним з попутних факторів, який щоправда, не залишається невтральним, проте він діє лише в напрямі загострення конюнктурних хитань, будучи сам в своєму русі зумовлений цими хитаннями.

Прихильники ототожнення конюнктурного ритму з хитанням цін мають нахил вбачати причину конюнктурних хитань в *хитанню цінности грошей,* головно золота. Не станемо перечити, що раптове збільшення чи зменшення грошової маси в обігу справді може міняти конюнктуру, бо тут міняється співвідношення цін та доходів, зокрема міняється тягар довгів та співвідношення між пружними і непружними господарськими числами. Але досі не доведено, щоб хитання цінности грошей, яке лежить по стороні самих грошей, а не товарів, відбувалося рівнобіжно з хитанням конюнктури. Є також великий сумнів, чи взагалі хитання цінности золота само по собі може робити великий вплив на товарові ціни, бо само золото в своїй ціні залежить від того, що воно є валютовим матеріялом, а не від того, що воно є золотом. Цінність грошей в великій мірі є залежною від того, в який спосіб вони приходять до обігу. А тому, коли зміни в масі грошей не відбуваються різко і раптово та коли збільшення грошової маси урівноважується відповідним збільшенням господарських заслуг, з приводу яких гроші до обігу приходять, то тоді грошовий фактор, коли її має вплив на конюнктурні хитання, то лише мінімальний. Отже, ми не відкидаємо, що збільшення дутої купувальної сили (інфляції), або зменшення грошової маси в обігу через штучну дефляцію, може впливати на конюнктурний ритм, але тільки як пертурбаційний фактор. Добра грошова політика є потрібною для змягчення конюнктурних хитань, але ми не можемо погодитися з примітивним

---

[7]) Див. R. Hilferding: „Das Finanzkapital“. Wien 1920.

механічним розумінням кількісної теорії грошей, прихильники якого[8]) сподіваються, що стабілізація цінности грошей є універсальним ліком на конюнктурні хитання. Уже тим, що основну причину конюнктурних хитань ми вбачаємо в *непропорційному розподілі суспільного доходу*, ми виключаємо гроші з числа основних к.-т. факторів, бо проблема розподілу доходу не є проблемою обміну, а проблемою *співвідношення соціяльних сил*, де грошам нема чого робити.

III.

Другу катеґорію конюнкт.-творч. факторів, т. т. обєктивні позаекономічні фактори можна розділити на три ґрупи: 1) природні, 2) соціяльні та 3) технічні.

1) Природа, як фактор виробництва, — цілком ясно — мусить впливати на господарську динаміку, як вона безсумнівно впливає на сезонові хитання в народньому господарстві, що можна вважати цілком доведеним. Про ролю природніх факторів в конюнктурній динаміці згадувалося ще в економічній літературі минулого століття (*Сей* та *Джевонс*). Також в нашому столітті про це багато було сказано *Діцелем, Муром, Піґу, Первушиним та ін.*[9])

Для конюнктурного руху тут приходить в увагу, головним чином *динаміка урожаю збіжжя*. Сільсько - господарський дохід впливає на попит господарських дібр ріжного роду, а саме: а) предметів споживання, б) знаряддя і засобів сільсько - господарської продукції, в) транспортових та торговельних послуг. Він також впливає на сфери грошового обігу й кредиту, на ціни сировини та на приток нових робітників у промисли.

Туган - Барановський заперечуючи вплив врожаю на конюнктурний рух показує на те, що в тих галузях, які безпосередньо звязані зі збутом сільсько-господарських продуктів та з промисловим попитом на них, конюнктурні хитання відбуваються найслабше. Одначе з огляду на згадану вже нами ріжницю в реґулярности та елястичности попиту на ріжні роди товарів, заперечення Тугана-Барановського втрачають своє значіння, як на це було і вказано *Шпітгофом*[10]). Але безперечно, *проблема впливу сільського господарства на конюнктурні хитання дуже складна* і цим пояснюється неуспіх деяких ранніх теорій, що звязували конюнктуру з сільським господарством.

Для конюнктурних хитань *висота урожаю* має значіння *не безпосереднє, а посереднє*, поскільки вона визначає собою хитання купувальної спроможности сільсько-господарського населення. Ця ж остання залежить не від кількости здобутих сільсько-госп. продуктів, а від *грошових результатів реалізації врожаю*. В наслідок високого врожаю ціни можуть бути настільки низькі, що гро-

---

[8]) Див., напр., Irwing Fisher: „Purchasing power of money" New-York 1925 також G. F. Warren and F. A. Pearson: „Prices" 1933. Пор. **Звіт Золотої Делеґації Фінансового Комітету Ліґи Націй 1932 р.**

[9]) H. Ditzel: „Ernte und Ernteziclus". Art. in Handwörterbuch d. Staatswissenschaften. IV. Aufl.; L. Moore „Economie cycles" 1913.; A. C. Pigou „Economics of Welfare" 1921.

[10]) Див. A. Spiethoff „Krisen". Art. im HWB d. Staatswiss. IV. Aufl., а також „Beiträge zur Analyse und Theorie der algemeinen Wirtschafskrisen" Leipzig 1905.

шовий дохід селянських господарств може зрости, а, навпаки, в порівнянні з роками середніх урожаїв, падати. Крім того доводиться брати під увагу не лише обставини місцевого хлібного ринку та збіжжевої продукції, але обставини світового ринку збіжжя. Також треба памятати, що с.-г. продукція не цілком залежить лише від природніх факторів, що вона залежить ще й від технічних умов продукції та від розміру засіяної площі. Все це комплікує співвідношення між динамікою врожаїв, з однієї сторони, і доходів с.-г. населення, з другої сторони, та приводить до того, що хитання урожаю лише випадково може сходитися з кривою конюнктурних хитань.

Але безперечно, поскільки величезна більшість населення світу підставою своєї екзистенції має с.-господарство, постільки хитаня доходу від сільського господарства мусить мати і дійсно має великий вплив на хитання загальної господарської конюнктури.

2. *З соціяльних факторів* треба в першу чергу згадати про *рух населення*, тобто про темпо приросту робочих рук, з однієї сторони, і нових споживачів, з другої сторони.

До цієї ж катеґорії факторів відносимо такі перетурбаційні фактори, як *війни* і *революції*, відносно впливу яких на господарську динаміку ніхто не має сумніву.

Але крім того, хочемо тут підкреслити конюнктуро-творчу ролю ще одного фактора, а то *економічної політики*. Ця остання може впливати як в бік загострення, так і в бік змягчення конюнктурних хитань, хоч сама по собі вона і не має сили ці хитання викликати або припиняти. Покищо нас більше тут цікавить не пляновий і продуманий вплив на конюнктурний рух економічної політики, бо з цим світ ще має малий досвід. Ми більше тут говоримо про непередбачений стихійний вплив економічної політики на господарську динаміку, поскільки вона безперечно може впливати і на сферу продукції, і на сферу збуту, і на сферу розподілу доходу та його вживання. Нерозумна економічна політика, наприклад, як це вже сьогодня може вважатися цілком доведеним, може штучно звужувати внутрішній і закордонний збут товарів, може гальмувати чинність кредитового апарату та грошового обігу і т. п. А звідси висновок, що коли такий важливий вплив може мати нерозумна політика, то значить і розумна, побудована на наукових засадах, політика публичної влади може стати одним з чинників що до певної міри реґулювали б господарською структурою капіталістичного ладу зумовлену конюнктурну динаміку.

3. Роля *технічних факторів* була підкреслена також уже досить давно, але особливо велике значіння цим факторам надавалося, як *побудникам*, що спричинюються до *виведення господарства зі стану депресії*. Цю ролю за ними визнавали уже *Родбертус* і *Маркс*. В новій науці про конюнктуру про це ми зустрічаємо думки у *Шпігоффа, Касселя, Піґу, Репке* і інш.

Але ми хочемо підкреслити, що технічні фактори мають вплив нетільки як товкачі. *Вони сприяють також загальному руху конюнктури у всіх її фазах.*

Ріжні технічні удосконалення, рахуючи в те і удосконалення

в сфері господарської орґанізації, сприяють подешевінню собівартости продуктів та збільшують продуктивність праці. В час депресії це одкриває для продуцента перспективу успішної конкуренції з застарілими (технічно) підприємствами ,— в час високої конюнктури це збільшує можливості надпродукції.

Нові винаходи, що спричинюються до виникнення *нових індустрій* грають велику ролю в тому напрямку, що вони покликають до життя нові ресурси споживчого фонду, зокрема з заощаджень заможних верств. Разом з тим вони створюють попит на засоби виробництва і робочі руки, і тим самим викликають конюнктурне оживлення та сприяють збільшенню споживчого фонду. Але з другої сторони нові індустрії згодом стають перед перенасиченістю ринку їхніми продуктами і починають терпіти кризу не лише самі, але спричинюються також до кризи в тих галузях промисловости, що служили їм, як постачальники сировини й півфабрикатів. Так, наприклад автомобільна промисловість, яка, з огляду на свою новість, була надзвичайно розвинулася і стала одним з видатніших споживачів шкла, ґуми, ляків і т. п., нині спричинилася до особливого загострення кризи у всіх цих галузях виробництва.

Технічні удосконалення крім того мають тенденцію навіть при високому стані конюнктури *заступати робочі руки колесами машин* і таким чином викликають перманентне т. зв. *„технольоґічне безробіття". Проґрес техніки має тенденцію випереджувати поступ розподілу цілої маси праці поміж поодинокими членами суспільства, випереджувати поступ в розподілі доходу і в цей спосіб гонить господарство до надпродукції.*

Нарешті мусимо тут згадати, що технічний проґрес є причиною зростання ролі основного капіталу в виробництві, а це значить, що продуцентам стає все тяжче *скорочувати виробництво* навіть в ті часи, коли надпродукція стає очевидним фактом і це ж саме робить капіталістів більш *обережними* щодо *інвестицій* в часи господарських депресій.

Отже проґрес техніки, будучи двигуном господарського поступу, веде цей поступ не по рівній, а по кривій, хвилястій лінії.

IV.

Переходимо тепер до факторів *психічного порядку*. Ми оцінюємо речі не так, як вони є, — а як вони нам здаються. Наше поступовання залежить від нашої оцінки ситуації, від *переломання дійсности є нашій психіці*. Тому в цілій господарській чинності, як поодиноких господарських субєктів, так і цілої їх маси, велику ролю грає психічний момент.

Ми не станемо тут говорити про психічні переживання поодиноких господарюючих субєктів, але хочемо показати на зміни психольоґії мас, як на один з першорядних конюнктуро-творчих факторів. Походження масових психічних здвигів, досі ще в науці належно не розяснене. Але ми ці здвиги можемо спостерігати не лише в формі гострих соціяльних рухів, але й у формі зміни моральних поглядів, смаків, мод і т. под. Виникають вони спонтанно і дуже швидко охоплюють собою широкі маси. Сфера народнього господарства теж не позбавлена таких здвигів. І тут чергування

настроїв оптимізму і песимізму (часто мало виправданих обєктивними умовами) є сталим явищем та має не останнє значіння в ході економічних подій. *Біржа*, цей „найнервовіший центр мінових оборотів", є головним пунктом, де ці масово психічні хитання помічаються особливо гостро. Це не дивно, бо біржеві операції в великій мірі сновані на відчуванні й передбаченні і тому-то психічні моменти тут грають велику ролю. Але прилюдність біржевих операцій, погляд на біржу, як на центр, куди спливаються всі недосяжні масам відомості про близчі господарські перспективи, і, нарешті, репутація *„зборища економічних пророків"*, що установилася в масах за біржою, сприяють тому, що біржові настрої швидко передаються в публіку і там викликають масові психічні здвиги, які потім рефлексійно передаються знов на біржу і ще більше поглиблюють певні тенденції в масових настроях. В процесі таких здвигів розсудливість і точні господарські розрахунки забуваються, чим можна пояснити такі дивні явища, напр., як повне розходження між висотою акційних курсів і висотою дивіденд, що помічається головно в часи біржових безів. Як відомо, біржові крахи дуже часто випереджують наступлення кризи в промисловости. Так само при зломі депресії ми часто бачимо попереднє оживлення на біржі. Уже це одно, до певної міри, може свідчити про поважну ролю психольоґічного фактора.

Психоз оптимізму і песимізму властивий також і масам *промисловців*. І тут цей психоз або примушує їх продовжувати в незмінних межах виробництва тоді, коли є очевидними уже всі ознаки початку кризи, або навпаки, виявляти надмірну обережність, не дивлячись на збільшення попиту. Конкуренція та побоювання відстати від других безперечно вяже тут промисловців і примушує їх діяти в певних напрямках навіть тоді, коли дехто з них ясно собі вже усвідомив всю нераціональність загального поступовання.

Зміна масового психозу обережности та ощадности на таке ж масове бажання швидче накуповувати товари, „доки вони ще не подорожчали", властиве також і *споживачам*. За часів депресії купується мало не тільки тому, що нема за що купувати, але також і з цієї причини, що кожний є готовий перечекати з заспокоєнням деяких своїх потреб в надії, що товари будуть ще дешевіти і що негайні закупки йшли б усупереч з основним господарським принципам.

Вплив психічних факторів на конюнктурні хитання був підмічений ще в економічній літературі минулого століття. Тепер про це говориться в літературі досить багато, зокрема не мало допомогли виясненню цього питання два згадуваних уже дослідники теоретичних проблем конюнктури — *Репке* та *Піґу*.

V.

Ми назвали тільки-що багато ріжноманітних факторів, що викликають конюнктурні хитання та впливають на їхній перебіг. Тепер нам залишається подивитись, *яке взаємовідношення існує між всіми цими факторами*. Адже вони є чужими собі по своїй природі, а між тим витворюється одна рівнодіюча, що приводить до циклічного руху цілий механізм народнього господарства. Всі ці фактори таким чином уявляють ніби *одну суцільну систему*

і нам тут лишається визначити межі конюнктуро-творчої чинности кожної катеґорії факторів, як складника згаданої системи.

Почнемо з внутрішніх, суто *економічних факторів.* Можна вважати доведеним, що, раз почалося оживлення, капітали, під впливом зростання зисків, кумулюються в руках промислових підприємств і спричинюються до зростання капіталізації, що зрештою приводить до перекапіталізації та до *все більшої диспропорції між продукцією предметів споживання і засобів виробництва,* при чому перша відстає від другої, а з другого боку, *до диспропорції між продукцією і споживанням взагалі, т. т. до надпродукції.* Таким чином від початку високої конюнктури, від господарського оживлення, через піднесення, до кризи і потім до депресії народне господарство може дійти під впливом лише внутрішніх факторів. *З переходом від депресії до нового оживлення справа стоїть складніше.* Ні *Туган-Барановський,* ані *Бунятян,* ці два найбільші прихильники думки про *самочинне зародження конюнктурних циклів,* не дають своєму твердженню вичерпуючих доказів.

Туган-Барановський, як відомо, пояснює перехід від депресії до оживлення тим, що в добу депресії продовжується процес нагромадження капіталів, позичковий відсоток, з огляду на велику пропозицію капіталів та відповідно малий попит на них, стоїть на низькій стопі, ціни на сировину й робочі руки так само низькі. Все дає надію на успіх підприємства, а через це і спокушує до виявлення більшої ініціятиви. Це все вірно. Підчас депресії, зокрема, дійсно процес нагромадження капіталів не спиняється, бо ж не всі промислові підприємства припиняють свою чинність. Щоправда виробництво скрізь значно скорочується, ціни стоять низькі, і тому темпо нагромадження капіталів спомалюється. Але ж і на початку депресії зовсім не можна говорити про брак капіталів. Грошові капітали, в деяких країнах в більшій мірі, в других — в меншій, в залежності від улюблених способів переховування заощаджень, заповнюють в добу депресії банкові скарбниці. Банки не знають ради з масою вкладів і готові розпозичати гроші з дуже дешевого відсотку, аби вони не лежали марно, якщо, звичайно, на перешкоді цьому не стоїть загальна непевність політичної й господарської ситуації та масова психольоґія недовірря. Між тим промисловість від цього не оживлюється. Припустімо, що тут грає ролю на початках депресії загальна неясність ситуації й загальна непевність в успіху. Одначе це не дає пояснення тому відомому факту, що в той час, як *доба високої конюнктури здебільшого триває три-чотири роки, доба депресії хитається від одного до шости років і мабуть може тягтися ще довше.*[11])

Бунятян причину самозародження циклю виводить з того, що в добу депресії процес нагромадження й капіталізації спомалюється, співвідношення між споживанням та продукцією приходить до більшої гармонії, а крім того збільшується споживчий фонд і споживання зростає, що й дає товчок до розширення продукції. Є правдою, що при загальному зниженні цін, ті суспільні верстви, яких номінальна висота доходу лишається на попередньому рівні, можуть розширювати своє споживання, бо реальний

---

[11]) На це влучно вказав, зокрема, Шпітгофер.

їхній дохід, завдяки зниженню цін, зростає. Але вся справа в тім, що фіксований дохід дістають лише урядовці та державці фондових паперів, які складають порівнюючи малу частину цілого суспільства. Дохід всіх інших суспільних ґруп хитається рівнобіжно з хитанням конюнктури, в часи депресії помітно знижується, а тому, як про це свідчать статистичні дані, *споживання зростає не в часи депресії, а якраз в часи високої конюнктури.*

Елементи для розширення продукції залишаютъся в народньому господарстві і в часи депресії. Навіть сутужність з капіталами, що помічається в добі найвищої конюнктури і виявляється в напруженні кредиту, дуже швидко минає, поскільки старі борги бодай частково сплачуються, а на нові позики попит ґрунтовно знижується. Одначе ці елементи перебувають в нечинному стані, бо розширення продукції не знаходить собі належного виправдання в збільшенні попиту на промислові продукти.

Тільки-що наведені міркування спонукують більшість теоретиків конюнктури шукати *пояснення для зародження нового циклю в тих чи інших факторах позаекономічного порядку.* Уже прагнення подешевіти собівартість продукту, яке особливо актуальним стає в часи депресії, спричинюється до *технічних* удосконалень. Ці удосконалення, в парі *з природним нищенням знарядь виробництва під сплнвом часу,* необхідно створюють поступово під кінець депресії новий попит на знаряддя виробництва та тим самим оживлюють важку індустрію. *Поступовий приріст населення* в цей самий час уже *починає помітно виявляти збільшені вимоги на ринках споживчих продуктів.* Нові технічні винаходи, добрі урожаї сільсько-господарських продуктів, що збільшують купувальну спроможність населення, і т. ін., в свою чергу, міняють ситуацію ринку, причому *більш гостро й раптовно, ніж процес поновлення та запровадження поліпшених знарядь виробництва та процес зростання числа споживчих одиниць в складі суспільства,* і тим остаточно *зрушують* народнє господарство *з депресійного стану.*

Але, за рідкими винятками великих *соціяльних здвигів, як напр., війни,* або таких *природніх фактів,* як прим., *відкриття нових багатих золотоносних просторів,* що викликають петурбації в цілому світовому господарстві та зумовлюють собою навіть зміну станів вікового руху (secular trend), *самі по собі позаекономічні фактори не можуть* лише *суб'єктивною вагою свого впливу* на співвідношення між поодинокими елементами народнього господарства *викликати зміну конюнктури.* Для цього треба, щоб зміна об'єктивних обставин була *усвідомлена масами господарюючих суб'єктів,* відповідно зломилася в призмі їхньої *психольоґії.* Тільки тоді поліпшення конюнктури є забезпеченим.

Отже *основною причиною конюнктурної циклічности є своєрідна структура капіталістичної господарської системи,* де завжди, поруч з тенденцією до все більшого розвитку й удосконалення продукції, існує тенденція до витворення диспропорції поміж поодинокими елементами цілої системи. Але коли цикль приходить до свого закінчення, яким треба вважати стан депресії, тоді *для переходу до нового конюнктурного циклю самих по собі внутрішніх суто економічних сил,* що дрімають в народньому господарстві, *за-*

мало. Мусить прийти *товчок зовні,* в формі будьякого з обєктивних позаекономічних факторів. Одначе цей *товчок тільки тоді має свій належний вплив, коли він знайде відповідну оцінку в психольоґії маси господарюючих субєктів.*

Але *зовнішні фактори,* як обєктивного так і субєктивного порядку *не мають безграничної сили впливу на конюнктурні зміни.* Цей вплив здійснюється тільки в тому випадку, *коли внутрішні економічні обставини підготовлені до переходу в нову конюнктурну фазу.* В противному разі вони, що найбільше, можуть викликати короткий біржовий бум, або такий же короткий період паніки.

Не треба думати, що всі позаекономічні фактори виявляють свій вплив лише в момент переходу від депресії до оживлення. Ми в першу чергу спинилися на цій їх ролі тому, що тут їх роля до певної міри є найактуальніша. Але *в цілому перебігу* конюнктурного циклю вплив позаекономічних як обєктивних, так і субєктивних факторів *не залишається нечинним. Те,* що часом зміни *конюнктурних фаз відбуваються повільно,* по округлій лінії, *а часом навпаки,* конюнктурні процеси проходять бурхливо, лінія розвитку конюнктурного циклю ламається під гострими кутами, як також те, що іноді *доба депресії коротка* й господарське життя дуже швидко переходить до стану оживлення й піднесеня, а іноді, знов таки, *депресія затягується* на довшу добу й оживлення темпу господарського життя розпочинається з великим тертям, *в значній мірі проходить під впливом зовнішніх факторів.* Вони надають *індивідуальні риси* поодиноким циклям, додають цим циклям певне забарвлення. Цим ми, звичайно, не хочемо сказати, що причини економічного порядку не дають також індвідуальних рис конюнктурним циклям. Але *господарська структура еволюціонує поступово,* а тому і *внутрішні структуральні зміни* в капіталістичному господарстві впливають на характер конюнктурних циклів завжди *в одному певному напрямку* і не можуть спричинитися до великої ріжниці в характері двох сусідніх циклів, якщо, особливо вони перебувають в тій самій стадії вікового руху.

VI.

Досі ми розглядали чинність ріжних конюнктуро-творчих факторів переважно в межах народнього господарства, як замкненого цілого. Це нам було необхідно для спрощення теоретичної аналізи. В дійсності тепер цілий світ взаємними міновими стосунками звязаний в одно світове господарство. Через це на конюнктурний ритм кожного даного народнього господарства впливають не лише ті фактори, що розвиваються в його власних межах, але і ті зміни, що відбуваються в інших народніх господарствах.[12]) Цим механізм системи конюнктуро-творчих факторів — і без того складний — ще більше ускладняється, і не диво, що в кожному окремому випадку конюнктурних змін тяжко їх наперед передбачити, як також тяжко знайти ті причини, що особливо гостро спричинилися до цієї зміни. В цьому лежить одна з таємниць без-

[12]) З новішої літератури про це заслуговують на особливу увагу праці W. C. Mitchella та праця E. Wagemann'a „Struktur und Rythmus der Weltwirtschaft", Berlin 1931.

успішности дотеперішньої конюнктурної політики. В цьому ж мабуть треба шукати й джерела дуже поширеної тенденції виводити всяку більшу кризу з якихсь особливих, специфічних причин. При тому забувається, що ті самі фактори, які спричинилися до кризи, були чинними і за доби попередньої високої конюнктури та цей стан піднесення також своєю чинністю зумовили і що ці ж самі фактори — звичайно в інших комбінаціях — були причиною й попередніх циклів. Множність факторів, що викликають конюнктурні хитання, та ґеоґрафічна мінливість пунктів, в яких той чи інший з них починає виявляти в даний час особливу активність, дають підставу до витворення найріжноманітніших комбінацій впливів. Неоднакові комбінації звичайно по ріжному виявляються і в зовнішніх ознаках перебігу конюнктурних циклів. Тому часто прокидається ще й досі стара тенденція клясичної школи шукати причину конюнктурних рухів лише між випадковими явищами позаекономічного порядку. Але це цілком розходиться з цілою економічною історією сучасних цивілізованих країн. Ми не відкидаємо великого іноді значіння пертурбаційних факторів для поодиноких конюнктурних циклів. Але стоїмо на тій засаді, що пертурбаційні фактори лише загострюють вплив стало діючих, спільних для всіх конюнктурних циклів, факторів, часом прискорюють процес їхнього розвитку. Отже стало діючим факторам і в конюнктурній теорії і в конюнктурній політиці мусить належати найбільша увага. — В наше завдання не входить тут торкатися проблєм практичної конюнктурної політики, але після зроблених тількищо висновків, само собою напрошується декілька тез, що на мою думку, мають бути передумовою всякої розумної конюнктурної політики, а то:

1) Конюнктуро-творчих *факторів*, як бачимо, багато, а тому і *політика* в напрямі реґулювання конюнктурних хитань мусить бути *многосторонньою*. Політика, що скерована лише в напрямі реґулювання якогось одного фактора, а до того, часто, і другорядного, є хибною, і тим пояснюється, що так мало щастить в сьогоднішній боротьбі з світовою кризою.

2) Конюнктуро-творчі фактори є чинними *протягом* перебігу *цілого конюнктурного циклю*, через те й конюнктурна політика мусить провадитися *перманентно*, мусить змагати до того, щоб змягчувати хитання нетільки вниз до депресії, але також і вгору до господарського розвитку, бо власне, чим ширший розмах доби піднесення, тим, за *законом дії і протидії*, повинен бути і глибший критичний спад.

3) Нарешті, як бачимо, конюнктуро-творчі фактори мають тереном своєї чинности здебільшого ціле *світове господарство*. У всякому разі купувальна спроможність, яка визначає собою рентабільність господарської чинности, не обмежується кордонами якоїсь однієї території, бо в наші дні широко розгалуженого розподілу праці між народами, значна частина промисловости кожної країни відказана на закордонний збут. В цих умовах *політика не може обмежуватися лише національними рямцями* і повинна провадитися в *міжнародньому маштабі*. З часів першої Женевської Економічної Конференції це, ніби, в теорії стало для всіх аксіомою, але, на жаль, практика досі йде швидче в протилежному напрямі.

RÉSUMÉ.

Die Konjunkturschwankungen werden von vielen Ursachen bedingt. Alle Faktoren, die die Konjunktur beeinflussen, können nach dem Charakter ihres Wirkens in dauerndwirkende und perturbatorische eingeteilt werden. Ihrer Rolle nach können sie wieder in grundlegende, die die Konjunkturbewegung bedingen, und in begleitende, die im Prozesse des Konjunkturrhytmus entstehen und hernach zur Verschärfung der Konjunkturschwankungen beitragen, eingeteilt werden. Ihrer Genesis nach teilen wir die Faktoren in drei Kategorien: in 1) innerlich ökonomische, 2) ausserökonomische, objektive (natürliche, soziale und technische) sowie 3) psychische Faktoren. — Zwischen den ökonomischen Faktoren gebürt die erste Stelle der in der Struktur des kapitalistischen Wirtschaftssystems versteckten Tendenz zur Disproportion zwischen den Entwickelungstempos des Verbrauchs — und des Produktionsfonds der Gesellschaft. Keine geringe Rolle spielt hier das Chaotische der kapitalistischen Produktion. — Zahlreiche, objektive ausserökonomische und psychische Faktoren vertiefen die Schwankungen der Nachfrage und des Angebots und infolge der verschiedenen zahlreichen Kombinationen hervogerufen, verleihen sie durch das gemeinsame Wirken der ersteren, den einzelnen Zyklen verschiedene Wirkung. Die einzelnen Zyklen erhalten manche individuelle Züge von Faktoren perturbatorischen Charakters. Für die Konjunkturtheorie und Konjunkturpolitik sind aber die dauerndwirkenden Faktoren von Wichtigkeit. Alle Faktoren sind als ein einzigen Ganze eines Systems zu behandeln, worin infolge der Faktorenmenge und infolge der Ortsveränderung der Punkte u. ihrer besonderen Aktivität, eine ganze Reihe verschiedener Kombinationen in Erscheinung treten können. Das Letztere erschwert wesentlich die theoretische Erforschung der Geheimnisse des Konjukturrhythmus und die Festlegung einer Konjunkturpolitik. — Die oben, zum Verständnisse der Ursachen des Konjunkturrhythmus erörterten theoretischen Grundzüge, ergeben die Grundlage für nachfolgende Leitsätze der Konjunkturpolitik: 1. Diese Politik muss sämtliche Konjunkturfaktoren in Erwägung ziehen. 2. Sie muss permanent eingreifen und nicht nur in der Zeit der Krise. 3. Sie muss mit Rücksicht auf internationale Zusammenhänge geleitet werden,

Др. Ґ. ВОЛЬФ — Берлін,
прес. референт держ. хліборобського стану.

УПРАВИЛЬНЕННЯ ХЛІБОРОБСЬКОГО РИНКУ ПРИНОСИТЬ ОЩАДНОСТИ

ДЛЯ НАРОДНЬОГО ГОСПОДАРСТВА.*)

Dr. G. WOLF (Berlin), Pressereferent im Reichsnährstand: LANDWIRTSCHAFTLICHE MARKTORDNUNG ERMÖGLICHT ERSPARNISSE IN DER VOLKSWIRTSCHAFT.

Управильнення хліборобського ринку, над якого розбудовою працюють у Німеччині від року усіми зусиллями, не змагає до зміни дотеперішньої системи ринку для того, щоби дати господарські користи якомусь одному станови та цим пошкодити іншим становим ґрупам. Навпаки, тут йде про те, щоби процес збуту зробити нескладним та через усунення жахливого впливу спекулянтів осягнути подешевіння розподілу продуктів.

Коли усунемо небажані елементи, які через свої спекуляційні інтереси постійно держали в несупокою ринок, то цим принесемо теж прислугу чесному купцеви, про якого усунення ніхто не думає.

Що можливим є через доцільну орґанізацію збуту поліпшити ціни плачені продуцентам, без якоїнебудь шкоди, на це вказує хочби управильнення молочного ринку. Через унормовання ринку вдалося при збуті свіжого молока зменшити зарібок посередників о 20—40%. А це є вже успіх, який можна легко добачити. Хоч не на всіх ринках можна це перевести у такій мірі, то всетаки можливости є майже всюди. Через управильнення ринку змагаємо до реформи, яка примінюється якнайкраще до кожного окремого продукту.

Де можна передовсім зробити ощадности в народньому господарстві через реформу ринку? Передовсім треба ствердити, що якраз хліборобські ринки, які служать заспокоєнню найконечніших життєвих потреб, підлягали саме найсильнішим ваганням. Найбільша непевність панувала саме на тих ділянках ринку, в яких були безпосередньо зацікавлені найбідніші громадяне, члени народу.

Великі вагання цін для хліборобських продуктів треба пояснити частинно ріжним вислідом жнив, але також і тим, що розподіл збуту не є рівномірний, а приходить час до часу нагально. Лібералістична господарка не мала змоги примінити такого природнього ходу подажі до попиту, який виказує куди менші вагання. Навпаки, спекулянти через зручні потягнення старалися все побільшувати ще зміну ціни, оправдану положенням на ринку, шоби через те прибільшити ще зиски деяким кругам своїх людей. Через управильнення ринку, яке тепер переводять в Німеччині в ділянці хліборобських продуктів усувається ці вагання, або їх поважно зменшується. Тверді ціни зменшують ризико та створюють можливість зменшення накидки посередників.

Одначе вдержування твердих цін має ще й той наслідок, що

*) Цю статтю визначного німецького хліборобського публіциста, написану окремо для УАВ, містимо для інформації про господарські реформи нової Німеччини, які у нас мало відомі. Редакція.

воно впливає стабілізуючо на продукцію. В лібералістичнім господарстві було так, що вагання цін вели або до надмірного зменшення або побільшення продукції. А це приносило постійно шкоду так для продуцентів, як теж і для консументів. Коли була надвишка поодиноких продуктів, то часто їх нищили, коли в тому самому часі в інших околицях було їх непокрите запотребування, яке можна було заспокоїти тільки дорогим імпортом з чужих країв.

Всі ці вагання та їх некорисні наслідки усуває добре функціонуюче управильнення ринку.

Одначе апарат, яким переводимо управильнення ринку не може бути завеликий, бо ощадности, які зробимо через упорядкування ринків мігби зужити знову цей кермуючий апарат. З цеї причини треба кермовання ринками устроїти якнайпростіше. Плянове господарство після російського зразку, яке всі риночні процеси піддає державному, примусовому господарству не може досягти висуненого нами завдання, а саме подешевіння коштів розподілу. Націонал-соціялістичне управильнення ринку не виключає можливости діяння одиниці, бо воно вбачає в підприємчивости рушій господарського поступу та тому, що воно не вірить, щоби державний торговельний апарат міг перевести доцільне з народньогосподарського погляду розділення продуктів. Змагання іде в тому напрямку, щоби взяти в руки керму цілости, яка одначе працювалаб дешевими засобами та робилаб неможливими затії для заколоту ринку з боку посторонніх одиниць. Найкращий шлях до цього — це самоуправна діяльність у союзах ринків поодиноких господарських ґруп, які одначе не можуть робити власної політики, корисної виключно для своєї ґрупи, як це було в часах синдикатів. Цій самоуправі, яка відроджує давне духове німецьке добро, ставимо через управильнення ринків великі завдання до сповнення.

Одначе через управильнення ринків досягаємо ще й інших ощадностей у народньому господарстві. Досі возили часто хліборобські продукти цілком непотрібно по краю, наче на прогульки. А з цього бували втрати в народньому господарстві, які можна оминути при добрій кермі подажі. Бувало приміром, що спроваджували до Берліна молоко з далекого східнього Поморя, хоч його можна було дістати в околицях Берліна. При збуті худоби траплялося, що внаслідок фалшивих сподіванок щодо ринків, висилано худобу до таких міст, де не можна було її цілком збути, або дуже погано її продати. Тоді треба було пересилати її дальше, на інші ринки. А з цього повставали непотрібні видатки, які в залежності від положення на ринках мусів покривати чи то продуцент, чи консумент, чи купець. Одначе неправильна висилка товарів на ринки мала ще й той поганий наслідок, що вона знижувала надзвичайно ціни на тих ринках, які дістали забагато товару. Через це повставали льокальні, короткочинцеві вагання цін, цілком неоправдані через загальне положення на ринках. Хвилеві, низькі ціни на ринках мали той наслідок, що селянам з районів, де товару надмірно доставлено, виплачувано малі ціни, хоч вони були наслідком тільки хвилевої їх знижки. Всі ті вагання, які були дуже небезпечними передовсім для продуктів, що легко псуються, є

виключені при унормованню подажі на основі нового управильнення ринків збуту.

Правда, це не є так легко перевести всеобіймаюче управильнення ринку на всіх ділянках, а то тимбільше, що труднощі на ріжних ділянках ринків є ріжні. Тревалі продукти треба інакше трактувати, чим легкі до зіпсуття, а також інакше треба підходити до продуктів необхідних до життя, чим до інших. На все це треба звертати увагу при управильненні ринків. Щоби найти для цього належні шляхи, треба мати чимало досвіду та достаточного простудіювання прикмет ринків. Одначе зроблений досі досвід з управильненням ринків, головно в Німеччині, каже сподіватися, що ця справа є на правильному шляху.

Інж. ІВАН ЛАПЧУК — Львів.

РЕФОРМА ХЛІБОРОБСЬКОГО КРЕДИТУ.

ING. I. LAPČUK: LA RÉFORME DU CRÉDIT AGRICOLE EN POLOGNE.

Нема майже підприємства, а також і сільського господарства, яке не користувалося би чужим капіталом — довгом. Так і наш хлібороб не позаду. Задовжений він дуже. Виділ Економіки Дрібних Господарств при Державному Науковому Інституті Сільського Господарства в Пулавах обчислив на підставі 1.503 господарств, що пересічне обтяження довгами тих господарств на день 1. VII. 1933 виносило 315 зл. на 1 га, а саме господарства: до 5 га — 393 зл. на 1 га, від 5—10 га — 358 зл./га, від 10—20 га — 287 зл./га і від 20—50 га — 314 зл./га.*) Найбільші довги мають господарства, які повстали з парцеляції, бо 699 зл. на 1 га, з того банкових довгів 580 зл. на га. Давні господарства загально менше задовжені від тих, що повстали після 1919. р. з парцеляції; їх обтяження виносить 315 зл. на га, в цьому т. зв. готівкових довгів 207 зл., товарових 14, публичних даний 14 і родинних сплат 80 зл. на 1 га. Найбільший є отже готівковий кредит, бо виносить аж 65% усіх довгів; в цьому 130 зл. на 1 га в кредитових установах, а 77 зл. на га приватних довгів. Треба зазначити, що подані числа взяті з анкет, які надіслали свідоміші хлібороби, що мали лекший доступ до кредитових установ. Одначе загал хліборобів напевно має більше інших, приватних довгів, чим довгів кредитових установ.

Цікаво буде згадати про висоту відсотків, яка є ось-якою:

25%	всіх позичок платило	12—17.9%	річно
3.9%	„ „ „	18—23.9%	„
4.2%	„ „ „	понад 24%	„

Премієр проф. Л. Козловський заповів в серпні 1934. р. низку заряджень уряду для привернення хліборбству спромоги вив'язатися з надмірних обтяжень. Нічого це дивного, бо хліборобство все впливає на додатний торговельний білянс і хлоборобство кормить край. Й. Пайґерт в „Рольніку" (Львів, 1934, ч. 36) вказує на фатальні наслідки платничої неспосібности хліборобів так в про-

*) Samorząd — Warszawa 1934. ч. 34.

мислі, торгівлі, в вільних фахах, як і у валютовій політиці, коли сьогодня неможність виеґзеквовання податків у рільників сягає 70% у відношенні до виміру.

З огляду на речинець сплати довгу ділиться він на: довгоречинцевий, який сплачується в речинци понад 15 літ, середньоречинцевий, який сплачується в речинци від 5—15 літ і короткоречинцевий, який сплачується в речинци до 5 літ. Довгоречинцевих і середноречинцевих кредитів уділювали й уділюють державні банки: Державний Рільний Банк (Паньствови Банк Рольни) — для дрібних хліборобів, Банк Краєвого Господарства — для більших хліборобів і концесіоновані приватні банки. Довгоречинцевих позичок уділювали в заставних листах і довжних скриптах на гіпотечне забезпечення на довгі літа сплати. З тих позичок користали в деяких околицях наші хлібороби при купованню землі з парцеляції. Вони діставали довгоречинцеву позичку в 7%-вих заставних листах в Держ. Рільному Банку на сплату в 30—40 літах.

Це була дуже дорога позичка і тому законом з дня 20. грудня 1932. р. (Д. З. Р .П. ч. 115, поз. 950) і розпорядками Міністра Скарбу з дня 6. II. 1933. (Д. З. Р. П. ч. 7. поз. 46 і 47) обнижено відсотки до 4.5% річно, починаючи від рати, платної після 30. XI. 1932, а сплату позичок в заставних листах розложено на літ 55, числячи від 1. I. 1933; кромі цього здержано сплату позичкового капіталу на 3 літа, то є до 1. I. 1936; довжник платить через ті 3 роки тільки відсотки й адміністраційний додаток в 2 піврічних ратах.

Хто мав позичку середньоречинцеву на меліорації, з Державного Рільного Банку в меліораційних обліґаціях. тому рівнож на підставі вище згаданих приписів обнижено відсотки до 4.5% річно, а сплату розложено до 36 літ, зараховуючи в це дотеперішний речинець завішення сплати капіталу.

На підставі декрету Президента з дня 24. X. 1934. (Д. З. Р. П. Ч. 94, поз. 839) і розпорядку Міністра Скарбу з дня 12. XII. 1934. (Д.З.Р.П. Ч. 109, поз. 968) утворено:

I. в Державному Рільному Банку (Паньствови Банк Рольни) — Віддовженевий Фонд з 92.500.000 зл. на покриття полекш:

1) в довгоречинцевих кредитах заставними листами для господарств ґрупи А**) (до 75 га на наших землях) і повсталих з парцеляції без огляду на обшар: а) на відписання (уморення) части несплаченого капіталу, яку творить надвишка понад 50% оцінки недвижимостей, принятої при уділенні пожички; б) на уморення деяких рат разом з адм. додатком, числячи від рати, платної 1. X. 1934. для довжників, що потерпіли в наслідок повені в 1934. р.; в) на уморення до 20% несплаченого довгу після стану в дні 1. I. 1935. для довжників, що переказали заставні листи в злотих в золоті після рівновартности $^{9}/_{31}$ ґр. золота за 1 зл. титулом ціни купна землі по курсі не вищім від 100 зл. за 100 зл. в золоті; г) на обниження відсотків о 1.5% від 1. X. 1934. на господарствах з парцеляції і інших до 100 га;

2) в кредитах меліораційними обліґаціями: а) на уморення

**) На наших землях до ґр. А зачисляються господарства до 75 га, до ґр. Б до 750 га. Розпоряд. М. Ск. дн. 14. XII. 1934.

частей тих позичок зперед 1. VII. 1932., зужитих на будову відпливів, не меліорацію ґрунтів, що їх примусово втягнено до водної спілки без жадного для них хісна, або коли меліорація зле ділає; б) на умореня части меліор. кредиту, о яку перевищають всі разом довги 100% оцінки господарства; в) на умореня 10°/₀ капіталу позичок зперед 1. VII. 1932. та г) на обниження відсотків о 1.5% від рат, числячи від 1. X. 1934.

Держ. Ріль. Банк одержав уповажнення на відрочення речинців сплати залеглих рат зперед 1. VII. 1934., як рівнож на сконвертовання тих залеглостей на довгоречинцеву позичку на сплати 40 літ при 4.5% починаючи від 1. I. 1938. так з титулу позичок в заставних листах, як і з титулу решти ціни продажі банкових ґрунтів. Так само може Д. Р. Банк розложити на сплату 30 літ, починаючи від 1. I. 1938. залеглости з тит. меліораційних позичок при 4.5%.

II. В Банку Краєвого Господарства утворено теж Віддовженевий Фонд в сумі 39,846.237.65 зл. на умореня: 1) передвоєнних довгоречинцевих довгів в б. Польському Банку Краєвім у Львові, 2) позичок на відбудову в б. Гал. Воєннім Закладі Кредитовім і б. Держ. Банку Відбудови цілковито для господарств до 50 га, а частинно для інших, на умореня залеглих відсотків, а рат для тих, що потерпіли від повені в 1934. р., починаючи від рати з 1. VII. 1934.

Рівнож уповажнено Банк до відрочування речинців залеглих рат з перед 1. VII. 1934. з титулу довгоречинцевих позичок, розложення на сплати до 40 літ, числячи від 1. I. 1938. при 4.5°/₀.

Якщо хлібороб має довг в Д. Р. Банку і в Оборотовому Фонді Земельної Реформи, тоді Банк перекаже довги до О. Ф. З. Р. для сконвертовання зглядно умореня після приписів, що відносяться до унормовання довгів в тому Фонді.

Наші хлібороби ані наші кредитові установи з тих полекш майже не скористають, бо їм не були приступні всі згадані кредити.

Дехто дістав при купні ґрунту позичку з Оборотового Фонду Земельної Реформи на сплату решти належитости. На підставі розпорядку міністра хліборобства і земельних реформ з дня 24. V. 1933. (Д.З.Р.П. Ч. 47, поз. 377) здержано екзекуцію платностей, що запали перед днем 1. I. 1932., рати платні в речинцях від 1. VII. 1933. до дня 30 VI. 1935. відложено, а місто припадаючих в тому часі відсотків і адміністраційних додатків, платити мав довжник: а) коли купив самостійне господарство, 1.5₀/°—3.5°/₀ від довгу, зглядно 35—54 зл. від 1 га купленої землі, залежно від того, чи тяжить більший чи менший довг; б) той, що докупив землі до своєї господарки, платить на $^1/_8$ вищі суми від попереднього, а робітники платять тільки 3°/₀ річно від довгу. Це не відноситься до довгу в марках або, коли хто має ще позичку в заставних листах.

Були й такі, що дістали всі позички в Банку в заставних листах, а з Фонду Оборотового в готівці на решту сплати за землю і на загосподаровання. Через це попав хлібороб в найгірший стан. Щоби поладнати в якийсь спосіб обі сторони, видано закон з дня 28. III. 1933. (Д. З. Р. П. Ч. 31, поз 266); на підставі цього закону

тим довжникам, що мали позичку в заставних листах в Державному Рільному Банку і ріжні позички з Оборотового Фонду, а виплачені перед днем 1. I. 1933. — сконвертовано і перенесено всі ті позички на рахунок кредитової частини згаданого Оборотового Фонду Земельної Реформи разом з усякими належитостями в звязку з тими позичками, як залягаючі рати, адміністраційні додатки, судові екзекуційні кошти, залеглі податки і т. п., які покрив Рільний Банк за довжника. Всі позички конвертується на одну спільну суму, як готівкову амортизаційну позичку Оборотового Фонду Земельної Реформи. В речинці до 31. XII. 1935. довжники платять тільки відсотки, які не можуть бути вищими понад 3% річно.

На основі декрету з дня 24. X. 1934. (Д. З. Р. П. Ч. 94. поз. 842) касується (уморюється) слідуючі належитости Оборотового Фонду Земельної Реформи (О. Ф. З. Р.)*):

1) до половини — позички зперед 1. VII. 1932., признані при парцеляції, на меліорацію при перебудові земельної реформи (комасації, ліквідації сервітутів і т. п.) та з титулу конверзійних позичок, признаних на підставі вище згаданого закону до 28. III. 1933. р.;

2) на 1/3 зменшується позички на комасацію землі в часі від 1. I. 1927. до 30. VI. 1932.;

3) надвишку належитости за технічну роботу комасації в часі до 28. X. 1934., яка повстане в відношенні до виміру після норм, наново визначених міністром хліборобства і з. р.;

4) цілковито часть меліораційної позички, яку дістали хлібороби, чи водні спілки перед 1. VII. 1932. на будову відпливів, на пляни і вступні праці, коли на це опісля не уділено довгоречинцевої меліораційної позички, та на меліорацію землі, яка не принесла хісна а навіть заподіює шкоду;

5) цілковито ту суму меліор. позички зперед 1. VII. 1932., яка лишається понад 100% оцінки господарства — обтяженого довгами з О. Ф. З. Р. і Д. Р. Б.;

6) на 20% капіталу з всякими належитостями всіх меліораційних позичок, що лишився по евентуальному вихіснованні приписів наведених під т. т. 4 і 5;

7) цілковито надвишку з наведених в т. т. 4—6 довгів, яка лишилабся ще у висоті понад 500 зл. на 1 га зме́ліорованої землі навіть по застосованні полекш з наведених в точках 4—6;

8) цілковито оплати за меліорацію землі при перебудові земельної реформи перед 28. X. 1934. — у відношенні до господарств, що не мають більше, чим 50 га (90 морґів) землі, за виїмком дренування, за яке обнижується оплати найвище 350 зл. на 1 га здренованої землі;

9) цілковито суми до 10 зл. з поодиноких родів довгу.

Перепровадиться переоцінку парцель з парцеляції державних дібр і обнизиться відповідно належитість О. Ф. З. Р. Чинші за

---

*) За належитости О.Ф.З.Р. уважає декрет довжну суму разом з платними ратами, відсотками, адміністраційними й іншими коштами за виїмком відсотків за проволоку, які уморюється.

аренду державних дібр, залеглий до 30. VI. 1932., може воєвода умориги частинно або цілковито.

Всі належности О. Ф. З. Р. (по евентуальному узгляднені вище наведених полекш), які повстали при перепроваджуванні земельної перебудови перед 28. X. 1934., розкладається на сплати: а) до 60 літ для тих, що купили парцелі з парцеляції, б) до 30 літ для прочих довжників але з титулу затягнених позичок, і в) до 5 літ з інших титулів при 3% річно тільки при сплатах довших як 5 літ, числячи від 1. І. 1935. Річна рата найменша 20 зл.

Є передбачені боніфікати: хто в перших 2 роках, числячи від 28. X. 1934., сплатить перед речинцем щонайменше 2 піврічні рати — з позички, розложеної на час понад 10 літ, дістає боніфікату на 20%, в 3 році на 10%.

Рати є платні 1. IV. і 1. X. кожного року.

Належности б. Банків шляхоцьких і селянських (б. Росія) конвертується на позички О. Ф. З. Р., які підлягають сплаті в речинці до 56 літ, числячи від 1. VII. 1935., при 4.5% річно; не підлягають конверзії біжучі рати до 30. VI. 1935. Прислугує боніфіката так само, як при сплаті вище згаданих належностей.

Всі вписи до гіпотек у повищих справах є вільні від стемплевих оплат. Такса гіпотечного писаря виносить 10 зл.

Щоби теж уможливити урегульовання сплати довгів в кооперативних банках, комунальних і щадничих касах, покликано до життя Акцептаційний Банк законом з дня 24. III. 1933. (Д. З. Р. П. 1934. Ч. 109, поз. 973), зновелізованим декретом з дня 24. X. 1934. і розпор. міністра скарбу з дня 11. XII. 1934. (Д. З. Р. П. Ч. 109, поз. 967). Державний скарб дав 150,000.000 зл. на покриття страт з титулу відсотків і капіталів, які потерплять кредитові інституції на хліборобських довгах. Міністер скарбу устійнить, які кредитові інституції користатимуть з державної підмоги. До 31. XII. 1935. мають кредитові установи заключити з хліборобами-довжниками конверзійні угоди з хліборобами ґр. А. і Б. (до 750 га) а в м. січень-лютий 1936. предложити виказ довжників, з якими заключено угоду, до Акцептаційного Банку. Конверзійні угоди заключується з хліборобами ґр. А. без огляду на висоту довгу, а в ґр. Б. тільки тоді, коли довг не перевищає 75% оцінки господарства*), а для арендарів 75% оцінки живого і мертвого інвентаря. Не можна обняти угодою довгів: нестягаємих, затягнених після 1. VII. 1932., а також в ґр. А. до 100 зл., а в ґр. Б. до 1000 зл. Коли довжник може дати гіпотечне забезпечення в ґр. А. в границях 75% а в ґр. Б. 50% оцінки господарства, тоді відпадає відповідальність ручителів. Конверзійні угоди заключується з довжниками на сплату довгу ґр. А. до 14, а ґр. Б. до 10 літ в піврічних ратах при 4.5% в перших 2 роках. Розложення рат капіталу на кожний рік є слідуюче ґр. А.: 2%, 3%, в 3—7 році по 5%, а в дальших 7 роках по 10%; ґр. Б.: 2%, 3%, в 3—4 році по 5%, в 5—7 р. по 10%, в 7—9 р. по 15%, а в 10 р. — 20% капіталу. Арендарі сплачують протягом 5—10 літ.

---

*) Підставою оцінки є оцінка інституції довгоречинцевих кредитів хліборобських, або після приписів Акцептаційного Банку.

Деякі незначні зміни розкладу сплати рат є для угод, заключених перед 1. XII. 1934.

Для ґр. „Ц" конверзійні угоди можна заключувати тільки тоді, коли не перевищають 50% оцінки господарств довжників, і то на 10 літ при відсотках до $7^1/_2$% без помочи держави.

Поміч державна для кредитових установ з титулу конверзійних угод з хліборобами ґр. А. і Б. — виносить від 1—3% суми угоди залежно, чи всі хліборобські довги в інституції виносять менше чим 10, до 33, до 50 і понад 50% загальної суми кредитів інституції. Понадто можуть кредитові кооперативи і комунальні каси одержати додаткову державну поміч в висоті $^3/_4$% (а через Центральну Касу Рільничих Спілок до 1.25%). Кромі цього держава покриє в 50% страти, які потерпить інституція на капіталі вірительности, обнятої конверзійною угодою.

Розпорядок обовязує від 1. XII. 1934.

Обовязок заключення угоди тяжить на кредитовій установі відносно довжників, що мають господарства до 50 га**) (90 морґів), а відносно тих, що мають понад 50 до 500 га***) тільки тоді, коли їх задовження не перевищає 75% зревідованої оцінки інституції довгоречинцевих кредитів.

Коли не прийде до угоди в справі конверзії довгу в кредитовій установі з вини тої установи, тоді на подання довжника перемирний уряд силою самого права на підставі розділу V. декрету з дня 24. X. 1934 (Д. З. Р. П. ч. 94, поз. 841) розкладає сплату довгу разом з іншими залеглостями і коштами, що повстали перед 1. XI. 1934, на 28 рат, платних 1. IV. і 1. X. кожного року, зачинаючи від 1. IV. 1935. з обниженими до 3% відсотками від 1. XI. 1934. Той припис не обовязує, коли з вини довжника не дійде до угоди.

В конверзії й допомозі зі сторони держави посередничить Акцептаційний Банк, який має до диспозиції 150 міліонів зл., а кромі цього може емітувати власні облігації до висоти 100 міл. зл.

Декрет з 24. X. 1934. предвиджує зміну угод, заключених перед 1. XII. 1934. так з довжниками, як і з Акцептаційним Банком.

Конверзія і уреґульовання кредитів Державного Рільного Банку і Банку Краєвого Господарства, які кредитові установи тільки розділювали, наступить на підставі згаданих вище приписів про сплату довгів в державних банках.

Найбільше діткнули наше хліборобство короткоречинцеві кредити в приватних людей. Ті довги знищили хліборобів не так речинцем, як високими відсотками.

Щоби зробити кінець приватній лихві, вийшов спершу в 1932. р. декрет, а після року практики закон з дня 28. III. 1933. про перемирні (розємчі) уряди (Д. З. Р. П. ч. 29, поз. 253).

На підставі того закону повітові і воєвідські перемирні уряди полагоджували в дорозі угод сплату довгів хліборобів у приватних вірителів. Як подає „Пораднік Спулдзєльні", Познань 1934, ч. 16, з дня 15. VIII. 1934, до перемирних урядів вплинуло за той час біля 445.000 справ на суму 212.7 міліонів зл.; полагоджено 313.000

**) на наших землях до 75 га.
***) на наших землях до 750 га.

справ на суму 164.2 міл. зл., а здержано ліцитації в 73.112 випадках.

Одначе приписані тим законом формальности і кошти (вписове 1.5°/₀ вартости, найменше 2 зл., у воєвідському — 10 зл.), канцелярійні оплати (50 гр. — 1 зл. від 1 сторони виданого документу), кошти оголошення, поступовання (свідки, візія), і т. п. (гл. розпор. мін. хліб. і з. р. з 10. VI. 1934. Д. З. Р. П. ч. 44, поз. 343), були великими перепонами для задовжених хліборобів, щоби вносити справу до перемирного уряду.

Появився вкінці декрет з дня 24. X. 1934. (Д. З. Р. П. ч. 94, поз. 841) про конверсію і впорядковання хліборобських довгів.

Під хліборобським довгом треба розуміти довг власника сіль. господарства, затягнений на купно, провадження того господарства, будь з титулу індосу і поруки, а посідачем господарства є власник, ужитковець і арендар. Приписи ділять довжників на ґрупи: „А" *) — господарства до 50 га (денеде до 100 га), „Б" — від 50—500 (денеде 1000) га, і „Ц" — понад 500 зглядно 1000 га (арт. 3). Відносяться ці приписи до хліборобських довгів зперед 1. VII. 1932., затягнених у приватних вірителів (отже не в банках, державі, комунальних і щадничих касах, в самоврядуванні, Суспільній Убезпечальні). Конверзію довгів переводити будуть управнені банки довгоречинцевих кредитів, а впорядковання згадані вже Перемирні (Розємчі) Уряди: повітові для господарств ґр. „А", а воєвідські для господарств ґр. „Б" і „Ц" — під надзором Центрального і воєвідських Бюр до фінансово-хліборобських справ.

1) Впродовж 3 літ, числячи від 28. X. 1934. можна сплатити хліборобські довги понад 500 зл., разом з відсотками й іншими коштами до дня 1. XI. 1934, вартісними паперами і по курсах, які близче означить міністер скарбу (арт. 13).

На підставі розпорядку Мін. Скарбу з д. 27. XI. 1934. (Д. З. Р. П. ч. 106 поз. 948) хліборобські довги у приватних вірителів в сумі понад 500 зл. можна до дня 28. X. 1937. сплатити такими вартісними паперами: 1) облїґаціями державних позичок: Премійова Будівельна Позичка, серія І., і 6°/₀-ва Внутрішна Позичка (Народова) — по номінальній вартості, 5- і 3°/₀-ві Паньствова Рента Земска і 5°/₀-ва Паньств. Позичка Конверсійна — по 90°/₀ їх номінальної вартости, 2) 7- і 8% заставними листами Державного Рільного Банку і Банку Краєвого Господарства по номінальній вартості, 3) всіми заставними листами Т-ва Кредитового Земського в Варшаві за виїмком долярових 1924. р. і в французьких франках 1929. р., та Тов. Кред. Земського й Акційного Банку Гіпотечного у Львові по 70 і 80% їх номінальної вартости.

2) Впродовж 3 літ від 28. X. 1934. можна сконвертувати в певних установах довгоречинцевого кредиту довги, забезпечені на гіпотеці, на довги в 4.5°/₀ заставних листах після курсу аль парі на час до 55 літ, але не всі, тільки такі довги, що в ґрупі „А" і „Б" містяться в 50°/₀, в ґр. „Ц" — до 2000 га в 40°/₀, а понад 2000 га в 30°/₀ оцінки недвижимости. Коли на гіпотеці є довги нехліборобські, або упривілеєних установ, тоді конвертується разом ті довги, або уступають місця конвертованим в гіпотеці. Акт кон-

*) на наших землях А. — до 75 га, Б. — до 750 га.

верзії списує нотар. Тимиж заставними листами можна сплатити й відсотки, однак в висоті не вище 12% сплаченого капіталу.

3) Незалежно від сплат в трибі т. 1. і 2. можна сплачувати хліборобські довги силою самого права в ґрупах „А" і „Б", — розложені на 28 рат, платних 1. IV. і 1. X. кожного року, числячи від 1. IV. 1935. при 3% річно (арт. 40). Розложення на рати обіймає капітал довгу і відсотки, та інші кошти до 1. XI. 1934. При передречинцевій сплаті ґр. „А" щонайменше 1 піврічної рати числиться сплату за 150% вплаченої суми. Коли одначе господарство не заплатить 2 чергових рат, довг стається сейчас в цілости платним, в ґр. „А" одначе тоді, якщо рати визначив перемирний уряд. Коли по ревізії покажеться, що в ґр. „Б" довг перевищив 75% оцінки господарства, тоді перемирний уряд анулює примінення приписів про сплату довгу ратами силою самого права.

4) Коли не розложено сплат силою самого права і не обнижено відсотків, може перемирний уряд розложити хліборобський довг разом з коштами на сплату протягом 14 літ при опроцентованні 3—4.5% за виїмком випадків, коли для господарства ґр. „Б" анульовано сплату ратами силою самого права, а в ґр. „Ц" перевищають довги в господарствах до 1000 га — 50%, до 2000 га — 40%, а понад 2000 га — 30% оцінки цілого господарства (арт. 49). Надмірні проценти перемирний уряд за час від 1. I. 1927. зараховує на сплату капіталу довгу.

5) Перемирний уряд може обнизити довги з титулу решти ціни купна землі, доконаного в часі від 1. I. 1926. — 1. VII. 1932., але відносно до незаплаченої ще части купленої землі, (враховуючи за вплату теж перенятї довги) до ціни ринкової і розкладає на сплату ратами впродовж 14 літ при 3—4.5%.

При обнижуванні довгу з титулу решти ціни купна землї з парцеляції, не вчислюється до вплачуваної суми перенятих довгів; коли сума боніфікати перевищує решту ціни, тоді відтяження на ту надвижку обнижується перениманї довги; оцінку перепроваджується на підставі норм, примінюваних урядом при парцеляції; решту ціни розкладає перемирний уряд на сплату в 12 лїтах при 3% річно, при чому перші 3 роки, числячи від дати рішення перемир. уряду платиться тільки відсотки (арт. 54).

В такий самий спосіб може перемирний уряд обнизити довги з титулу родинних сплат з часу 1. I. 1926. — 1. VII. 1932, як також залеглі чинші за аренду землі — до 1. VII. 1933.

Для ручителів може перемирний уряд зменшити висоту відповідальности до суми, що не міститься в 75% оцінки обтяженого господарства, а також може розділити поруку пропорціонально до співручителів, і дорогою забезпечення припадаючої части на ручителя в його гіпотеці в 75% оцінки господарства звільнити його від солідарности в поруці.

6) *Угодове й ліквідаційне поступовання* перепроваджує перемирний уряд відносно господарств ґрупи „Б" і „Ц", якщо довг перевищує у відношенні до вартости їх майна: в ґр. „Б" — 75%, в ґр. „Ц" — від 500—1000 га — 50%, від 1000—2000 га — 40%, а понад 2000 га — 30% вартости. Угода обіймає ціле майно довжника, а ліквідація тільки сільське господарство. Угодове поступо-

вання здержує тільки екзекуційне поступовання, інші судові справи супроти довжника можуть бути дальше проваджені.

Подання до перемирного уряду вносить довжник, віритель або скарбовий уряд, коли довжник залягає щонайменше за час одного року публично-правними зобовязаннями.

Перемирний уряд видає рішення щодо отворення угодового поступовання і між іншим іменує надзір, який наглядає над майном довжника, провірює вірительности та приготовляє проект угоди.

Проект угоди може передбачувати відсунення речинців сплати довгу або розложення довгу на рати, зменшення суми довгу і відсотків, парцеляцію, сплату довгу в заставних листах, переняття вірителями господарства на покриття довгів, (на підставі опінії воєводи про кваліфікації вірителя, чи може провадити сіль. господарство), — як осібні господарства без згляду на простір (без приміщення приписів про оборот землі), продажу майна в цілости або частину з вільної руки, сеґреґацію гіпотечних довгів, розвязання умови про аренду, забезпечення виконання угоди (арт. 31).

7) *Ліквідаційне поступовання* наступить тоді, коли не дійде до угоди, або угоду уневажнить перемирний уряд. Про ліквідацію рішає перемирний уряд. Ліквідаційне поступовання обіймає тільки сільське господарство довжника і відбувається через продажу недвижимости, що входить в склад сіль. господарства — шляхом екзекуції по думці приписів Кодексу Цивільного Поступовання. Опис і опінку перепроваджує коморник. В першому речинці ліцитації можуть купити ліцитоване господарство тільки кваліфіковані особи по думці приписів про земельну перебудову.

Неможна продати при ліцитації сіль. господарства в І. речинці понище 50%, а в ІІ. речинці понище 30% його оцінки. Ціну прибиття можна сплатити державними цінними паперами або заставними листами установ довгоречинцевого кредиту, а коли викупить держава, то платить облігаціями 3% земельної ренти після курсу, який означить міністер скарбу (арт. 90—99).

Тому, що наші хлібороби переважно не мають великої власности, докладніше про угодове і ліквідаційне поступовання не подаю.

Так виглядають приписи про полекші в сплаті хліборобських довгів, які після думки уряду мають бути останніми. Виходить, що з тих полекш скористають в першу чергу кольоністи, польські хліборобські орґанізації і банки та каси, які партиципували майже в 100%-тах в позичках з державних кредитів. Їх було немало. Часопис „Клоси" 1934, ч. 44, подає, що з самого Оборотового Фонду Земельної Реформи (поза позичками з Державного Рільного Банку і Банку Краєвого Господарства) роздано позички в сумі понад 1 міліярд зл. між кругло 72.000 довжників, головно при парцеляції. Господарства, що повстали з парцеляцій, є на 7 разів вище задовжені чим скомасовані. Пересічно на 1 господарство з парцеляції припадає понад 3.000 зл., а на 1 господарство з комасації тільки біля 470 зл. довгу з О. Ф. З. Р. З тих кредитів майже не користали українські хлібороби, за дуже малими виімками, й то хіба в катеґорії комасаційних позичок. Рівнож не користали наші хлібороби з довгоречинцевих державних кредитів. Українські хлібороби мають довги в українських кооперативних банках, щадни-

чих і комунальних касах та в приватних вірителів. Приписи про віддовження тих довгів передвиджують тільки конверзію довгів на середноречинцеві — то є до 14 літ та зменшення відсотків.

Чи проектована акція поможе хліборобам? Хвилево успокоїть хліборобів. Але як довго буде тревати велика ріжниця цін між хліборобськими а промисловими продуктами і доки не припоровить уряд до цін хліборобських продуктів — публичних данин, хліборобові акція віддовження поможе мало, бо з кожним роком наростають нові задовження, коли не товарові, то з титулу податків і інших публичних данин. Хліборобам йде не про відложення старих довгів, а про спромогу вивязуватися солідно з біжучих обовязків, і зрівноважити бюджет. Це можливе тільки через піднесення цін на хліборобські продукти, через обниження цін промислових товарів, яких хлібороб потребує, через обниження публичних і соціяльних данин, та збільшення консумції с.-господарських продуктів на селі.

Виказ обовязуючих законних приписів в справі віддовження хліборобів:

1. Закон з дня 20. XII. 1932. (Д. З. Р. П. ч. 115, поз. 950),
2. Розпорядок Міністра Скарбу з дня 6. II. 1933. (Д. З. Р. П. ч. 7, поз. 46 і 47),
3. Декрет През. Р. П. з дня 24. X. 1934. (Д. З. Р. П. ч. 94, поз. 839),
4. Закон з дня 28. III. 1933. (Д. З. Р. П. ч. 31, поз. 266),
5. Розпорядок Мін. Хлібороб. і З. Р. з дня 24. V. 1933. (Д. З. Р. П. ч. 47, поз. 377),
6. Декрет През. Р. П. з дня 24. X. 1934. (Д. З. Р. П. ч. 94, поз. 842),
7\. Зновелізований декретом з дня 24. X. 1934. закон з дня 24. III. 1933. (Д. З. Р. П. 1934, ч. 109, поз. 973),
8\. Розпорядок Мін. Скарбу з дня 26. VI. 1933. (Д. З. Р. П. ч. 50, поз. 395),
9. Декрет През. Р. П. з дня 24. X. 1934. (Д. З. Р. П. ч. 94, поз. 841),
10. Розпорядок Мін. Скарбу з дня 27. XI. 1934. (Д. З. Р. П. ч. 106, поз. 948),
11. Розпорядок Мін. Скарбу з дня 11. XII. 1934. (Д. З. Р. П. ч. 109, поз. 967),
12. Розпорядок Мін. Скарбу з дня 12. XII. 1934. (Д. З. Р. П. ч. 109, поз. 968),
13. Зновелізований декретом з дня 24. X. 1934. закон з дня 28. III. 1933. (Д. З. Р. П. 1934., ч. 109, поз. 974),
14. Розпорядок Мін. Скарбу і Хліборобства і З. Р. з дня 14. XII. 1934. (Д. З. Р. П. ч. 110, поз. 983).

R É S U M É.

L'auteur discute la nouvelle réforme en Pologne concernant les crédits pour agriculteurs. Les crédits à longue échéance accordés jusqu'ici pour 30—40 ans sont prolongés jusqu'à 55 ans et les pour cent diminués à 4·5%. Les crédits d'Etat ayant pour but à favoriser la réforme agraire les uns sont convertis en ceux à longue èchéance, les autres (de l'amélioration) sont baissés à moitié. Les crédits à courte échéance — privés, dans les banques coopératives et dans les caisses d'épargne — sont accordés pour le terme de 10—14 ans avec le 3—4.5% prenant en considération la division des fermes en 3 catégories: jusqu'à 50 et 500 hectares et au-dessous de 500 h.

ІНЖ. СЕВЕРИН ПАСТЕРНАК, Львів.

ПІДКАРПАТСЬКІ ПОТАСОВІ СОЛИ В СВІТЛІ НОВИХ ДОСЛІДІВ.

ING. S. PASTERNAK: DIE GALIZISCHEN KALISALZE IM LICHTE DER NEUEN FORSCHUNGEN.

Історія дослідів над підкарпатськими потасовими солями в давніших, передвоєнних роках тісно вяжеться з іменем проф. Недведзького. Він дав нам кілька дуже цінних і докладних праць про поклади на копальні в Калуші, які лишились і на пізніше основою до дальших студій.

Після війни, зі зростом потасового промислу, показалася потреба пізнати ширші терени і відкривати нові запаси. При цьому можна було покористуватися модерними ґеофізичними методами а через це зменшити кошт подрібного обслідування.

Поверхневі ґеольоґічні досліди доповнені ґравіметричними помірами (в роках 1926—28) і пізнішими сейсмічними дали змогу визначити в терені площі з імовірними покладами та площі, на яких не можна їх сподіватися.[1]) На тій основі приступлено до подрібних дослідів при помочи пробних верчень. Нині маючи поверх сотки виконаних отворів можна начеркнути, вправді ще не повний, але всеж таки далеко кращий образ ґеольоґічної будови сільних теренів.

Міоценська сільна формація, багата в потасові соли, тягнеться смугою від Модрича (під Дрогобичем) до Калуша. Чи є які поважніші поклади дальше, цього не знаємо. Вправді на захід аж до Старої Соли, а на схід до Уторопів стрічаємо в солянках деяку кількість тих солей, але про підземні запаси близчих даних нема.

Південною границею соляної смуги можна вважати беріг Карпат, а північно-східною беріг подільської плити. Подільська плита прислонена молодшими осадами підходить аж під Калуш. У віддалі 2 км. від копальні нагло кінчиться, правдоподібно зломом, на глибині около 160 м. над поземом моря. Утворений в цей спосіб беріг йде дальше на схід через Підмихайлє, Рипянку, Лисець і Тисьменичани. Вправді сільна формація заходить мимо цього дальше в напрямі на Станиславів, але вона на подільській плиті є вбога на сіль.[2])

З інших сторін границі не визначені, але здається, що на північ від лінії Дрогобич-Стрий-Завадка та з другої сторони на південь від лінії Болехів-Долина-Завій нема поважніших покладів.

Солоносні верстви складаються головно з ілу, а в меншій частині зі зліпняків і вкладок лупака. В ілах буває більша або менша кількість солей, так, що тут стрічаємо переходи від багатої до цілком бідної на сіль скалини.[3]) Ці соли частинно розпорошені

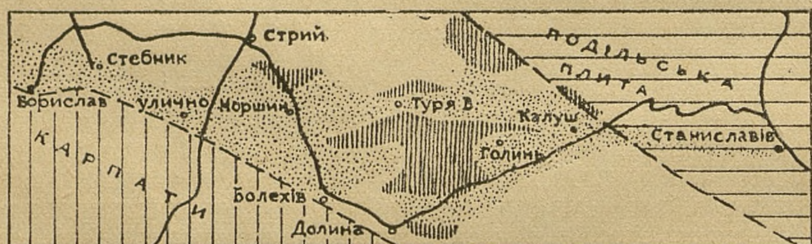
[1]) Janczewski E. W.: Sprawozdanie z badań grawimetrycznych... Posiedzenie Naukowe Państw. Inst. Geol. Warszawa, 1927. № 17; 1928, № 21; 1929, № 24. — Janczewski E. W.: Sprawozdanie z badań geofizycznych, wykonanych w r. 1930 na Podkarpaciu. Pos. Nauk. P.I.G. 1931. № 29. — Kuźniar Cz. Sprawozdanie z wykonanych w r. 19 9 poszukiwań złóż soli potasowych. Pos. Nauk. P.I.G. 1930, № 27.

[2]) Kuźniar Cz.: Sprawozdanie z badań złóż soli potasowych, wykonanych w r. 1930. Pos. Nauk. P.I.G. 1931. № 29.

[3]) Сільні іли мають місцеву гірничу назву „ruber“.

в ілі, частинно творять сітку жилок, що перетинає його в ріжних напрямках, а в кінці творять окремі поклади. Але й тут нема одноцільности, бо кожний з покладів складається з цілого комплексу тонших верстов потасових і маґнових солей, поперекладаних верствами сільного ілу, або шарої камяної (кухонної) соли. Стрічаємо тут: сильвін, каініт, карналіт, лянґбайніт, пікромерит, поліґаліт, кізерит, камяну сіль і інші. Котрий складник надається до експльоатації, той дає назву покладови. Так маємо поклади: сильвініту, (мішанина сильвіту й кухонної соли), каініту, лянґбайніту, твердої соли (крім сильвіну і кам. соли є також кізерит) і карналіту[4]).

На ґеольоґічнім перерізі через копальню в Калуші (обр. 2) бачимо в споді, лиш пару метрів від підложа соленосних верстов, невеликий але багатий в потас сильвінітовий поклад т. зв. „долішний сильвін". Кількадесять метрів вище лежить другий поклад. Він є каінітовий, але в долішних поземах копальні має деколи вкладки сильвініту. Третий, себто верхний поклад є знову сильвінітовий. Є це т. зв. „горішний сильвін", що лежить на 5—30 метрів вище на каінітом. (В північно-західній частині копальні є під каінітом ще один сильвінітовий поклад). Пересічна грубість покладів виносить 0,8—15 м.

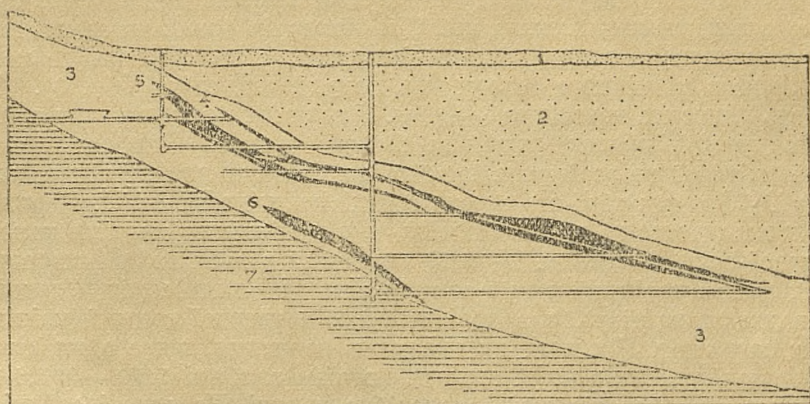
Обр. 1. Розміщення сільної формації між Дрогобичем і Станиславовом (за Кузьняром). Точковане — терени заняті сільною формацією; густо чертковане — терени, де сільна формація цілком, або в великій мірі змита; біле — мало прослiджені терени.

Верстви лежали колись поземо, пізніше під діланням горотворчих сил вофалдувалися, повгиналися в корита обмежені сідлами, деколи асиметричними, перехиленими на північ. На сідлах видвигнені вгору верстви далеко скорше вітріли, їх змивала скорше вода й тому там вони є далеко тонші, а деколи навіть зовсім бракують. В цьому случаю на поверхню виходить підложе соленосних верстов. При тім бачимо цікаве явище, що природа сама хоронить поклади перед скорим знищенням. Скалина, з якої вода вже вилугувала сіль, переміняється в пластичний, непропускальний іл. Цей іл вкриває ще ненарушені соленосні верстви плащем грубим до 40 метрів і здержує дальше пересякання води. Звичайно є в ілі кілька процент ґіпсу й тому називають цей плащ ілястоґіпсовою шапкою.

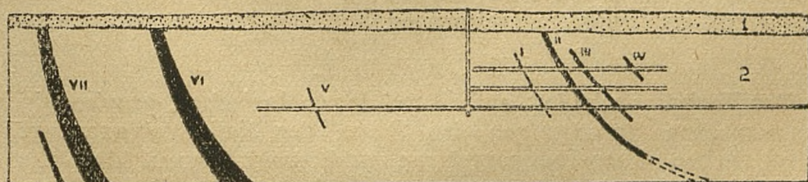
[4]) Kuźniar Cz.: Budowa złóż soli potasowych w niecce Kałuskiej. Pos. Nauk. P.I.G. 1930 № 25. — Kuźniar Cz.: Złoże soli potasowych w Kałuszu. Pos. Nauk. P.I.G. 1932. № 34. — Windakiewicz E.: Solnictwo. Kraków, 1926.

Поступаючи від копальні в Калуші поздовж промислового тору до залізничої стації можемо ствердити (верченням або ґеофізичними помірами), що підложе, себто дно соленосних верстов, постепенно обнижується.[5]) Воно сходить до глибини 150 м. під позем моря, а навіть, ще нижче, а потім стрімко підноситься знова на висоту 150 м. над позем моря. Дальше западається ще раз. Видно з цього, що маємо тут до діла з двома коритами відділеними від

Обр. 2. Переріз через копальню в Калуші (за Кузьняром). 1 — глина, рінь та ілясто-ґіпсова шапка; 2 — верстви без соли; 3 — соленосні верстви; 4 — поклад „горішний сильвін"; 5 — „каїнітовий поклад"; 6 — поклад „долішний сильвін"; 7 — підложе.

себе сідлом. В північному кориті лежить Калуш, а в полудневому Кропивник і Голинь. Ці останні місцевости пізнані щойно недавно.[6]) Щойно в 1929 р. після докладних ґеольоґічних дослідів почали будувати тут копальню, яка в 1930 р. приступила до експльоатації багатого покладу сильвініту. Поклад має 3—12 м. гру-

Обр. 3. Переріз через копальню в Стебнику (за Кузьняром). 1 — глина, рінь та ілясто-ґіпсова шапка; 2 — соленосні верстви; I—VII поклади потасових солей.

бини та на вихідні лежить цілком плитко, бо лиш 40 м. під поверхнею Крім цього наверчено в околиці копальні ще кілька інших покладів, але їх покищо не експльоатують.

Корита тягнуться з Калуша на захід, але віддалюються від себе, окружуючи широку площу, на якій підложе виступає аж на

[5]) Kuźniar Cz.: Budowa właściwości i zasady polskich złóż soli potasowych. Monografija polskiego przemysłu potasowego. Warszawa 1933.

[6]) Kuźniar Cz.: Złoże soli potasowych w Hołyniu. Sprawozdania P.I.G. 1933. T. VII. zesz. 3.

поверхню. (обр. 1). Рівночасно зміняється і грубість соленосних верстов. На заході вони є далеко грубші. (Коло Стебника понад 1000 м.).

Дальші поважні поклади стверджено коло Турі Великої і Моршина, зложені головно з лянґбайніту й каініту. Про їх розширення ще нема достаточних даних.

Вкінці є Стебник. В його околиці ціла сільна серія западає до півночи, при чому западаючі верстви творять дрібні фалди зі стрімкими північними крилами. Сім покладів зазначених на ґеольоґічнім перерізі вигинається в могутнє корито, спрямоване менше більше з північного заходу на полудневий схід. (Обр. 3). Їх грубість виносить пересічно 3—30 м. З верхних покладів лиш один, іменно другий, простягається на більшій площі. Він достарчає лянґбайнітової твердої соли, що йде до продажі яко „стебницький каініт".[7]) Значну грубість мають спідні поклади VI і VII. Перший з них складається з лянґбайніту, а в долішних партіях також з твердої соли й каініту. Другий зложений з двох ґруп потасових солей, має в горішній ґрупі тверду сіль і лянґбайніт (деколи з вкладками каініту), а в долішній побіч твердої соли й каініту також сильвініт. Під ним, як вказують верчення, є ще один дуже грубий поклад. Отвір ч. V. стрінув його на глибині 747,8—997,8 м.

Розміри покладів є правдоподібно великі. На основі сейсмічних дослідів стверджено, що соленосні верстви йдуть дальше до Ясениці Сільної а в противному напрямку через Станилу й Улично до долини Стрия.

Рівночасно з поширюванням подрібних дослідів на щораз дальші, нові терени збільшувалася й цифра знаних підземних запасів. В 1923 р. обчислив був інж. Ольшевський запас потасових солей в смузі Калуш-Стебник на 70 міл. тон.[8]) В 1931 р. на основі нових даних той сам автор підніс цифру на 200 міл. тон.[9]) Вкінці в 1933 р. др. Кузьняр подав, що запас досліджених покладів, плитших, як 800 м., виносить около 450 міл. тон[10]). З цього ок. 250 міл. тон припадає на терен Калуш-Голинь. Очевидно, що з дальшими дослідами й ця цифра збільшиться.

R É S U M É.

Der Verfasser schildert auf Grund der geologischen, gravimetrischen und seismischen Forschungen den Stand der Kalisalzablagerungen in dem galizischen Karpathenvorgebirge und weist darauf hin, dass die neuesten Arbeiten bisjetzt unbekannte Ablagerungen dieser Salze entdeckt haben. Noch im Jahre 1923 schätzte man diese Kalisalzvorräte auf ungefähr 70 Milionen Tonnen, im Jahre 1933 aber, auf Grund der neuen Forschungen, kann man diese Vorräte bereits auf 450 Mil. Tonnen annehmen. Es ist nicht ausgeschlossen, dass diese Ablagerungen noch grösser sind, aber zu dieser Feststellung sind weitete Forschungen notwendig.

---

[7]) Торговельна назва потасових солей не все є та сама, що дійсна, мінеральоґічна назва.

[8]) Olszewski St: Polskie nawozy sztuczne. Lwów-Warszawa 1924.

[9]) Olszewski St.: Nowe odkrycia bogactw kopalnianych w Polsce. Polska Gospodarcza, Warszawa 1931. № 34.

[10]) Kuźniar Cz.: Budowa, właściwości i zasoby polskich złóż soli potasowych. Monografja polskiego przemysłu potasowego. Warsawa 1933.

ІНЖ. ДР. М. ХОЛЄВЧУК — Львів.

ДАЛЬШІ ВИСЛІДИ КОНТРОЛІ МОЛОЧНОСТИ В СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ.

ING. DR. M. CHOLEWČUK: DIE ERGEBNISSE DER TÄTIGKEIT DER UKRAINISCHEN MILCHVIEHKONTROLLVEREINE IN GALIZIEN.

Краєве Господарське Товариство „Сільський Господар" у Львові має за собою по війні третій з черги рік систематичної праці Секції годівлі і плекання рогатої худоби, якої вихідною точкою стала контроля молочности. — Контроля молочности в 1933/34 р. не поширилася значно на нові райони, зате праця поглубилася в тих районах, в яких контролю молочности започатковано в попередніх роках.

Спадок цін на молочні продукти, а ще більше постійне хитання цін, а також брак паші в деяких районах, все це знеохочувало селян до орґанізаційної праці для поліпшення годівлі худоби і побільшення продукції молока. — Зате дані, зібрані з тих контрольних районів, які видержали в праці, свідчать про те, що чим тяжчі є господарські умовини, тимбільше потрібною є контроля молочности.

Стан контролі молочности в 1933/34. р.

	Контролею обнято: сіл:	господарств:	Коров в контролі: загалом:	через цілий рік:
Повіт Коломия:				
Балинці	5	502	549	334
Княждвір	4	67	93	36
Печеніжин	3	94	108	81
Повіт Станиславів:				
Викторів	1	74	96	51
Повіт Снятин:				
Видинів	3	38	52	—
Повіт Товмач:				
Милованння	2	65	84	71
Повіт Яворів:				
Яворів	5	70	89	67
Разом:	23	910	1.071	640

Стан коров в контролі молочности в поодиноких роках був такий:

	1931/32:	1932/33:	1933/34:
всіх коров в контролі	1.470	1.107	1.071
через цілий рік в контролі	274	616	640

Кількість всіх коров в контролі зменшилася у звітовому році о 36 (3.3%) в порівнанню з кількістю коров в 1932/33 році, а о 399 коров (27.1%) в порівнанню зі станом з 1931/32 року. Зате кількість коров, що була через цілий рік в контролі збільшилася о 24 (3.8%) в порівнанню зі станом в 1932/33, а о 364 коров (132.7%) в порівнанню з кількістю коров, що була через цілий рік в контролі в 1931/32. р. Це є доказом, що хоч контроля молочности у зві-

товму році не поширилася, зате праця в існуючих контрольних районах поглублюється.

Пересічна річна продукція в поодиноких контрольних районах в 1933/34 р. була така:

	кґ. молока:	кґ. товщу:	% товщу в молоці:
Балинці	2.377	83.20	3.71
Княждвір	1.960	73.00	3.72
Печеніжин	2.270	85.50	3.75
Милования	1.731	64.91	3.75
Викторів	1.773	77.49	3.74
Яворів	1.714	61.36	3.58

Продукція молока поодиноких ґруп коров, а саме: правильно годованих „А", в части правильно годованих „Б" і неправильно годованих „В" була така:

	„А"		„Б"		„В"	
	кґ.	%	кґ.	%	кґ.	%
Балинці	2.681	100	1.897	71	1.506	55
Княждвір	2.309	100	1.892	82	1.239	54
Печеніжин	2.621	100	2.152	82	1.571	60
Милования	2.380	100	1.674	70	1.140	48
Викторів	2.110	100	1.742	82	1.495	71
Яворів	2.136	100	1.619	75	1.070	50

Кількість коров в поодиноких ґрупах годівлі була у звітовому році така:

	„А"		„Б"		„В"	
	коров:	%	коров:	%	коров:	%
Балинці	208	62	119	36	7	2
Княждвір	12	34	20	55	4	11
Печеніжин	26	32	40	49	15	19
Милования	26	36	19	27	26	36
Викторів	15	30	20	39	16	31
Яворів	19	28	26	39	22	33

Відсоток неправильно годованих коров з кожним роком убуває в користь відсотка правильно годованих коров, як за цим можна слідкувати порівнуючи відсоткове відношення поодиноких ґруп в поодиноких роках контролі. Це відношення було таке, що на 100 коров в контролі було в ґрупі:

	в році:	„А"	„Б"	„В"
Балинці	1931/32	37	51	12
	1932/33	49	45	6
	1933/34	62	36	2
Княждвір	1932/33	32	55	13
	1933/34	34	55	11
Печеніжин	1932/33	14	56	30
	1933/34	32	40	19
Милования	1932/33	31	22	47
	1933/34	36	27	36

Зачергування коров до поодиноких ґруп, відповідно до способу годівлі, дає можність слідити поправу, яка тим різкіше виступає, чим докладніше ведеться контролю молочности, як це можна бачити в балинецькому районі.

Зі способом годівлі молочних коров вяжеться також її рентовність, про що довідуємося з порівнання вартости цілорічної продукції молока і вартости зужитої одною коровою за цілий рік паші, беручи за основу місцеві ціни.

	Вартість:		Вислід:	
	молока:	паші:	надвишка:	страта:
	зол.	зол.	зол.	зол.
ґрупа коров „А"				
Балинці	328	242	86	—
Княждвір	282	197	85	—
Печеніжин	368	288	80	—
Милования	270	134	135	—
Викторів	255	173	82	—
Яворів	264	198	66	—
ґрупа коров „Б"				
Балинці	234	214	20	—
Княждвір	226	188	38	—
Печеніжин	272	256	16	—
Милования	186	122	64	—
Викторів	212	157	55	—
Яворів	195	184	11	—
ґрупа коров „В"				
Балинці	192	199	—	7
Княждвір	144	172	—	28
Печеніжин	194	238	—	44
Милования	132	115	17	—
Викторів	180	148	32	—
Яворів	125	113	12	—

Рентовність годівлі молочної худоби в порівнанню зі станом в попередньому звітовому році виказує певне поліпшення.

Зіставлення надвижок і втрат пересічно від одної контрольованої корови в золотих дає ось-які дані:

	найменша:	найбільша:	пересічна:
В ґрупі коров „А"			
1932/33 р. надвишка зол.:	18	103	63
1933/34 р. „ „	80	136	89
В ґрупі коров „Б"			
1932/33 р надвишка зол.:	3	61	19
1933/34 р. „ „	11	64	38
В ґрупі коров „В"			
1932/33 р. втрата зол.:	8	80	41
1933/34 р. втрата (3 райони) зол.:	7	44	26
надвишка (3 райони) зол.:	12	32	20

Коли візьмемо під увагу всі корови в контролі, то у звітовому році осягнемо в ґрупі правильно годованих коров („А") пере-

січно від одної корови більшу надвишку о 26 зол. (41.2%), в ґрупі в части правильно годованих коров („Б") о 19 зол. (100%) більшу надвишку, чим в 1932/33 році.

В ґрупі неправильно годованих коров („В") стрічаємо страту тільки в трьох контрольних районах і то меншу о 15 зол. (36.6%) пересічно від одної корови від втрати з 1932/33 р. — В інших трьох районах осягнено і в цій ґрупі коров надвижку 20 зол. пересічно від одної корови за рік.

Опрацьовання вислідів контролі молочности у порівнанні зі способом годівлі, дає можливість основно вглянути в умови селянської годівлі та звернути більшу увагу на ці господарства, в яких є у цьому напрямку недомагання. З другої сторони сама свідомість господаря, що він знаходиться в ґрупі тій, що дає втрати, або щонайменше в тій ґрупі, в якій не використовується всього, що дає раціональна годівля, спонукує його до праці над поправою годівельних умов.

Такого поділу коров на ґрупи, відповідно до способу годівлі, не стрічаємо в ніякій годівельній орґанізації. Такий поділ був там зайвий, коли усвідомимо собі, що контроля молочности вийшла з великої і середньої посілости, де є всі дані до раціональної годівлі, яка є в переважаючій більшости в руках фахово підготованих рільників.

В орґанізації „Сільського Господаря" став такий поділ контрольовання коров необхідним з таких причин. Контроля молочности в орґанізації „Сільського Господаря" приймає масовий характер. Члени годівельних секцій „Сільського Господаря" це здебільша власники карловатих господарств. Фахова освіта тих селян є на дуже низькому рівні і для її поширення потрібно мати конкретні дані з практичної селянської годівлі.

В міру поглублення праці в контрольних районах слідує ліквідація ґрупи неправильно годованих коров в користь ґрупи правильно годованих коров. Якщо така поправа годівлі худоби на селах переведеться, тоді будуть створені умови для дальшої годівельної праці, а саме для добору і вирівнання високоужиткового годівельного матеріялу в краю.

Коли зупинимося над причинами поліпшення рентовности годівлі молочної худоби в 1933/34 р., мимо дальшого спадку цін на молочні продукти, то треба їх приписати власне тому основному вглядови орґанізації в годівельні умови села і їх належне висвітлення. Пізнання хиб на основі вислідів контролі молочности спонукує селян змагати до поправи умовин годівлі. В контрольних районах поширюється управа пашних рослин (пашні буряки, морква, бруква, конюшина, люцерна і т. п.).

Гіґієнічні умовини також поправляються. Будують богато нових стаєн, поправляють старі, невідповідні, худобу удержують чисто. Всі ці зміни, які приходять в село з контролею молочности ведуть до поправи годівельних умовин загалом і рентовности годівлі молочної худоби.

Коли беремо на увагу саму продукцію молока та товщу в ньому, то маємо такі висліди:

Поділ коров на кляси продукції молока:

кґ. молока:	в районі: Коломия: коров:	%	Станиславів: коров:	%	Яворів: коров:	%
1—500	—	—	—	—	1	1.5
501—1.000	1	0.2	7	5.7	9	13.4
1.001—1.500	33	7.3	34	27.9	27	40.3
1.501—2.000	106	23.5	49	40.2	17	25.4
2.001—2.500	154	34.2	21	17.2	9	13.4
2.501—3.000	95	21.1	8	6.5	4	6.0
3.001—3.500	48	10.7	3	2.5	—	—
3.501—4.000	9	2.0	—	—	—	—
4.001—4.500	5	1.0	—	—	—	—
Разом:	451	100.—	122.—	100.—	67	100.—

Поділ коров на кляси продукції товщу:

кґ. товщу:	в районі: Коломия: коров:	%	Станиславів: коров:	%	Яворів: коров:	%
16—30	1	0.2	4	3.3	6	9.0
31—45	10	2.2	9	7.4	9	13.4
46—60	39	8.7	33	27.0	29	43.3
61—75	87	19.2	35	28.7	11	16.4
76—90	150	33.3	25	20.5	9	13.4
91—105	84	18.6	7	5.8	3	4.5
106—120	45	10.0	6	4.9	—	—
121—135	17	3.8	2	1.6	—	—
136—150	8	1.8	1	0.8	—	—
151—165	7	1.6	—	—	—	—
166—180	1	0.2	—	—	—	—
181—195	2	0.4	—	—	—	—
Разом:	451	100.—	122	100.—	67	100.—

Поділ коров на кляси відсотку товщу в молоці:

	в районі: Коломия: коров:	%	Станиславів: коров:	%	Яворів: коров:	%
2.6—2.7	1	0.2	—	—	—	—
2.8—2.9	—	—	—	—	1	1.5
3.0—3.1	47	10.4	6	4.9	2	3.0
3.2—3.3	54	11.8	3	2.4	3	4.5
3.4—3.5	79	17.6	17	13.9	16	23.9
3.6—3.7	105	23.3	28	22.9	25	37.3
3.8—3.9	72	16.0	40	32.8	14	20.9
4.0—4.1	65	14.5	14	11.5	5	7.4
4.2—4.3	15	3.3	10	8.2	—	—
4.4—4.5	9	2.0	3	2.4	—	—
4.6—4.7	3	0.7	1	0.8	—	—
4.8—4.9	1	0.2	—	—	1	1.5
Разом:	451	100.—	122	100.—	67	100.—

З кожним контрольним роком слідно пересунення коров з низчої до вищої кляси продукції, про що переконують нас дані з балинецького району.

На 100 коров в контролі було в Балинцях з продукцією:

кґ. молока:	1931/32:	1932/33:	1933/34:
501--1.000	3.6	1.8	0.2
1.001—1.500	21.5	10.9	7.3
1.501—2.000	36.5	31.9	23.5
2.001—2.500	25.2	30.2	34.1
2.501—3.000	9.9	15.4	21.1
3.001—3.500	2.9	7.0	10.7
3.501—4.000	0.4	1.0	2.0
4.001—4.500	—	1.4	1.1
4.501—5.000	—	0.4	—

кґ. товщу:	1931/32:	1932/33:	1933/34:
0—30	1.1	0.7	0.2
31—45	10.1	5.4	2.2
46—60	28.1	16.8	8.7
61—75	29.5	28.0	19.2
76—90	17.2	22.4	33.3
91—105	8.8	14.3	18.6
106—120	3.7	7.7	10.0
121—135	1.1	2.2	3.8
136—150	0.4	1.0	1.8
151—165	—	1.0	1.6
166—180	—	0.5	0.2
181—195	—	—	0.4

Розглядаючи висліди контролі молочности, веденої годівельними секціями Краєвого Господарського Товариства „Сільський Господар" у Львові, доходимо до висновків, що ця праця є для поправи годівельних умов в селянських господарствах і рентовности молочної господарки необхідною. Тому на цю справу треба покласти головний натиск в тих орґанізаціях, які в поправі годівельних умов і рентовности молочної господарки безпосередньо заінтересовані, а такими орґанізаціями поза „Сільським Господарем" є в першу чергу районові молочарні, які потребують молока для перерібки, а в дальшому прочі сільські кооперативи, які доставляють своїм членам товарі першої потреби за готівку.

Старання, які йдуть в напрямку збільшення рентовности селянського господарства, ведуть тимсамим до скріплення кооперативних орґанізацій і їх праці. І саме свідомість цього наказує місцевим орґанізаціям завести контролю молочности через Кружки „Сільського Господаря" там, де її ще не ведуть.

„Сільський Господар" у своїй праці дійшов в контролі молочности вже до цього, що заходить потреба реєстрації цього годівельного матеріялу, який може дати основу поправлення расовости худоби та її ужиткового вирівнання. В цій праці „Сільський Господар" спинився тому, що вийшов новий годівельний закон та має появитися міністеріяльний розпорядок, які нормують годівельні справи і ведення їх передають Хліборобським Палатам. Хліборобські Палати мають на основі нового годівельного закону і міністеріяльного розпорядку випрацювати програму праці та узгіднити годівельну працю хліборобських орґанізацій, які працюють на терені Хліборобських Палат.

Щоби провірити, який саме годівельний матеріял находиться в контрольних районах „Сільського Господаря", „Сільський Го-

сподар" влаштував при фінансовій допомозі Міністерства Хліборобства і Реформ Рільних перегляди рогатої худоби в 5 контрольних районах в Балинцях при кінці жовтня, Княждворі, Печеніжині, Викторові і Милованню в місяці листопаді 1934 р.

Перегляди ці переконали, що в стані коров є дуже велика ріжноманітність, як в будові так і в ужитковости.

Продукція молока премійованих коров за найліпшу молочність була в 1933/34 році в кільоґрамах така:

В районі:	**найменша:**	**найбільша:**	**пересічна:**
Балинці	4120	4534	4266
Печеніжин	3169	4084	3431
Милування	2826	3438	3010
Княждвір	2404	3028	2611
Викторів	2460	2678	2581

Така велика ріжноманітність в продукції на розмірно невеликім терені має свої причини не лише в якости самої молочної худоби, але ще більше в способі її годівлі, вихову молодняка, добору бугаїв і господарської свідомости селян.

Тому, коли ми спинимося над питанням, чи в даному районі належить започаткувати орґанізовану годівельну працю, то мусимо сказати, що цю працю треба вести при кожних годівельних умовинах. Неможна обмежитися до кількох осередків, які вже в годівлі пішли вперід, лише треба обняти орґанізаційною працею ширший район. Треба починати від цього найкращого годівельного матеріялу, який є на місці, бо лише він може дати основу до поправи поголовя. Вижидання в годівельній праці до часу, заки найдеться в районі відповідна кількість годівельного матеріялу, який відповідав би всім вимогам даної раси, було би великим опізненням цілої справи.

Тому мусимо зачинати годівельну працю вже по році контролі молочности. Вже в другому році контролі молочности треба окремо зареєструвати всі корови, які вдоволяють своєю продукцією і з добрими расовими бугаями можуть дати основу до вирівнння молочної худоби, як під оглядом раси даного годівельного району так і ужитковости.

Було би великою помилкою, якщоби ми обмежилися в праці лише на кілька, чи кільканацять годівельних осередків, залишаючи цілі полоси краю їх власній судьбі. Коли говоримо про поліпшення годівлі молочної худоби, то треба мати на увазі піднесення пересічного рівня годівлі в цілому краю, а нетільки у вибраних осередках. Це не перешкаджає зовсім дальшому розвиткови годівлі в тих осередках, де її вже давніше започатковано. Ті осередки будуть все вибиватися понад пересічний стан годівлі і своїм доробком будуть впливати на прискорення поправи годівлі молочної худоби в цілому краю. Ті осередки будуть тимбільше оживлені у своїй праці, чим більше буде йти зорґанізована годівельна праця в краю, чим більше буде зрозуміння для правильної годівлі у селянства.

Хто це завдання зможе виконати? Поправа пересічного стану годівлі в краю, яка малаби більший вплив на сільське господар-

ство, може прийти тоді, коли в тій праці візьмуть участь хліборобські орґанізації і поодинокі члени тих орґанізацій на місцях.

Праця хліборобських орґанізацій, які працюють для поліпшення годівлі худоби, мусить бути ведена після загального зразку, який є визначений законом і розпорядками і це мають перестерігати Хліборобські Палати. Саме зорґанізовання і ведення праці на місцях треба залишити хліборобським орґанізаціям, які одинокі можуть це завдання найуспішніше виконати. Умовини праці в краю є дуже різноманітні, залежно від цього наскільки місцеве населення є вироблене до орґанізаційної праці. Нормування праці накиненими правильниками аж до подробиць, зводить цілу працю до її механічного виконування та вбиває ініціятиву тих, в яких користь ту працю виконується, себто самих селян. Годівельний поступ буде тільки тоді можливий, коли в самій праці візьмуть чинну участь також селяне. Якщо селян зведеться до ролі виконавців поручень, дуже часто їм незрозумілих, тоді така праця є засуджена згори на невдачу.

Разом з годівельним поступом мусить йти годівельне освідомлення селян, а це найкраще перевести в рямцях хліборобських орґанізацій. Добровільна хліборобська орґанізація має можність вглянути у всі господарські недомагання свойого терену діяльности і її найлекше вишукати шляхи, якими можна дійти до поправи під одною умовою, що та орґанізація є направду свідома свойого завдання, а не зводить своєї діяльности до спису членів і відбування з конечности загальних зборів.

„Сільський Господар" мусить тепер заставити свої Філії і Кружки до цеї необхідної на селі праці, яка довгі літа лежала облогом. В тій праці мусять взяти участь і прочі сільсько-господарські орґанізації, головно сільсько-господарські кооперативи, які безпосередньо або посередньо є звязані з годівлею худоби.

RÉSUMÉ.

Im Jahre 1933/34 wurde die Milchviehkontrolle in Kleinbauernwirtschaften der Landwirtschaftlichen Landesgesellschaft „Silskyj Hospodar" in Lemberg in 6 Kontrollbezirken, 23 Ortschaften, 910 Kleinbauernwirtschaften und auf 1071 Milchkühen geführt. — Die durchschnittliche Leistung betrug in diesem Jahre in einzelnen Kontrollbezirken 1714—2377 kg. Milch, 61·36—85·50 kg. Fett und 3·58—3·75% Fettgehalt in der Milch pro Jahr und Kuh. Es wurde festgestellt, dass im Durchschnitte nur 37% der kontrollierten Milchkühe regelrecht gefüttert wurden, dagegen 41% nur teilweise regelrecht und 22% ganz unregelmässig gefüttert wurden. Dementsprechend war auch die Leistung der Milchkühe verchieden und zwar in der ersten Gruppe 2110 · 2681 kg. in der zweiten 1619—2152 kg. und in der dritten 1070—1571 kg. Milch. — Bei dem Vergleich des Milchwertes mit dem Werte des verbrauchten Futters wurde in der ersten Gruppe der Milchkühe ein Überschuss von 80—137 Zloty, in der zweiten Gruppe 11—64 Zloty, in der dritten Gruppe nur 12—32 Zloty erzielt und in drei Kontrollbezirken ergab sich sogar ein durchschnittlicher Verlust von 7-44 Zloty pro Kuh und Jahr.

Die Einteilung der kontrollierten Milchkühe in die Gruppen nach der Fütterungsweise bei der Feststellung der Leistung hat für den Fortschritt

der zweckmässigen Fütterung des Milchviehs in den Bauernwirtschaften einen bedeutenden Vorteil. Sobald die Bauern über die Ergebnisse des ersten Jahres der Milchviehkontrolle entsprechend aufgeklärt werden, ändern sich in nächsten Jahren die Verhältnisse ausgesprochen zugusten der regelrechten Fütterung des Milchviehs, wie man aus den Ergebnissen der Milchviehkontrolle im Dorfe Balynci, Bezirk Kolomea, entnehmen kann. In diesem Kontrollbezirke waren auf 100 kontrollierte Kühe:

Im Jahre	regelrecht gefüttert	teilweise regelrecht gefüttert (verbesserte Fütterung)	unregelrecht gefüttert
1931/32	37	51	12
1932/33	49	45	6
1933/34	62	36	2

Die Verbesserung der Fütterungsweise der Milchkühe führt gleichzeitig zur Erhöhung der Rentabilität der Milchviehhaltung in den Bauernwirtschaften.

О. АНДРІЙ ПЕЛЕНСЬКИЙ — *Лисятичі.*

ПОЧАТКИ ОРҐАНІЗАЦІЇ ЗБУТУ БЕЗРОГ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ.

A. PELENSKY: LES ORIGINES DE L'EXPORTATION DE PORCS EN GALICIE ORIENTALE

(Зі споминів народнього діяча.)

Перед війною давала годівля безріг нашим селянам ще найпевніший дохід. Збіжжа продавали наші селяне лише заможніші, вже середняки його докуповували, а бідні жили цілий рік купованим збіжжам. Зате і найбідніші (так воно було в моїй парохії в Кнігиничах і в цілому рогатинському повіті) підгодували порося, продавали, а за це купували опал, збіжжа, одежу, взагалі обганяли всі домашні потреби. Відомо це загально, як купці згінники, а були це переважно мазури, (нарід називав їх таки мазурами) використовували наших селян. Торговля безрогами, це був правдивий рабунок наших селян на торговицях. Загально нарікали на цей рабунок, та ніхто не давав ради, як цьому зробити кінець. Нераз бачив я на власні очі цю кривду селян, бо в моїй парохії в Кнігиничах відбувалися що місяця ярмарки, та наслухався чимало тих жалів і нарікань наших селян. Щоби переконатися, як згінники використовують селян, закупив я вагу на худобу, поручив своїм парохіянам і селянам зі сусідних сіл, щоби за кожний раз, як везуть безрогу на ярмарок, зважили у мене на вазі безплатно, а опісля щоби дали мені знати за кілько дану безрогу продали. Зпочатку селяне нерадо важили безроги, але я давав їм такі приміри: закликав господарів, щоб таксували, скільки

ця, чи друга безрога варта. Такими таксаторами були: дяк, 30 морґовий господар, старший брат, також заможний господар та заступник війта. Кожний з них подавав іншу вартість даної безроги. Тоді я казав їм безрогу зважити і щойно тоді переконував я цих господарів про правдиву вартість безроги.

Такі досвіди робив я через два роки і переконався, що згінники платили за 1 кґ. живої ваги по 18—25 сот. (гелєрів) Мені прийшло на думку, чи не можнаби спільно висилати безроги на торговицю у Відні. В тому часі познайомився я зі залізничими приписами, а головно, як можна ладувати безроги і що коштує транспорт до Відня.

Приписи були такі, що давали повну свободу залізничому урядовцеви, брати таку оплату, яку він уважав за відповідну. Приміром, коли урядовець рішив, що ці безроги, або часть їх важить по 25 кґ., то ставив ціну від 25 кґ., колиж рішив, що безрога важить 26 кґ., то за таку безрогу треба було заплатити тільки, начеб вона важила 35 кґ., колиж рішив, що безрога важить 36 кґ., то троеба було заплатити так, начеб вона важила 50 кґ. і т. д. Коли важила 100 кґ., то так начеб важила 170 кґ.

Друга тарифа була на т. зв. Bodenfläche зн. кілько квадратних метрів мав ваґон, за тільки платилося. Ця тарифа була дорога, але хто не мав на стації зичливого для себе урядовця, той мусів і таку тарифу платити. І так було в мене: перший транспорт вислав я на т. зв. Bodenfläche, а опісля платив я урядовцеви в руки 40 К, то мене тоді дешевше виносило.

Згодом поїхав я до Відня на відомий ринок для збуту тварин „St. Marx", щоби особисто приглянутися, як відбувається торг на воли, безроги та мясо. Головний торг на безроги відбувався у Відні у вівторок, а другий додатковий в четвер.

Продажа відбувалася лише через комісіонерів. Комісіонер побирав від штуки 1 К, крім того дочислював собі належність за те, що дав безрогам 200 кґ. на ваґон кукурузи, дочислював собі, що найшов ще одну або більше підвод для безрог, що кульгали і т. п. Купець, що купив у комісіонера безроги, складав гроші до управи цеї торговиці і каса посилала гроші власникови. На торговиці St. Marx була таблиця на якій було подано, скільки пригнали галицьких безрог, а скільки мадярських. Коли на таблиці було занотовано, що галицьких безрог є на торзі 6000, то торг був дуже добрий, до години, всі безроги були попродані. Коли пригнали 8000 то торг був ще добрий, але коли пригнали 10.000—12.000 тоді торг був вже злий. Згін мадярських безрог, товстих — грубих, не мав впливу на ціну за безроги галицькі.

Я запізнався з торговцем Єржабеком з Праги, а два рази своїм коштом був я у Відни, щоб добре запізнатися з торговлею волів, безрог та мяса. Це все робив я з ідейних мотивів, щоби свому народові допомогти. Вложив я в це свої гроші, свій труд, не думав я над поверненням мені коштів. Познакомившись з тим усім в 1897. р. в часі панования Бадeнього, в лютім оголосив я своїм парохіянам і господарям сусідних сіл, а саме з громад Загіря, Васичин (Васючин), Вербиця, Долиняни, Помонята, Псари, Дегова, що висилаємо свині збірно до Відня.

На означений день зігнали мені на подвіря 150 штук безрог

в повнім довірю, не жадаючи жадної ціни наперід, віручи, що дістануть таку ціну, яка буде у Відні. Це був дійсний перший кооперативний збут безріг в нашому краю, вправді без оформленої орґанізації, лише опертий на спільному довірю. Я взяв лише 100 штук на ваґон. Кожну штуку треба було зважити, заклясувати, а власникови дати квіт, кілько безрога важить і до якої принята кляси. Спроваджений ветеринарний лікар дав посвідку, що безроги всі здорові. Наладував я на фіри безроги і доставив до стації Ходорів, щоби безроги на час (второк) були вже на торзі. Та мимо цього, що я мав поквітовання на замовлений і задаткований ваґон, ваґону мого не було. В Ходорові був тоді один з найбільших купців Сарама і його зять Ванатович, а з ними ціла фаланґа згінників. Вони то постаралися, що ваґона для мене не було. Свиний не можна було вислати, я мусів винаймити для них стайні і закупив кукурудзу прокормити безроги. Доперва при помочі одного українця-залізничника, за заплатою 4 К. дістав я в понеділок ваґон, вислав безроги і вони прийшли до Відня доперва в четвер на малий торг.

Комісіонар продав всього 80 штук, а 20 тримав до вівтірка слідуючого тижня. Крім того одна безрога вдусилася, одна куляла, треба було для неї підводи з двірця. Розрахував я людей; найнижчу ціну одержали по 25 сот. за 1 кґ., середну по 27 сот., а найбільшу по 29 сот. за 1 кґ. В цей спосіб кожний селянин дістав більше, чим на торговиці, мимо згаданих вже перепон і коштів.

Другий транспорт слідуючого тижня виплатив я по 31 сот., 33 сот. і 35 сот. за 1 кґ. Так вислав я 4 ваґони. Розголос пішов по краю, ціна на торговицях значно піднеслася. Згінники на торговицях платили добре, а на мене дуже воротували.

У Відни пізнав я, що Відень і Прага потребують безрог раси йоркшір 75—80 кґ., ба навіть 100 і 120 кґ. безроги мали попит у Відни. В тому часі було у нас ще досить свиней простих, щетинних, з довгим рилом. Ці свині надаються ще дуже добре на солонину, одначе ми не могли конкурувати з мадярськими, товщевими безрогами. Мадяри своїми товстими безрогами опанували торги цілої Европи. Вони були добре зорґанізовані. В Пешті над Дунаєм мали вони своє товариство зв. „Кебанія", мали стайні на 100.000 штук безріг, було там 8 млинів, що шротували кукурудзу для безрог, властитель посилав безроги до цього товариства і якщо їх зараз не продали, то свині мали там вигоду в стайнях і вигрівалися в піску над Дунаєм. Це товариство так розвивалося, що коли при заложенню акція коштувала 150 К., то по кількох літах акції піднеслися на 750 К. Мадярське правительство їх попирало. На залізницях транспорт до Відня в порівнанні з галицьким транспортом був дуже дешевий.

На зборах і вічах, яких я мав дуже багато, кинув я думку, щоби заснувати товариство, яке занялося б торговлею і висилкою безрог та волів до Відня. І справді удалося зібрати уділи та заснувати в 1898. р. товариство під назвою „Підгірська Спілка" з осідком у Станиславові. Вибрано управу, до котрої, наскільки собі пригадую, належав пос. Гурик, селянин з Угринова. В надзірній раді головою був проф. др. Коцюба, Стахевич, купець в Станиславові, і я. Инших не памятаю. Мені з Кнігинич далеко було

їздити до Станиславова, щоби діло взяти в руки і сталося таке, що коли спілка стала купувати безроги до транспорту, я захорів на запалення легенів, не міг давати вказівок, і вислано кілька транспортів, — але зі стратою.

На торговиці була боротьба між нашими і згінниками, з того скористали селяни і ціну піднесли на 40 сот. Опісля побудовано мясарню, заложено 2 склепи в Станиславові, але управа була недбала і несолідна, так що не брали по тижневі грошей зі склепу; прм., було таке недбальство, що на свята, коли було багато замовлень з краю, помимо того, що був товар, не вислано навіть третьої частини, а на мій заміт чому, сказав управитель, що він думав, що упорається з тим персоналом і не хотів на цей час нікого нового брати та робити видатки.

Я був на вічах в Станиславові, де мені грозили згінники, що мене побють, одначе коли я сказав, які діються надужиття на залізницях, через ветеринарів і у Відні, то вони приходили до мене за порадою, що вони мають зробити. Цю справу я передав послам, щоби це піднесли в соймі і парляменті.

У нас часто замикали ярмарки з причини ратичної зарази. Тоді висилали биті свині, але на тім мало хто добре виходив, бо ваґон, в якім було заладоване мясо пр. в Коломиї, отвирали по дорозі, мясо через зміну воздуха чорніло. До того доставу леду для мяса мав кн. Вреде, лід доставляв чорний, так що річно викидали через це галицького мяса на пів міліона корон до Дунаю. Той сам князь Вреде мав годувати в дорозі галицькі воли, які йшли до Відня. В Осьвєнцімі воли виладовували, але там давали волам зіпсуте сіно, якого годований віл не хотів їсти і він радше лягав та відпочивав, бо йому треба було давати осипку. Потім були ще надужиття при вазі. Я то підносив на зборах, в ц. в. Господарськім Товаристві, на всіх моїх вічах, а посли підносили то в соймі.

Про ту мою роботу довідався інж. Геппе у Львові. Коли я йому сказав, як наша худоба мучиться, коли її везуть до Відня, він віднісся в цій справі до міністерства і потім дали були до перевозу нашої худоби поспішні поїзди, звані „геппецуґ".

Такі-то були початки нашої праці над збутом безрог. Дальше пішла праця в цілому краю, а перед війною закінчилася заснованням Краєвого Союзу для Хову і Збуту Худоби та Безріг. Але перші почини у нас мало знані, тож і подав я їх для памяти у цих стрічках.

Б. ІВАНИЦЬКИЙ — Подєбради.

ВПЛИВ ЧАСУ САДАЖННЯ ЧИ ПОГОДИ НА РОЗВИТОК ЛІСОВИХ КУЛЬТУР?

PROF. B. IWANYTZKYJ (Poděbrady in Č. S. R.): DER EINFLUSS DER PFLANZZEIT ODER DER WITTERUNG AUF DIE ENTWICKELUNG DER FORSTKULTUREN?

I. Час саджання у звязку з фізіольоґічним станом рослин та зовнішніми фізичними обставинами.

Лісова практика бере на увагу дві ріжних доби року — яко відповідний час саджання: весну і осінь. У більшій частині Европи перевагу надається весні, але в південній Европі частіше садять восени.

Але й при зимнім та літнім саджанні також не є виключений успіх.

У південній Европі і в Америці, де зима визначається вогкою й порівняльто теплою погодою, зимнє саджання має свої позитивні властивості, бо дощові й снігові води, замулюючи ґрунт, сприяють виповненню дрібноземом усіх проміжків між корінням посаженої рослини землею, а, тим самим, спричиняються до утворення тісного контакту між поверхнею коріневої системи та ґрунтом; для наступної весни це має велике значіння з погляду забезпечення успішного розвитку нових корінів та інтенсивного добирання мінеральної виживи з ґрунту, а також з погляду доброго закріплення посадженої рослини в землі.

У тих країнах, де літо буває дуже дощовитим, з успіхом можна пересаджувати і влітку. Часті дощі, тепле й вогке повітря, постійна хмарність влітку у південно-східних азійських країнах, що перебувають під впливом південних монсунів, добре сприяють успіхови літнього саджання.

У практиці садівництва зимнє й літнє пересаджування є звичайною річчю і в Европі. Але для лісівництва саджання в ці доби року є річчю цілком випадковою, бо в лісовім господарстві вимоги масового пересаджування не дають можливости користуватися дорогими методами садівництва.

Причин ріжної успішности розвитку культур, посаджених ріжними добами року, треба шукати в тьох напрямах: в самій рослині, в погоді і в ґрунті.

Розвиток і ріст ріжних орґанів рослин відбувається періодично, в пристосованні до періодичних змін погоди. Ця періодичність розвитку звязана як із сучасними змінами погоди, що безпосередньо впливають на дані рослини, так і фільоґенетично — з довгими періодами розвитку підсоння й рослинних форм, оскільки ці останні набули міцних спадщинних ознак саме в повній періодичності росту.

Отже, періодичність росту може стояти у звязку з певними внутрішніми причинами, заложеними в самих рослинах, що ми можемо тільки констатувати як ритм життьових процесів.

Ріст надземних орґанів рослин відбувається протягом т. зв. веґетаційного періоду, що в европейських широтах тріває від весни до осени, а в тропічних країнах протягом цілого року. Але початок і кінець цього періоду на півночі і півдні Европи далеко неоднаковий. На крайній півночі Европи веґетаційна доба тріває тільки три-чотири місяці[1]), а на крайнім півдні усі дванадцять місяців. У більшій же частині Европи ця доба припадає на місяці квітень-жовтень. Це відноситься також і до України, як то видно з наступної таблички:[2])

Шостка (Чернігівщ.)	квітень	6,0°,	жовтень	6,1°
Київ	„	7,2°,	„	7,4°
Камянець	„	8,0°,	„	8,8°
Одеса	„	8,8°,	„	11,3°

Як на півночі, так і на півдні України березень і листопад характеризуються температурами значно нижчими 6°; у березні вони не перевищують 2.1° (Одеса), а в листопаді не вище 4,7° (Одеса).

Розвиток бростей та наростання нових гонів і листів у наших дерев починається на весні у ріжний час. Це залежить як від погоди, так і від спеціяльних теплових вимог окремих дерев та від питомої бростям швидкости реаґування на зовнішні позбуджуючі впливи. У наших широтах часто уже в березні вибростує модрина, але у багатьох інших дерев — от як дуб, бук, ясень, ялина (смерека) — вибростування починається значно пізніше. Причинами цих різниць можуть бути як різні теплові потреби окремих дерев, так і різна внутрішня сила інерції спочинкового стану. Дерева тої самої породи, в залежності від погоди, можуть вибростувати раніше чи пізніше і ці ріжниці можуть досягати 30—39 днів (дуб, бук).[3]) Відповідно до місцевого підсоння термін початку вибростування у бука може коливатися, напр., між 13. квітнем і 17. травнем.

Фенольоґічні спостереження, переведені асистентом інж. Проходою в 1928 році в лісовім розсаднику Української Господарської Академії в Подєбрадах над різними деревними породами, показали, що у більшості молодих дерев початок росту гонів датується місяцем квітнем, а закінчення — червнем та липнем, після чого у багатьох дерев починається розвиток іванових (другочергових) гонів. Найінтенсивніше ріст відбувається, здебільшого, в першій половині травня.

Ріст молодих дерев виявляється також в наростанні грубшини їх стебел. *Цізляр*,[4]) на підставі своїх дослідів з молодими сосенками і ялинками (р. 1891, в Маріябруні, коло Відня), встановив хід наростання їх грубшини кожного місяця. З його даних випливає, що з кінцем липня вже утворюється головна частина

[1]) За найнижчу температурну межу розвитку наших рослин можна прийняти +6° С місячної температури.

[2]) Селецький І., Клімат України, Київ 1929, ст. 18.

[3]) Büsgen, M., Bau und Leben unser Waldbäume. Jena 1927, ст. 64.

[4]) Cieslar A., Die Pflanzzeit in ihren Einfluss auf die Entwickelung der Fichte und Weissföhre. Centralblat f. d. gesamte Forstwesen. 1892, VI—VII.

річного перстня у сосни і ялини, хоч його погрубшення тріває ще до жовтня (ст. 274—5).

Час початку і закінчення діяльности камбія, в наслідок якої грубшають стебло, гілки і корінї деревистих рослин, для різних порід і для різних умов росту, не є однаковий. Але загально доба діяльности камбія припадає *(Жаккард)* на квітень—серпень.

Доба розвитку корінів не збігається з добою розвитку стебла і, напр., на весні час початку росту корінів не стоїть у звязку з часом вибростування.

Ще в другій половині 18. віку французький природник Duhamel du Monceau, досліджуючи ріст корінів, встановив, що корінї можуть рости і взимку, — і, спіраючися на це, рекомендував пересаджувати дерева восени і взимку. Resa (1877—8) і Büsgen (1901), також вказували на можливість росту корінів листовних дерев і взимку. Разом з тим, вони констатували припинення або значне ослаблення росту корінів в кінці літа (липень—серпень).

Докладні дослідження над ростом корінів ріжних деревних порід молодого (1—8) віку перевів в рр. 1899—1907 *А. Енґлер*,[5]) в Адлісберґу коло Ююриху, на висоті 670 м. *Енґлер*, на підставі своїх досліджень, встановлює два періоди інтенсивного росту корінів: в кінці весни — на початку літа (травень—липень) і восени (друга половина вересня—жовтень, а також і листопад). Між цими двома періодами інтенсивного росту лежить період повільного росту: в серпні-вересні. Разом з тим *Енґлер* сконстатував, що ріст корінів на весні починається при нижчій температурі (ґрунту) ніж вибростування (при температурі повітря). Для даних досліджень ця критична температура ґрунту на глибині 5 цм. коливається в межах 5—6^0 для шпилькових і 2—3^0 для бука і явора.

Причину припинення росту корінів в кінці літа — на початку осени *Енґлер* вбачає в кліматичних умовах і це літнє припинення росту корінів ставить у звязок з сухістю ґрунту. Ця ж остання залежить, головним чином, від опадів і температури, зглядно випаровання. Ріжницю в добі літнього спочинку корінів, що їх встановив *Реза* і *Бюсґен* — з одного боку (липень—серпень) і *Енґлер* — з другого (серпень—вересень), останній пояснює різними кліматичними умовами місць спостережень.

Посилаючися на дослідження *Ебермайера* коло Мюнхена, *Вольни*, *Ізмаїльського* в наших степах, автор цифрово доводить, що липень—вересень характеризується найменшою вогкістю ґрунту. Про це свідчать також дані *Костичева* для Каменно-Степового лісництва на Вороніжчині, що їх подаємо за *Степановим*[6]) (ст. 12).

Вогкість ґрунту по місяцях:

I	II	III	IV	V	XI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
23%	24%	24%	2 %	8%	17%	16%	15%	13%	14%	23%	22%

Отже, у степу найсухіший ґрунт у серпні—жовтні.

Коли взяти на увагу, що літніми місяцями споживання води надземними частинами рослини досягає максимума, а сухість

[5]) Engler A., Untersuchungen über das Wurzelwachstum der Holzarten. Mitteilungen der Schweizerischen Centralanstalt f. d. forstliche Versuchswesen, VII B., Zürich, 190?.

[6]) Степанов Н. Н., Степное лесоразведение, изд. II., Москва, 1927.

ґрунту падає до мінімума, то припинення росту корінів саме в цей період не можна не пояснити якраз браком вогкости.

Таким чином, припинення чи ослаблення росту корінів дерев залежить не тільки від температури ґрунту (взимку), але її від його вогкости (влітку). Цим треба пояснити стан спочинку корінів взимку, з одного боку, і в кінці літа, з другого.

Зрештою, виникає також питання — чи періодичність росту корінів не є властивістю, що стала для наших дерев спадщиною. Що торкається зимнього припинення росту корінів, то *Енґлер* для шпилькових порід на це питання дає позитивну відповідь, для листовних — неґативну, бо у останніх помічається іноді безперервний ріст протягом всієї зими. Щодо літнього спочинку, то автор вбачає його причину тільки в кліматичних обставинах.

Для розвитку надземних орґанів на весні той же автор встановляє температурні мінімум окремо: для сосен звичайної, гірської, веймутової і сосни-кедрини найнижча температурна межа лежить, також як і для корінів, коло 5—6° С, для ялини, ялиці і модрини — вище, коло 7—10°. Найнижчі температурні межі виброcтування бука і явора будуть 5—7° (для розвитку корінів, як уже згадано, тільки 2—3°).

II. Весняне та осіннє пересаджування в дослідах і практиці.

Спеціяльні досліджування над впливом часу пересаджування на успішність розвитку культур належать *Цізляру*[7]) і *Бюлеру*.[8])

Цізляр на підставі багатьох даних з дослідів, переведених за пляном Маріабрунської лісової дослідної установи (коло Відня) в рр. 1887—90 у різних частинах Австрії, та на підставі деяких своїх спостережень подає висновки щодо зазначеного питання. Кількість всіх дослідів 126, з чого на ялину припадає 98, на сосну 10, на листовні породи 11. Свої висновки автор базує приблизно на 350 тисячах окремих вимірів, з чого, знов таки, величезна частина припадає на ялинові культури.

Взявши до уваги відсоток числа тих рослин, що залишилися живими через два роки після пересаджування, та приріст протягом цих двох років, автор приходить до таких висновків щодо впливу часу пересаджування (ст. 288).

У середнєєвропейських широтах найліпший час для пересаджування ялини і сосни є весна; пересаджування ялини і чорної сосни перед виброcтуванням, як також не пізніше як через два тижні після початку виброcтування супроводиться однаковим успіхом. Пересаджування восени треба залишити і ліпше, навіть, садити на початку літа (Vorsommer), ніж восени. Листовні породи ставляться до осіннього пересаджування значно прихильніше.

Бюлер в рр. 1890—94 переводив спостереження в Адлісберґу коло Цюриху, на висоті 670 м. над морем і вважає, що результати дослідів мають значіння для всіх місцевостей, що лежать на ви-

---

[7]) Cieslar A., там само.

[8]) Bühler A., Versuche über den Einfluss der Pflanzzeit auf das Wachstum verschiedener Holzarten. Mitteilungen der schweizerischen Centralanstalt f. d. Forstliche Versuchswesen, IV B., Zürich, 1895.

соті від 300 до 1000 м. над морем. Головні висновки щодо впливу часу пересаджування 6 шпилькових і 8 листовних порід такі:

Найбільше певности і найліпший ріст дає пересаджування у березні, квітні і на початку травня; в кінці травня і на початку червня пересаджувати не рекомендується — хіба тільки у вогкий ґрунт і в тінястих положеннях. Менше певности дають культури переведені з кінцем серпня, у вересні та в жовтні; у всіх порід ріст осінніх культур — гірший, ніж весняних. Погода, особливо дощі, мають рішальний вплив на успіх пересаджування.

У цілому висновки обох дослідувачів згідні. Але деталі з переведених дослідів не у всьому підтверджують правильність загальних висновків. Так, *Бюлер*, порівнюючи успішність культур за відсотком живих рослин з кінця серпня, вересня і жовтня з весняними, вказує на те, що *на дуже багато грядках* осінні культури не були гіршими як весняні. Тільки, коли брати на увагу розвиток самих рослин за фарбою, грубшиною і величиною листів та іглиць, за висотним та бічним приростом, то осінні культури уступатимуть весняним.

Так само інші німецькі авторитети віддають перевагу весняному садженню. *Ґайер*[9]) перевагу весняного пересаджування вбачає, головно, в тому, що при весняному пересаджуванні веґетація починається слідом за саджанням (ст. 352); осіннє пересаджування можна переводити тільки винятково. Так само і *Ґайер-Гесс)*[10]) перевагу віддає весняному пересаджуванню (ст. 218). Але *Майр*[11]) *не надає рішального значіння часови саджання*, звязуючи успіх саджання з умовами погоди (ст. 415—17).

Чеський автор *Коншель*[12]) вказує дві доби саджання: „у країнах з багатими весняними опадами добре садити на весні; там же, де літо сухе, а осінь дощовита, можна радити садити у другій половині вересня. На практиці ж, звичайно, буває так, що шпилькові садять завжди на весні, листовні або на весні, або восени" (ст. 340).

Так само в російській фаховій літературі *М. Турський*[13]) вказує дві доби пересаджування — весну і осінь, не протиставлячи одну другій (ст. 173). Але *Морозов*[14]), беручи на увагу (за *Цізляром)*, фізіольоґічні і метеорольоґічні моменти, перевагу віддає весняному саджанню (ст. 624).

Польська література *(Соколовський)*[15]) також вказує на перевагу весняного саджання над осіннім (ст. 167).

Французька практика, навпаки, вважає осінь за цілком відповідний час для пересаджування. *Жольє*[16]) рекомендує садити восени, починаючи першими днями жовтня, коли йде про шпилькові породи, і після цілковитого опаду листя при саджанні листовних. Перевагою осіннього саджання є, на думку автора те, що

---

[9]) Gayer K., Der Waldbau, II Aufl., Berlin, 188?.

[10]) Heyer-Hess, Der Waldbau, V. Aufl., 1906.

[11]) Mayr H., Waldbau, Berlin 1909.

[12]) Konšel J., Stručny nastín tvorby a pěstění lesů v biologickém poněti, 1931.

[13]) Турскій М. Лѣсоводство, Москва, 1915.

[14]) Морозов Т., Посадка лѣса. Енцикл. русскаго лѣсного хозяйства, т. II., СПБ, 1908.

[15]) Sokołowski S., Hodowla lasu, 1921.

[16]) Jolyet A., Traité pratique de Sylviculture, Paris, 1916.

протягом зимної доби земля, зсідаючись, приходить у тісний контакт з корінням і з весни це коріння починає енерґійно функціонувати. Тільки у тім випадку, коли культури восени не буде закінчено, приходиться садити в кінці зими — на початку весни, протягом лютого — березня і до 1. квітня обовязково закінчувати пересаджування. Великою небезпекою весняного саджання автор вважає посушні вітри (ст. 500—2).

В практичнім лісівництві Великої України переважає весняне пересаджування — на чому зупинимося далі.

III. Дослідження в Подєбрадах.

Вплив часу пересаджування молодих сосен, ялин і дубів на успішність їх розвитку протягом перших трьох років був предметом досліджень у лісовім розсаднику Української Господарської Академії в Подєбрадах. Ґрунт — суглинок. Саджання було переведено в році 1928. Матеріялом для саджання були неперешколені 2-літні сосни і ялини та 1-літній дуб, що їх було взято з грядок розсадника і пересаджувано кожного місяця двічі, від березня до листопаду включно. В серпні 1930 року, себто в кінці 3-го року розвитку на новім місці, всі живі рослини викопано, перераховано і виміряно.

Рослини було висаджувано на сумежних грядках розсадника після перекопування їх на один штих, в канавки, під стінку, на віддалі 10 цм. $\times$ 15 цм., в кількості 50 штук у кожній.[17])

Посаджені рослини, щодо забезпечення їх вогкістю, були полишені самі собі: після пересаджування їх не поливалося (як то робилося в дослідах Цізляра і Бюлера) і всі несприятливі обставини погоди при кожнім окремім пересаджуванні рослини мали перебороти самі. А в цім відношенні вони були в далеко неоднаковім положенні. У рослин, посаджених рано на весні та восени, надземні органи були в стані спочинку, а дуб, крім того, не мав і сильно випаровуючої листової системи, — отже, в цей час водні потреби рослин були найменші. Влітку, навпаки, водні потреби росту й транспірації були найбільші. Так само були неоднакові умови ґрунтові і кліматичні: більш-менш насичений вогкістю ґрунт і низькі температури рано на весні і восени, з одного боку, та сухий ґрунт і високі температури, що викликали значне випаровування влітку, з другого боку. Отже, і фізіольоґічний стан самих рослин, і ґрунтова та метеорольоґічна обстанова в ріжний час саджання були різні. Оскільки в усіх випадках спосіб саджання був той самий, пересаджувані рослини були в однаково свіжім стані (їх викопувалося тут же в розсаднику і негайно пересаджувалося), то причини неоднакового успіху пересаджування треба шукати в зазначених внутрішніх і зовнішніх моментах.

Року 1928 початковий розвиток бростей молодих сосен і дубів на розсаднику було сконстатовано 1. травня, а у молодих ялин десять днів пізніше. Пересічні довжини нових гонів у пересаджуваних сосен були: 12. V. — 5 цм., 28. V. — 11 цм., 12. VI. — 15—16 цм.; у ялин: 28. V. — 3 цм., 12. VI. — 9 цм., 28. VI. — 11

---

[17]) Всього 34 проби шпилькових і 10 проб дуба, себто 2.200 рослин.

цм.; у дубів: 24. V. — 5,5 цм., 28. VI. — 5,5 цм + 9 цм. (іванові гони) = 14,5 цм., 26. VII. 7 цм. + 15,5 цм. = 22,5 цм.; далі розвиток гонів у всіх порід припинився.[18]) Коли звернемо увагу на ті проби, в яких при пересаджуванні нові гони були в стані наростання, то побачимо, що у дуба на ці проби припадає максімум убутку (28. VI.), а у сосни і ялини цей максімум припидає на найближчий наступний термін (28. VI. і 11. VII.).

Розвитку корінів не досліджувалося. За дослідами *Енґлера*, як то було вже вказано, розвиток корінів по зимовім спочинку починається при 5—6° Ц. ґрунтової температури. З температурних даних 1928 року для Подєбрад можемо зробити висновок, що в році 1928 цей розвиток мав початися в кінці березня — на початку квітня, а закінчитися аж у листопаді. Найінтенсивніший ріст корінів (за *Енґлером* — з поправкою на займище) мав припадати на квітень—липень та на другу половину вересня—листопаду. Стан наростання надземних орґанів мав впливати неґативно на успіх пересаджування, бо з цією стадією звязана значна висота водної і мінеральної потреби рослин; навпаки, живий, діяльний стан росту корінів мав сприяти доброму контактови пересадженої рослини з ґрунтом, а через те й успіхови пересаджування.

Отже, коли брати на увагу загальний фізіольоґічний стан пересаджуваних рослин (як надземних, так і підземних орґанів), то найсприятливіший час для нашого прикладу мав би припадати на квітень — першу половину травня (до вибростування) і на другу половину вересня — листопад (після припинення росту нових гонів).

Але рішальна роля належала також і метеорольоґічним умовам.

В рік пересаджування температурні умови більш-менш відповідали нормальним для даного займища. Значне відступлення виявив, проте, листопад, що визначився значною теплотою — аж 7°.Ц. Що торкається атмосферичних опадів у 1928 р., то їх розподіл був „ненормальний": у червні й липні кількість опадів замість максимальної була мінімальна — 5,3% і 3,1% замісць 13% і 12%, а найбільше опадів припадало на квітень, серпень і листопад. Таким чином, погода весняних і осінніх місяців сприяла успіхові пересаджування, а — літніх місяців була надзвичайно несприятлива.

Отже, в даних умовах головними причинами неоднакової успішности розвиску рослин, пересаджених у ріжні періоди веґетаційної доби, були як неоднаковість фізіольоґічного стану рослин, так і особливості метеорольоґічних умов в час і скоро після пересаджування. Зазначені загальні дані про хід розвитку рослин та про зміни головних метеорольоґічних елементів дозволяють нам рахувати найсприятливішим часом для пересаджування: кінець березня — травень та серпень — листопад.

Які ж наслідки пересаджування в ріжний час виявилися в дійсності?

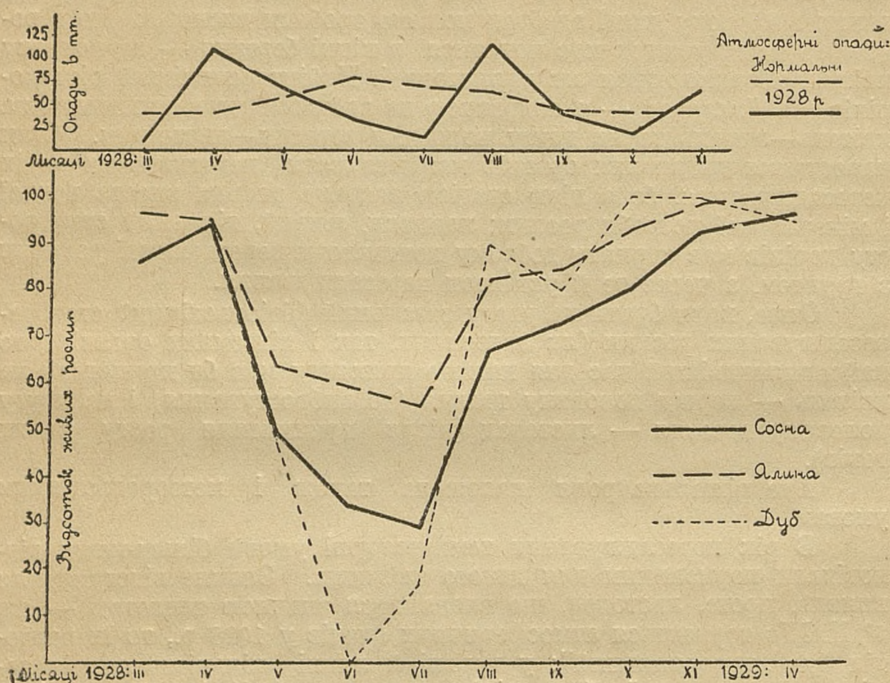
---

[18]) Брак місця не дає можливости вмістити тут таблиці як фенольоґічних спостережень та метеорольоґічних даних (по Подєбрадах), так і докладних відомостей щодо самого досліду пересаджування.

Мірилом для оцінки успішности розвитку пересаджених рослин має бути два моменти: кількісний — відсоток живих рослин у відношенні до кількости пересаджених та якісний — сила розвитку (довжина) гонів пересаджених рослин.

У нижче наведеній таблиці за місяцями пересаджування показано у %% на осінь 1930 р. кількість живих рослин у відношенні до їх первісної кількости. (Табл. І. на ст. 6).

Таблиця виразно вказує на мінімуми влітку (червень — липень) і максімуми як на весні так і восени; різниці між весною і осінню непомітно.[19]) Це є цілком зрозуміло після всього раніше

Діяграма впливу часу пересаджування на успішність культур у відношенні до числа посаджених дерев.

сказаного як про фізіольоґічні потреби та активність чи, навпаки, пасивність росту надземних та підземних орґанів рослин в різні періоди, так і про метерольоґічні умови. Ці відносини наочно ілюструють криві на діяґрамі.

Порівнюючи на діяґрамі криві атмосферних опадів та кількості живих рослин, помічаємо значний паралелізм. Але, як про те вже було згадано, в р. 1928 розподіл атмосферних опадів був дуже далекий від нормального і літо відзначалося великою сухістю. Тому й убуток літніх культур (червень—липень) є занадто великий. Навпаки, серпень був дуже дощовий і тому крива так раптово підіймається вгору. Очевидно при інших метерольоґічних умовах, ближчих до нормалі, ця крива малаб стати лагіднішою.

Звертає на себе увагу крива дуба. Вплив літнього саджання

[19]) За основу при порівнянні беремо квітень і жовтень.

ТАБЛИЦЯ I.

Кількість живих рослин (1930 р.) у %% до первісної кількости пересаджених (1928 р.).

ПРИРОДИ	Час пересаджування (місяці)									
	Рік 1928									1929
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	IV
Сосна, перес. у 2 (3) л віці	86	94	47	33	29	67	72	80	92	96
Ялина, „ „ 2 (3) „ „	96	95	63	53	55	89	84	93	98	100
Дуб, „ „ 1 (2) „ „	—	93	48	—	16	90	80	100	100	94

відбився на ньому катастрофально. Крім літньої посухи, на успіх дубових культур несприятливо вплинув також сильний розвиток іванових гонів, що мали велику листову поверхню. До осіннього пересаджування виявив найбільшу пристосованість дуб, до літнього — ялина.

Аналіза можливого впливу часу саджання має торкнутися і сили розвитку рослин. Для її оцінки можемо взяти довжину річних гонів рослин, що розвивалися після пересаджування.

Які ж саме річні гони треба взяти для порівняння?

Загально відомо (це встановлено вимірами і в нашім досліді), що в рік пересаджування, коли його переведено на весні, і протягом наступного (календарного) року, коли пересаджування переведено восени, пересаджені рослини розвиваються дуже повільно, бо мусять оправитися після операції пересаджування, розвиваючи нові корені замість страчених та невідповідно розміщених у землі та пристосовуючися до нового займища. На новім місці тільки за другої веґетаційної доби пересаджена рослина починає розвиватися більш-менш нормально. Для рослин, пересаджених на весні — перед початком веґетації, така друга веґетаційна доба починається першого наступного, після пересаджування, календарного року; для рослин же, посаджених восени, друга після пересаджування веґетаційна доба припадає на другий наступний календарний рік; отже, коли рослини пересаджено на *весні* 1928. р., то, переживши веґетаційну добу критичного для них 1929 р., вони мали розвиватись більш нормальним темпом в 1929 році, а коли їх пересаджено *восени* 1928 року, то — тільки в 1930 році.

Треба взяти на увагу ще й другу обставину. В наших широтах ріст дерев (принаймні, що торкається їх надземних частин) тріває від весни до осени, а наростання гонів у довжину тільки до червня—липня ,і тому їх вік, оскільки то виявляється в явищах і наслідках росту, протягом зими міняється дуже мало. Отже, коли на весні рослина була 2-літньою, то вона стає 3-літньою вже восени того ж року і 3-літньою ж буде наступної весни. Таким чином, коли на весні наші рослини були 2-літніми, то влітку вони ставали вже $2^1/_2$-літніми, а восени 3-літніми. Тому і в нашому досліді ми порівнюємо фактично наслідки пересаджування 2-літніх рослин на весні, $2^1/_2$-літніх — влітку і 3-літніх — восени. Отже на успіх пересаджування тут може впливати ще й самий вік рослин, —

обставина, яку найпростіше можна усунути з досліду при звуженні його рамок — весняними й осінніми культурами.

Загально признано і підтверджено дослідами (для України, напр., працями на Чернитівщині)[20]), що чим молодші пересаджувані деревця, тим швидше і ліпше вони оправляються після пересаджування, — отже, в цім відношенні наші весняні 2-літні культури є в ліпшім положенні як осінні 3-літні. З другого боку, коли ми порівнювалиб річні гони першої і другої веґетаційної доби *після* весняного й осіннього саджання, то для першого випадку це булиб гони 3-го і 4-го року, для другого 4-го і 5-го року.

Так само й загальна висота рослин в данім випадку не може бути безсумнівним критерієм впливу часу пересаджування — оскільки рослини, пересаджені в старшім віці, потрібують більше часу для переходу до нормальної активности розвитку.

Отже, для наших висновків мусимо взяти матеріял рівнолітній. Для всіх трьох порід це є ті (умовно) 3-літні сосни і ялини, що їх було посаджено протягом місяців липня—листопаду 1928 р. і квітня 1929 р., та 2-літні дуби, що їх було посаджено протягом тогож часу.

ТАБЛИЦЯ II.

Порівнання приросту в різний час пересаджених рівнолітніх рослин протягом двох перших років після саджання.

Породи й вік дерев	Час пересаджування та приріст в цм.					
	(місяці 1928 р.)					1929 р.
	VII	VIII	IX	X	XI	IV
Сосна 3-літня	37,6	32,4	26,6	27,4	29,3	30,8
Ялина 3-літня	30,7	25,4	21,5	24,9	28,6	26,3
Дуб 2-літній	13,8	10,9	13,7	15,8	14,8	15,3

Для соски і ялини показано пересічний приріст за два роки — 4-ий і 5-ий, для дуба за один рік — 4-ий.

У табличці II. перш усього звертає на себе увагу великий приріст у всіх трьох порід для липневого, а у сосни й для серпневого пересаджування. Пояснити це можемо тим, що з цих пересаджувань, з огляду на несприятливі умови погоди, мусіли залишитися живими тільки найсильніші рослини, які, пізніше оправившися, росли ліпше як більш пересічні рослини з інших пересаджувань. Про тяжкі умови цих культур говорять найменші відсотки кількости живих рослин (табл. I.); про сильний індивідуальний розвиток тих сосен, що залишилися живими після липневого саджання, свідчить і їх значна пересічна висота перед пересаджуванням, що видно з таблиці, якої тут не даємо за браком місця.

Щож торкається осінніх культур попереднього року та весняних наступного року — то ні про які особливі різниці між ними, щодо величини приросту за два роки, числа не свідчать, як не говорять про це і відсотки кількости живих рослин (табл. I.).

[20]) Самофал С., Природне відновлення та досвідні культури по борах України. Труди по лісовому досвідному ділу України, Харків, 1925.

Порівнюючи в цілому наслідки переведених дослідів, можемо сказати, що коли успішність саджання оцінювати відсотком *кількости* тих рослин, що залишилися живими через два роки, то в данім досліді не виявилося майже ніякої різниці поміж осінніми культурами *попереднього* року та весняними культурами *наступного* року. Ті самі висновки можемо зробити, коли порівнюватимемо *приріст* культур того й другого року після пересаджування. Найменшу успішність виявили літні культури.

Трохи інші висновки зробимо, коли порівнюватимемо успішність пересаджування на весні і восени *того самого року*, при чім для осіннього пересаджування беремо матеріял відповідно, себто на один рік, *старший*. У цім випадку, коли не брати на увагу надзвичайно сприятливого для веґетації листопада 1928 р., наша крива кількости живих рослин указує на деяку, зосібна для сосни, перевагу раннього весняного саджання (квітень) над осіннім (вересень—жовтень) і мінімум для літнього саджання.

Щож торкається довжини річних гонів, що розвинулися протягом наступних після пересаджування років, то ця довжина цілком виразно зменшується для всіх пізніших пересаджувань, як то видно з даних табл. III.

ТАБЛИЦЯ III.

Порівнання приросту рослин, пересаджених в різні місяці протягом того самого календарного року.

Породи й вік дерев	Час пересаджування (в місяці 1928 р.) приріст наступних після пересаджування років у %% до приросту квітня								
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
Сосна 2-3 л.	99	100	85	71	77	66	54	56	60
Ялина 2-3 л.	95	100	89	95	78	64	55	63	72
Дуб 2-3 л.	—	100	51	—	61	48	60	69	65

Приріст вираховано: для сосни і ялини за 4. і 5. роки, для дуба за 4. рік.

Отже, успіх осіннього саджання дорівнюється тільки 55—70% весняного саджання, коли брати на увагу величину приросту наступних після саджання календарних років.

Таким чином, і число живих рослин, і їх приріст свідчать про перевагу весняного саджання над осіннім. Але з погляду лісової практики це говорить тільки про одно: ліпше садити молодший ліскультурний матеріял на весні, аніж старший восени.

З цих останніх порівнянь, звичайно, інших висновків не можна робити. Між тим, *Цізляр* у своїй дуже ґрунтовній праці ці вужчі висновки узагальнює, не беручи на увагу віку рослин і висловлюючися взагалі проти осінніх культур. Як ми вже указали вище, з методольоґічного погляду не є правильним оцінювати силу розвитку рослин на підставі довжини річних гонів — коли ці гони брати для весняних культур за другу після пересаджування веґетаційну добу, а для осінніх культур — за першу після пересаджування веґетаційну добу, протягом якої рослина свої за-

паси та енерґію росту скеровує на залікування ушкоджень та на пристосовання коріневої системи до ґрунту. Роблючи такі методольоґічні невідповідні порівняння, *Цізляр* встановив поняття *якісних чисел* (ст. 250), що начебто мають указувати нам і на порівняльну перевагу весняних культур над осінніми.

IV. Висновки.

Подаємо висновки, що в першу чергу можуть відноситися до помірно-вогкого підсоння осередково-европейських країн (при висоті коло 200 м. над рівнем моря).

1) Порівняння успішности пересаджуваних 2—3 літніх сосен і ялин та 1—2-літніх дубів на підставі відсотка тих рослин, що залишилися після пересаджування живими, та на підставі приросту висоти протягом перших двох років після пересаджування — ніякої помітної ріжниці поміж осінніми культурами *попереднього* року та рівнолітніми весняними культурами *наступного* року (1928—29) не виявило. Найменшою успішністю визначилися літні культури.

2) Але весняні культури показали деяку перевагу над осінніми при порівнянні осінніх і весняних культур того самого року, при чім для останніх брався матеріял відповідно старший.

Цілком зрозуміло, що приріст висоти протягом двох перших календарних років після років пересаджування у осінніх культур є менший, бо для цих культур ці роки є першими двома роками веґетаційної чинности, в той час, як для весняних культур вони будуть уже другим та третім роком веґетаційної чинности після пересаджування. Поширення висновків порівняння таких культур на культури рівнолітні не булоб правильним. У звязку з цим та із згаданими спостереженнями над добою і інтенсивністю росту надземних і підземних орґанів молодих деревець нема підстав і для висновку про особливі фізіольоґічні вади осіннього пересаджування *(Цізляр)*. Однаковий фізіольоґічний стан спочинку надземних орґанів дерев як восени по опаду листя, так і на весні до початку вибростування, та значна активність росту корінів дерев восени, як і на весні *(Енґлер)* — усе це не дає підстав вбачати в осінніх пересаджуваннях більше фізіольоґічних вад, аніж у весняних.

3) До літнього пересаджування дуб значно чутливіший, ніж сосна і ялина, показуючи найбільший відсоток убутку. Цей найбільший убуток відноситься до тої доби, коли дуб розвиває другочергові (іванові) гони. Найменше чутлива до літнього пересаджування ялина. Сосна займає середнє положення між ялиною й дубом.

4) В рік переведення культур температурні умови мало відріжнялися від нормальних (пересічних). Атмосферні умови виявили, навпаки, значні відхилення по місяцях і їх мінімуми (замість максимумів) припали на червень—липень. Порівняння наших вислідів з даними *Цізляра*, основаними на дуже багатьох дослідженнях, зроблених, очевидно, за ріжної погоди, при чім культури поливалися, виразно вказують на рішальне значіння кліматичних впливів: дуже великий відсоток живих рослин з квітня — коли опадів було в $2^1/_2$ рази більше проти нормалі, дуже раптове підняття кривої у серпні, коли випало опадів у $1^1/_2$ раза більше

проти нормалі, і зрештою, значний успіх листопадових культур, коли температура піднялася до 7° замість 3—4°, а опадів випало в $1^1/_2$ раза більше.

Про виключну залежність успіху пересаджувань від погоди яскраво свідчить порівняльна табличка наших даних, що їх здобуто при зазначених великих відхиленнях опадів від нормалі, і даних *Цізляра* для багатьох місцевостей, де випадкові впливи погоди мусіли урівноважитися (ст. 251).

ТАБЛИЦЯ IV.

Порівняння даних з Подєбрад (II) з даними з к. Австрії (А) (Цізляра) щодо відсотка кількости живих рослин через 2 роки після саджання.

ПОРОДИ	Посаджено в місяцях								
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
Сосна (А)	—	66,5	61,5	59,0	29,0	46,0	36,0	—	—
„ (Б)	86	94	47	33	29	67	72	80	92
Ялина (А)	—	90,2	89,2	85,7	84,0	80,8	86,3	88,9	—
„ (Б)	96	95	63	59	55	82	84	93	98

Отже, маємо підстави думати, що раптові зломи на нашій діяґрамі відсотка живих рослин мають бути наслідком різких змін погоди. Це відноситься, зосібна, до літніх місяців (червень—серпень). Протилежні (відносно нормалі) відхилення погоди — у жовтні й листопаді — на успіху культур менше відбилися. Осінь з цілим своїм комплексом метеорольоґічних та ґрунтових умов, у звязку із спочинковим станом надземних орґанів рослин і активністю корінів загалом дає сприятливі умови для пересаджування. В нашім прикладі про це досить виразно свідчить, зосібна, успіх жовтневого пересаджування, яке за відсотком живих рослин для ялини й дуба мало ріжнилося від квітневого, а для сосни було гірше тільки на 14%, в той час як за кількістю опадів жовтень мав 19 мм., що складало коло $^1/_2$ нормалі, а квітень 107,4 мм., що майже в $2^1/_2$ раза перевищувало норму.

5) Наслідки літнього пересаджування не можуть задовольнити практичного лісівництва через значний убуток культур і для *лісової практики* лишаються на вибір *весна* і *осінь*, перед початком і після закінчення веґетації. Вибір між весняними й осінніми культурами при посадковім матеріялі того самого віку рішається кліматичними умовами.

Тут можуть мати значіння метеорольоґічні умови не тільки самого моменту пересаджування та найближчого часу після нього, але й пізніші кліматичні явища: сніжна чи безсніжна, холодна чи тепла, довга чи коротка зима після осіннього саджання, дощова чи посушна весна, сила й сухість вітрів після весняного саджання — усі ці обставини, що їх надто часто не можна передбачити, впливатимуть на успіх чи неуспіх пересаджування — одні при весняних, другі при осінніх культурах, чи при тих і других.

Мінімальні теплотні межі розвитку корінів багатьох наших дерев лежать коло 5—6° Ц. Отже, з погляду теплотних умов у Франції, коло Парижу, можна пересаджувати від березня до

жовтня, а часто також у лютім і листопаді, на півдні — коло Ніцци — протягом цілого року; так само й коло Риму й Севіллі: при цих температурних даних справу рішатимуть тільки вогкісні умови — кількість опадів. У Подєбрадах можна пересаджувати вже у квітні та ще у жовтні, а то й у березні та в листопаді.

Теплота українського підсоння дозволяє садити як у квітні, так і у жовтні, а то й у березні та в листопаді. Але сухість підсоння значної частини території України значно обмежує тут вибір часу для пересаджування і тут найчастіше саджається на весні — як тільки відтає та трохи нагріється земля. Саме осінь на Україні визначається загальною сухістю, а крім того й посухами, що тривають по два і більше тижнів. Так, напр., в окремих місцях України протягом 10 років трапляється (за місяцями) така кількість посушних періодів, що тривають не менше 10 днів (перше число) і більше як 15 днів (друге число)[21]) (ст. 28).

	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Київ	3—0	4—1	2—0	1—0	3—1	6—3	8—4	8—2
Камянець	4—1	5—2	3—1	2—1	3—1	7—2	8—2	11—2
Полтава	5—2	9—2	6—1	4—1	8—1	12—3	14—5	12—5
Одеса	4—1	10—3	9—2	2—1	9—3	14—6	16—7	14—7

З погляду лісової практики ці дані вказують на перевагу на Україні весняних культур над осінніми, і підсоння північних займищ — над підсонням південних. Але іноді сприятливі льокальні умови можуть, до певної міри, унезалежнювати займище від атмосферно-опадових відносин. Це може бути тоді, коли ґрунт стало забезпечений власними джерелами вогкости, напр., в пониженнях з джерелами підґрунтової води, тощо. Загалом же питання весняного чи осіннього пересаджування в лісовій практиці є проблемою виключно кліматичного, а не фізіольоґічного порядку.

[21]) Селецький, там само.

R É S U M É.

Die Ursachen der verschiedenen Erfolge in der Entwickelung der Forstkulturen, die in verschiedenen Perioden gepflanzt wurden, dürfte man in drei Richtungen suchen: im physiologischen Zustande der Pflanzen, in der Witterung und im Boden. Das aktive Wachstum der überirdischen Pflanzorgane im Sommer, das mit starker Transpiration verbunden ist, die niedrigen Temperaturen und der eingenartige Charakter der Winterniederschläge schliessen die Sommer — und die Winterpflanzung für den praktischen Waldbau aus. Für die Forstpraxis bleibt der Frühling und der Herbst zur Wahl. Infolge des gleichartigen physiologischen Zustandes der über — und unterirdischen Organe bei den jungen Holzarten, sowohl im Frühling als auch im Herbste, gibt es keine Gründe in der Herbstpflanzung mehr physiologische Nachteile zu suchen, als in der Frühjahrspflanzung. Der Erfolg oder Misserfolg der einen oder der anderen sowohl in quantitativer als auch in der qualitativen Hinsicht hängt ausschliesslich von der Witterung ab. Das Material für diese Schlussfolgerung wurde von den Planzungsversuchen der Föhre, der Fichte und der Eiche im Garten der ukrainischen Wirtschaftsakademie in Č.S.R. geliefert. Die Versuche wurden in Poděbrady während der Monate März — November 1928 und April 1929 durchgeführt. Das Jahr 1928 war charakteristisch hinsichtlich der ganz abnormalen Verteilung der Niederschläge.

РЕФЕРАТИ ТА РЕЦЕНЗІЇ
COMPTES-RENDUS ET CRITIQUE

УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕРМІНОЛЬОҐІЇ. (Словник сільсько-господарської термінольоґії (проєкт), зредаґував аґроном П. О. Сабалдир; Всеукраїнська Академія Наук, Науково-Дослідчий Інститут Мовознавства, Матеріяли до української термінології та номенклятури, том VI., стор. VIII+392, вел. 8⁰, Київ—Харків, 1933). — Цей перший на широкий маштаб закроєний проєкт словника сіл.-госп. термінольоґії є великим вкладом в укр. хліборобську літературу. Матеріяли, що вміщені в цьому словнику, як і пишуть видавці у передмові, збирали ріжні установи та особи ще з 1910 р., отже не є це безпосередня праця авторів, чи редакторів словника. Вони ж самі (П. Сабалдир, Г. Сабалдир, О. Дунаєвська, О. Поляк), чи як їх звуть „бриґада“ „...критично переглянула матеріял до основної частини, вилучила зайвий етнографічний матеріял, архаїзми та провінціоналізми, непотрібні для наукової термінології, виправила невдалі розв'язання, усунула повторення та розбіжності, доповнила словника новими термінами, оформила з філологічного боку“. Та котже цей словник, якого основою є довго збирані матеріяли, які перебрав теперішній Н.Д.І.М. (Науково-Дослідчий Інститут Мовознавства) при ВУАН від добре заслуженого ІУНМ (Інститут Української Наукової Мови) є наче збірним твором цілої низки українських аґрономів і фільольоґів і з того погляду є дуже цінною книгою. Це тимбільше, що як пишуть його редактори „...в словнику залишилася низка термінів, що мали вжиток в примітивному селянському господарстві, і в новому соціялістичному господарстві не матимуть місця. Актуальні ці переміни і в нашу переходову добу. Бриґада не відважилася викинути їх, щоб не було відриву від живого життя. З другого боку низка найновіших термінів до словника не увійшла, бо словник викінчений і здано до друку весною 1931 р.“. І цей брак відваги авторів, чи краще якраз ця відвага, що словник залишено таким, як його задумали перед двома десятками років українські аґрономи, робить його книгою вартісною, а для нашої аґрономічної науки дуже важною. — Для словника ужито величезну кількість джерел, якими є передовсім українські с.-г. книги та журнали від 80-тих років минулого століття — досі. Ці джерела зібрано з усієї української території, а через те словник відзеркалює усю укр. с.-госп. термінольоґію. З повоєнних матеріялів використано також кращі видання Української Господарської Академії в Подєбрадах, і очевидно чималу с.-г. літературу, що друкувалась на Рад. Україні. З галицьких видань використано передовсім с.-г. видання „Сільського Господаря“, одначе тільки довоєнні, зібрані очевидно ще попередніми збирачами с.-г. термінольоґії. Повоєнних видань зі зах. земель не використано, хоч до 1931 року, себто до здачі матеріялу до друку, можна було користуватися і с.-г. журналами („Сільський Світ“, „Сіль. Господар“, „Укр. Пасічництво“, „Укр. Пасічник“, „Укр. Молочарство“, „Кооп. Молочарство“, „Госп.-Кооп. Часопис“), які принесли великий запас с.-г. термінольоґії і книжками, в яких теж не бракувало матеріялів для цеї цілі. — Основою словника є його російсько-українська частина (стор. 1—250), в якій т. зв. гніздовою системою розвязано пояснення чи переклад поодиноких термінів, наводячи подекуди речення, щоби зрозуміти значіння терміну. Подано при цьому джерело, отже коли з народньої термінольоґії, то околицю, коли з друкованого джерела — то скорочення книги, автора, чи видання. Українські терміни подано так, що перший з них уважає редакція за головний, який треба би у майбутньому приняти за єдиний. — До словника взято такі ділянки с. господарства: бжільництво, ветеринарія, ґрунтознавство, зоольоґія, ботаніка, молочарство, лісівництво, луківництво, рибництво, рільництво, садівництво та городництво, скотарство, с.-г. будівництво, с.-г. машинознавство, с.-г. технольоґія, шовківництво, етнольоґія. — Друга частина словника, це українсько-російський показчик

(стор. 251—372), де подано головні українські терміни і їх переклад на російське; з російського терміну можна найти всі укр. терміни (головний і дальші), послугуючись першою частиною словника. — Третя частина, це латино-російський показчик (стор. 373—392), в якому до латинської назви можна найти російську, а з російської, послугуючись першою частиною словника, усі українські терміни. — Цей перший великий словник укр. с.-г. термінольоґії зможе стати базою для дальших дослідів термінольоґії цеї ділянки науки, якої так дуже потребує та якої усталення чекає український аґрономічний світ.

Др. Е. Храпливий.

СУЧАСНЕ СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО. — (Hans Schlange-Schöningen: „Die Landwirtschaft von heute“, — Verlag Paul Parey. Berlin). — Ганс Шлянґе, людина в силі віку, учасник світової війни, землевласник на пруськім Поморі, високоосвічений аґроном, бувший німецький міністр хліборобства і держ. комісар для східних земель, під цю пору хлібороб на власному майні в Шенінґен, написав кілька більших праць з ділянки економії та аґрономії, з яких найбільше популярною є книжка „Die Landwirtschaft von heute“, що вийшла в 1929 р. і розійшлась дотепер в трьох виданнях. На вступі цеї праці автор стверджує, що німецьке рільництво під цю пору є більше чим колинебудь зависиме від світових випадків і аналізує їх вплив на розвиток одиничного господарства, уважаючи необхідною річчю, щоби практичний господар в цих бурливих часах мав ясний образ усіх випадків, що впливають на його судьбу і міг вибрати найбільше доцільну систему орґанізації свого господарства. Короткі, а проте обіймаючі дуже широкий економічно-політичний горизонт теоретичні міркування реасумує автор тезою, що в сільськім господарстві не вільно спекулювати ані піддаватись хвилевій моді. Господарство може розвиватись тільки тоді, коли вихіснове усі умовини і можливости, які йому є дані і тільки ці господарства мають запевнене істнування, що розвинули якнайбільшу всесторонність та є спосібні розложити ризико, спричинене неповодженням одної галузи, на ціле господарство і до можливо якнайскоршого вихіснування всякої хвилевої конюнктури. Раціонально веденим господарством є це, що дає найбільшу певність. — Дальші частини праці присвячує автор практичним завданням господарства і запускається в найдрібніші його детайлі. При читанні цих сторінок, набирається великого респекту перед вимогами, що їх автор ставить до модерного аґронома під оглядом теоретичної і фахової освіти, досвіду, пильности, орґанізаційного і калькуляційного змислу, спосібности до скорої децизії і тому не дивує нас ствердження автором факту, що більшість аґрономів, в першій мірі з вищою освітою, навіть в Німеччині, не відповідають цим вимогам. — Не спосіб і не місце переповідати тут зміст цих розділів. Майже кожна сторінка дає багато цінних вказівок, спертих на основнім знанні предмету. Автор опрокидує неодну загально-приняту аксіому, але й пригадує неодну стару призабуту, або злегковажену правду. Найцікавішими та найбільше актуальними будуть для наших відносин уступи про засади живлення та про справність ріллі. — Аналізуючи причини катастрофи німецького рільництва після його позірного розквіту в 10 післявоєнних роках, схарактеризованих як небувалу досі еру грабіжницької системи, яка мусіла довести до цілковитого вичерпання і павперизації, автор добачує їх передовсім в трьох чинниках: в перецінюванні механізації, в перецінюванні ділання азоту, що мав все сотворити і направити всі занедбання воєнної доби та в недоцінюванні справности ріллі. Автор рішуче противний глубокій орці, яка убиває бактерії, що для свого розвитку потребують рівночасного ділання воздуху, сонця та вогкости. Підставою навоження є старанно приготований і відповідно ужитий обірник. Культурі обірника та проготованню компостів посвячує автор чи не найбільше місця, а лад в гноївні уважає найкращим мірилом правильного господарства. „Обірник, добра орка, ділання бактерій, творення гумусу — це основи продукційного сільського господарства“. Уживання штучних погноїв, а спеціяльно азоту автор допускає щойно тоді, коли рілля викаже, або відзискає затрачену надмірним уживанням мінеральних погноїв „стару навозову силу“ через відповідну управу та навоження обірником. Цікава є деґресія про селянські господарства. Автор, як противник далекойдучої механізації, допускає в селянськім госпо-

дарстві, уживання тільки тих машин, якими господар власноручно орудує і має змогу їх відповідно консервувати. Будучи великим прихильником годівельних спілок, кооператив для збуту і закупу, досвідних кружків і т. п., висказується проти машинових спілок, як зовсім зайвих, допускаючи виїмково спілки для закупу молотілок. Праця Г. Шлянґе, написана для німецьких відносин, займається передовсім великою посілостю, а сперта на практичних досвідах і досягненнях власного господарства, одначе суґестивна сила його арґументації така велика, що інтеліґентний аґроном з великою користю її перестудіює і зможе витягнути консеквенції для своїх питомих обставин і для власного варстату праці. — Обговорена книжка вийшла цього року також в польськім перекладі інж. І. Твардовського й інж. К. Темплера, попереджена вступом б. мін. рільн. проф. Д-ра В. Станевіча, під наголовком: „Gospodarka rolna w dobie obecnej“, коштує дешево (4 зол.), а тому і доступна вона нашим аґрономам та громадським діячам.

Інж. Ю. Мудрак.

РОЗВИТОК ІТАЛІЙСЬКОГО ХЛІБОРОБСТВА ПІД ВЛАДОЮ ФАШИСТІВ. — (Les progrès de l'agriculture italienne en régime fasciste, Рим 1934, видання Міністерства Хліборобства і Лісів, стор. 406 + діяґрами і ілюстрації). — Ця праця, зложена 23 авторами, знавцями сіл. господарства Італії, має за завдання представити сучасний стан різних ділянок італ. хліборобства, а разом з тим познайомити чужинця з тими осягами, яких досягнено за 12 років фашистівської влади. Зрозуміло, що тут підсумований всякий поступ, залежний не тільки від режіму. Але деякі осяги, це ініціятива та енерґія фашистів, от як відома „боротьба за зерно“, чи осушення великих понтійських болот. В цілій праці видно, що в усіх ділянках італ. хліборобства є змагання поліпшити техніку та орґанізацію, а разом з тим дійти, чи то до кращих зборів, чи кращої якости худоби, кращих вин і т. д. І так, коли пересічний збір збіжжа з гектара був в 1909 р. — 10,9 сотнарів, в 1922 р. — 9,5 сотн., то в 1926 р. — 12,2, в 1932 р. — 15,3, а в 1933 р. — 15,9 сотн. Це змагання збільшити врожай на одиницю площі йде в парі зі змаганням до зменшення дефіциту, який у торговельному білянсі Італії виказують хліборобські плоди. Бо коли цей дефіцит виказував в 1923 р. — 2,5 міліонів лірів, в 1925 р. — 5,6 міл. л., в 1928 р. — 6,4 міл. л., то в 1931 і 1932 р. — тільки по 1,04 міл. л. Цей дефіцит звязаний з перелюдненням Італії, яка має 42 міл. населення, або в пересічі 133 мешканців на км. кв., а є околиці, де це число доходить до 264 (Ліґурія). Разом з тим спадає міґраційний білянс в некористь краю, бо коли еміґрація дала це в пятилітті 1921—1925 надвишку над рееміґрацією 153 тисячі осіб в рік, то в 1932 р. — тільки 69,8 тисяч (45% попередньої), а в 1932 р. — 14,5 тисяч (9%). Звідти запотребовання хліборобських плодів на проживлення людности, звідти теж дефіцит цих плодів. Але разом зі заходами для збільшення врожаю іде, мимо кризи, збільшення уживання помічних погноїв; коли 1929 = 100, то фосфорових зужито: 1930 — 83, 1931 — 57, 1932 — 66; азотових 1930 — 90, 1931 — 81, 1932 — 100; потасових 1930 — 77, 1931 — 35, 1932 — 60; отже зужиття усіх родів по 1931 р. піднеслося. Та нетільки йдуть там на збільшення врожаю, а й на збільшення управної ріллі, через осушення болот, приміненння для хліб. культури склонів гір, тощо; досі справлено цілковитих неужитків поверх $2^1/_2$ міліонів гектарів, а цілий плян передбачує справлення біля $4^1/_4$ міл. гектарів. Досі видано на це поверх $5^1/_4$ міліярдів лірів. З цих праць заслуговує на увагу справлення понтійських болот, де на місці непрохідних озер і мокляків стоїть сьогодня місто Літторія. Такіж заходи для поправи якости і скількости хліборобської продукції є теж в усіх інших ділянках сільського господарства, а їх у цій праці докладно описано. Та ця вся праця вимагає сильної орґанізації селянства і відповідної орґанізації усіх заходів суспільної аґрономії. У праці підкреслено систему і заслуги для цього корпоративного устрою, що його ввели фашисти, але представлено теж і всю працю з ділянки суспільної аґрономії з усіма її методами, які потрібні при такій масовій роботі над піднесенням хліборобської культури краю. Зібрано у книжці теж всю законодатну працю фашистівської влади в ділянці аґрарної політики і піднесення хліборобської культури. Книжку роблять живішою діяґрами, а ілюстрації, що представля-

ють різні ділянки італійського сільського господарства та його стан, колись і тепер, роблять її ще цікавішою.

СОРТИ ОВОЧІВ. (Tymczasowy wybór najważniejszych odmian drzew owocowych, zalecanych przez komisję pomologiczną przy Związku Polskich Zrzeszeń Ogrodniczych dla poszczególnych województw Polski. 1933. Związek Polskich Zrzeszeń Ogrodniczych, Warszawa). Міністерство рільництва і р. р. покликало при Союзі поль. городничих орґанізацій Помольоґічну Комісію з 17 представників науки та визначних помольоґів. Комісія має усталити добори торговельних відмін овочевих дерев для поодиноких районів Польщі. Праця комісії розложена на кілька літ і буде покінчена найскорше в 1936 р. Тимчасовий виказ відмін має популяризувати та доповняти дорогою студій на місци над його доцільністю працю комісії, якої рішення матимуть довгі роки децидуючий вплив на розвиток садівництва в Польщі, тому книжечка ця, (коштує 50 сот.), повинна стати предметом основних студій садівничо-городничих секцій „С. Господаря" та помольоґів. Висліди студій треба зужитковати в фаховій пресі. Великою недостачею виказу є це, що добори уложено не після помольоґічних полос, а після воєвідств, в наслідок чого доборів для поодиноких полос треба дошукуватися хиба дорогою порівнання доборів двох сумежних воєвідств і вибирання пригожих для даної полоси та підходячих відмін. Інж. Ю. Мудрак.

ХЛІБОРОБСЬКІ ПАЛАТИ. (Stanisław Mikłaszewski: Izby Rolnicze, wydanie drugie, nakładem Związku Izb i Organizacyj Rolniczych 1934, стор. 98, 8⁰). — Уведення хліборобського самоврядування — хліборобських палат — привело, зрозуміло, до ширшого зацікавлення цею справою. Справа хліборобського самоврядування у нас нова, тому теж ця брошура має за завдання розяснити мету та працю хл. самоврядування в інших краях та представляє вичерпуючо правні постанови польського законодавства в цьому напрямку. Автор обговорює в першій частині книжки розвиток хл. самоврядування в Німеччині, Франції, Швайцарії, Бельґії, Голяндії, Італії, Еспанії, Австрії, Мадярщині, Чехословаччині, Румунії, Анґлії, в скандинавських і балтійських краях, представляючи форми його орґанізації та висліди праці і приходить до таких висновків: 1) фахова орґанізація хліборобства проявляє зріст в напрямку примусової синдикалізації, при чому хл. палати чи хл. корпорації стають чимраз більше розповсюдненою їх формою; 2) хл. палати стають засобом децентралізації хл. адміністрації, спираючись на долі чи то на добровільних (Пруси, Франція, Бельґія, Польща, більшість австрійських палат), чи на примусових (Баварія, Дол. Австрія, Мадярщина) хл. орґанізаціях; 3) добровільні хл. орґанізації не виказують ослаблення при творенні хл. палат, а тільки приноровлюються до цеї форми примусових самоврядних орґанізацій, використовуючи їх навіть проти анальоґічних орґанізацій інших фахів. В дальшій частині праці обговорює автор орґанізацію хл. палат в Польщі, подаючи схему їх праці та їх фінансову основу. В третій частині подані всі законні постанови, що відносяться до орґанізації хл. палат, а що вони тут зібрані вповні та ще й подані джерела до постанов і статутів поодиноких палат зокрема, то це можна уважати „кодексом" хл. самоврядування. Закінчують цю потрібну книжку інформації про центральні державні та приватні установи, які звязані з хліборобством. Книжка необхідна для всіх, що стрічаються з хл. самоврядуванням, отже передовсім для керманичів хл. орґанізацій та установ. Др. Е. Храпливий.

ГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОҐРАФІЯ МАДЯРЩИНИ. (Bibliographia Oeconomica Hungariae, tomus primus, edidit Bibliotheca Musei Oeconomiae Ruralis Regni Hungariae, Buda-Pestini MDCCCCXXXIV, стор. 354, 8⁰)

В цьому першому томі господарської бібліоґрафії Мадярщини зібрано видання, які відносяться до колишніх земель цеї країни від р. 1505 до р. 1814, а які мають чи пряме, чи посередне відношення до господарських наук, справ чи описів. В першій частині цього тому подано титули книжок (творів) в числі 1801, в другій збірні твори і журнали та різні — числом 51, в третій частині подано поазбучний список авторів разом з короткими біоґрафічними даними. Дальше подано титули після дисциплін, чи поодиноких

галузей наук, які входять в обсяг цеї праці. Вступ та пояснення подано латинською й мадярською мовою, а книжку прикрашують ґравюри і пляншї з цікавіших описаних творів. Треба підкреслити велику вартість такої господарської бібліографії загалом, бо вона є необхідним джерелом кожного дослідника господарської минувшини, економічної історії та культурно-господарського розвитку народу. Правда, цей перший том, хоч обнимає три століття, є малою частиною цілої господарської бібліоґрафії Мадярщини, бо сильний розвиток зацікавлення господарськими й економічними дисциплінами і питаннями в 19. і 20. століттях дав чималий приріст видань цеї ділянки, який мабуть обійме ще неодин великий том. Одначе поза цим загальним значінням цього видання і очевидно чималим значінням для самого мадярського господарського світу, цей твір має велику вагу й для нас, українців. Бо в цій бібліоґрафії включені твори, з яких багато чи то своїм обсягом викладу й зацікавлення, чи місцем видання звязані зі Закарпаттям. Дослідникові господарського минулого цеї частини наших земель годі буде поминути цей вартісний показчик, а добре булоб, щоби скоро найшлися охочі до перевірки цеї бібліоґрафії та вибрання з неї цих річей, які для нас важні й цікаві. Хр.

МАТЕРІЯЛИ ПРО ХЛІБОРОБСЬКЕ НАВЧАННЯ. (Actes du IV-ème Congrès International de l'Enseignement Agricole, Rome 1934, Office International de l'Enseignement Agricole, 8⁰, том I. стор. 431, том II. стор. 430, том III., стор. 499).

Перший міжнародній конґрес для хліборобського навчання відбувся в Парижі в 1900 р., другий в Лієжі в 1905 р., третій тамже в 1930 р., а четвертий в Римі—Міляні в жовтні 1932 р. Матеріяли зібрані для цього конґресу, реферати і дискусії обнимають три великі томи, які є прямо незаступимим джерелом для кожного, що займається питаннями хліборобського навчання та хліборобського шкільництва. Велика скількість матеріялу, що його дав конґрес, була причиною пізної появи цеї цінної публікації, в якій упорядковано реферати та дискусію після поодиноких секцій, яких було пять, а саме: 1. високе хліб. навчання, 2. середнє, 3. початкове і позашкільне, 4. загальна освіта села, хліборбська психольоґія і соціольоґія, естетичне виховання, 5. навчання домашнього господарства. В публікації подано зміст 119 рефератів до наведених тем та дискусію над головними рефератами, а крім цього ще й хід засідань конференцій, які відбувалися поруч конґресу та були з ним звязані. З цеї публікації видно, що побіч господарів конґресу, найживішу участь у достарченні матеріялу для нього взяли хліборобські діячі з Чехословаччини, що самі опрацювали 22 реферати, себто $^1/_5$ усіх рефератів, зголошених з 20 країв. Явище це цілком зрозуміле, коли взяти на увагу високий розвиток хліборобського шкільництва в Чехословаччині. Матеріяли цього конґресу вказують теж на велике зацікавлення справою хліборобського навчання у світі, а обіслання його 44 краями це тільки потверджує. Ці матеріяли мусілиб викликати і у нас більше уваги до справи хліборобського навчання, яке є основою всякої дальшої праці у господарській ділянці. Черговий міжнародній конґрес для хліборобського навчання відбудеться в Буенос-Айрес літом 1935 р.

ЛЮДИНА Й ЛІС. — (Pierre Deffontaines: L'homme et la forêt, 8-me édition p. 188, Géographie humaine. Collection dirigée par P. Deffontaines Paris 1933, Prix 30 fr.) Поміж наявними типами рослинного вкриття ліс є найгустішою, найрозкішнішою і найстабільнішою рослинною формацією — природа виявляє в ньому свою особливу силу і щедрість. Будучи одним з елементів природи, він, разом з іншими її елементами (температурою, вітром, водою, біольоґічними силами) сприяє затриманню певної рівноваги відносин на землі. Закріпляючи гірські схили й береги річок, затримуючи рух сипких пісків, надаючи стабільности горішнім поземам землі, ліс заважає всякій ерозії ґрунтів. Його благодійний вплив виразно виявляється на воднім режимі річок і сучасна неуреґульованість багатьох з них є наслідком знищення лісів як в близчих околицях цих річок, так і в значнім віддаленні від них, як в умовах нашого підсоння, так і в тропічних країнах. В останніх гірла річок охороняються іноді лісами особливо цікавих форм, от як манґрові ліси, що періодично заливаються морськими приливами („ліс амфібій"). Ліс

є біольоґічна реакція поверхні землі в боротьбі проти її руйнації. Разом з тим ліс є важливим чинником підсоння. Він нетільки зменшує силу вітру, насичує вогкістю верстви атмосфери над собою, а лісове повітря — киснем і озоном. На земній поверхні тяжче знайти затінок, ніж світло, і, розвязуючи проблєму заслонів і тінів для своїх основних (тіневитривалих) порід, ліс дає необхідні затінок і заслону для багатьох представників рослинного й тваринного світу на землі та для самої людини з її хатніми, аґрикультурними й іншими потребами. — В життю людства ліс відіграв величезну ролю. В польодовиковий період людина зустрілася з лісами при їх поверненні на звільнені від льодовикової поволоки пустелі. Ліси, що їх при наступі льодовика зміни підсоння погнали перед собою як величезні отари овець, нині стали повертатися на старі місця. Дуже збідніла була ця лісова фльора, але повернення дерев спричинилося до великого заколоту серед того цілого, що складалося з людини-мисливця, бізонів, оленів, диких коней, інших швидко-бігаючих степових тварин та самого степу. Ліс примушував степ до відступу; деякі тварини відходили на північ, слідом за льодовиком (олень), для інших життєві можливості звузилися. На місце степової фавни прийшла нова, бідніша за попередню, і ловецькі можливості зменшилися. Старі цивілізації або зникали, або пересувалися в північніші країни — в міру звільнення їх від льодовикової поволоки. Зявилася нова людина, більше призвичаєна до лісового життя — мисливці на білок, збирачі слимаків. Ріжними шляхами прибувають, зрештою, й хлібороби та скотарі неолітичної доби. І від самого початку свого існування сільське господарство розпочало боротьбу з лісом. Для печерної людини степ був спільником, а ліс ворогом. Культурні рослини й домашні тварини походили з степів і для свого існування потрібували відкритих місць. Товаришуючи з травами (проти лісу), людина оселялася на галявинах і ставала їх оборонцем від лісу.

Від неолітичної доби, а в багатьох кутках землі аж до нині, перша послуга, що її вимагала людина від лісу, полягала в тому, що ліс мав зникнути, уступивши свої займища лукам та полям. Але разом з тим, людина стала все більше потрібувати лісовий матеріял і в багатьох районах перші кольоністи оселювалися тільки серед лісу, на галявинах і зрубах, і як у Европі, так і в Америці найгустіше хліборобське населення бачимо не в степових, а в колишніх лісових та лісостепових зонах. У звязку з кольонізацією лісових просторів зникли величезні площі лісів і про їх колишнє існування нині свідчать тільки лісові назви (це відноситься й до нашого Лісостепу й Полісся). Агрікультура в багатьох випадках являла собою начеб принципового ворога лісу, хоч примітивне сільське господарство навіть вимагало допомоги від лісу (угноїння). Найліпші сільсько-господарські культури були на згарищах, угноєних попілом спаленого лісу та ґрунтового вкриття, а в екваторіяльних країнах, з огляду на брак худоби, таке користування є й найраціональнішою методою сільського господарства (Бразилія, тропічна Азія, Африка). Цей спосіб використування лісових ґрунтів для сільсько-господарських культур мав поширення по всьому світові і у всіх народів, що займалися рільництвом (на Україні — „ляди“). Важливе значіння при екстенсивних формах сільського господарства ліс відіграє і для скотарства. Свині, кози — тісно привязані до лісового життя. Велика худоба має в лісі запаси корму на зиму. В Індії скотарство можливе тільки завдяки резервам зеленої паші з лісу, на Яві воно існує теж завдяки лісові. Значні лісові простори використано випасами часто до цілковитого знищення лісів; ліси турецьких гір над Чорним морем знищено випасами величезної кількости ослів; в Еспанії та на Балканськім півострові їх знищили кози; у лісах Сполучених Штатів нині випасаються міліони кіз та овець та сотки тисяч рогатої худоби; лісові випаси з давніх часів ще й до нині затрималися в лісах України.

Багато користувань в лісі, що нині є побічними, були колись головними. До винаходу культивованих рослин усе людське живлення базувалося на збиранні і значіння лісів яко продуцента поживи майже прирівнювалося польовим земельним вжиткам. У неолітичної людини, що жила в зоні дубових лісів, жолудь був одним з головних продуктів живлення, про що свідчить, напр., знаходження жолудів, розтертих на муку, в багатьох колишніх пальних (озерних) селищах у Швайцарії; про цеж говорять давні грецькі

письменники, що згадують про жолудь як про звичайний продукт поживи. Подібне ж значіння мали інші лісові овочі (ягоди рябини, каштани, насіння деяких сосен та ін.) і гриби. У Франції й на Піренеях з буквиць вироблялося масло аж до XVIII в. (пізніше з оливного дерева), на Сибірі — з насіння сосни-кедрини. Такеж значіння лісові овочі мали в багатьох інших місцях, а в тропічних країнах різні лісові продукти мають подібне значіння й нині (корені, пальмові овочі, хлібне дерево і т. ін.). Людські потреби ліс обслуговував і тканинами для одягу й взуття, ґумою й багатьма іншими річами.

Скрізь уживаним лісовим продуктом був мед, що протягом довгого часу лишався головним, коли не єдиним джерелом цукрів; він же був основою для одного з найдавніших пянких напоїв. У південній Америці деякі індійські племена і нині забезпечують себе медом, ограбовуючи гнізда диких бджіл, інші приносять ці гнізда з лісу й вішають недалеко від своїх хиж, зрештою є й такі, що будують правдиві улики на узліссях — ці способи користування ілюструють усі стадії розвитку бджільництва. На Мадаґаскарі мед збірають на баобабах і для полегшення збору в стовбури дерев набивають кілків, що ціла їх система стає драбиною, яка дає можливість частіше відвідувати улики. У Франції протягом середніх віків існувала професія „bigre“-ів, себто лісових бортників, що відшукували в лісах бджіл. Слід згадати при цьому й про наше українське бортництво, що ще до XVII в. було важливою галузею народнього господарства.

Ще більше важливим лісовим промислом було ловецтво. В давніші часи воно мало два головних завдання: 1) одержання продуктів і 2) оборона сільського господарства. Полювання палеолітичної людини поширювалося по обширних травистих степах. З установленням сучасного підсоння та з інвазією лісу змінився склад дичини: розмножилися дикі кабани, вовки, кози, олені, білки; повстала необхідність охороняти ниви від лісу й дичини. Полювання стало родом оборонної війни, робилося справою військових людей, було оточено етикетом і ґієрархією; повстали звання великого мисливця, великого сокольничого і т. ін., що пізніше стали правдивими міністрами. Навколо полювання народжувалися публичні служби — як ловецький двір з його адміністрацією. Королі покладали за свій обовязок охороняти в цей спосіб аґрікультурну кольонізацію. Пізніше ловецтво зробилося привілеґією і дичину стали охороняти. Ловецтво було одним з чинників, що вплинув досить сильно на способи прямого користування в лісі і на стан та характер лісів. Так у Франції збереглися великі масиви лісів завдяки турботам про ловецтво. Полювання на оленів вимагало відкритих, високостовбурних лісів і не було можливим в низькостовбурних — паростових лісах. — „Les grands bois — pour les grands cerfs“ — (великі ліси для великих оленів), говорив Людвик XIV. Завдяки пристрасти французьких королів до полювання вловами, себто з гоненням дичини (forcer e cerf à cor et acris) у Франції збереглися найрозкішніші і найкоштовніші ліси. Заповідні, недоторкані ліси на нашім Поліссі зберегалися колись також в інтересах ловецтва. Заходи до нормування ловецтва перші спричинилися й до лісовпорядження — для ловецьких потреб повстали дороги й мапи, заказники та інше. Найрізніші форми ловецтва, що їм належало часом велике господарське значіння, знайшли собі притулок під лісовим вкриттям: ловецтво воєнниче для охорони первісного сільського господарства; ловецтво панське — привілеґія шляхти, що сприяло консервації високостовбурних лісів; ловецтво паркове в лісах, що служили тільки дичині; ловецтво примітивних народів для здобуття продуктів живлення; потайне ловецтво — пастками — для хутрової дичини, єдиного ресурса північних лісів. Протягом всієї історії людства ліси не переставали задовольняти потреб ловецтва.

Ще важніші функції лісу полягали в постачанні опалу, будівельних та вирібних матеріялів. Первісна служба лісу була — дати людині вогонь. Піґмей африканських лісів, коли йому хотіли довести, що він тільки ґориль, відповів: „малпа не вміє класти гілки до вогню“. Вогонь — це коштовний подарунок лісів, що дозволив розпочати боротьбу проти темряви — страху й жаху для первісної людини. Скипки з сухого дерева, свічі з березової кори чи інші паливні матеріяли з лісу довго були головними, а то й

єдиними засобами для освітлювання помешкань. Ще важнішу ролю дерево відіграло в боротьбі з холодом і тільки дерево дало можливість успішної кольонізації північних країн. Ще й нині брак палива примушує деяких канадійських індійців міняти місця свого осідку після вичерпання запасів дерева на попередніх місцях оселення. В осередковій Европі, зосібна у Франції, за часів февдалізму тільки в лісистих районах печі були в кожнім помешканні, в інших місцевостях існували публичні печі. В деяких місцях хліб пікся двічі на рік — його їли після розмочування. „Pas de bois, pas de pain". (нема лісу, то нема й хліба) — ця поговірка ілюструє вказані залежності. — Розвиток індустрії також був дуже тісно звязаний з лісом і самі підприємства розташовувалися серед лісових масивів. Аж до XIX в. дерево було єдиним родом палива для здобуття й оброблення мінералів, а ця праця потрібувала величезної кількости дерева; так, тона очищеного заліза вимагала до 15.000 куб. метрів деревного вугілля. Тому металюрґія зосереджувалася в лісових місцевостях. Теж стосувалося склярень, солярень, вапнярень і т. ін. Усі ці підприємства страшенно виснажували ліси і тільки здобуття камяного вугілля (теж продукту колишніх лісів) врятувало ліси від загибелі та дало можливість дальшого розвитку індустрії. — Величезну ролю ліс відіграв і в судобудівництві. За давнини добрі мореплавці мали й великі ліси (фенікійці — кедр ливанський і ліси Таврії, греки — кедр з Криту, пельопонеську сосну, фесалійський дуб). Морські війни і кольоніяльні держави, що повставали в Середземно-морській області, стали одною з причин знищення тут лісів. Венецька фльота обезліснила усе узбережжя і тільки тяжкі комунікаційні умови врятували ліси глибшого суходолу. — Ліс асоціюється і із засобами транспорту на землі. Це він дав можливість винайти колесо, визначивши тим найбільший поступ в комунікації — перехід від ношення до воження. Первісне колесо являло собою круглий щит, вирубаний з грубого твердого дерева з великим діяметром. Роля лісу щодо забезпечення деревним матеріялом потреб давнього возівництва, шляхів (мостів), залізничої справи, загально відома.

Яка ж роля лісу у відношенні до людських потреб в останніх часах? Багато давніх і головних функцій лісу значно зменшилося, деякі й зовсім зникли: камяний вугіль відібрав від лісу його функцію опалювача; проґрес металюрґії дозволив утилізацію тонких підпор і сталевих споруд; в корабельних конструкціях дерево майже зникло зовсім; цемент і бетон заступили дерево у всіх більших будовах, мостах, набережжях, а цемент вживають, навіть, на винний посуд. Проте, здається, ніколи ще не було такого запотребування на ліс. Копальні потрібують 2 куб. метра дерева на кожні 10 тон вугілля. Залізні дороги мусілиб зватися дерев'яними, бо забірають подвійно більше дерева, ніж металю. Телеґрафи й телефони вимагають міліонів стовпів. Автомобільні й авіонні короби та ваґони забірають величезні кількості дерева. Непереглядні обрії відкриваються перед деревом на шляху його хемічного використування: карбонізація, дестиляція, вироблення деревної маси, целюльози, синтетичних волокон, штучного шовку і вовни. Найбільша частина папірової продукції, коло половини хемічної індустрії, частина все зростаючої текстильної промисловости і, можливо, в найближчі роки індустрія вуглецевих сполук — це нові обтяження для лісу. — Нові напрямні у вимогах до лісу мають розвиватися начебто з погляду переважаючого значіння кількісности продукції лісів над її якісністю. З цих мотивів усе більшого значіння мають набірати менше коштовні, але швидкорослі лісові породи. Залізо і бетон усе більше заступатимуть дерево як будівельний матеріял, можна передбачати і той день, коли пощастить сфабрикувати і синтетичну целюльозу і коли продукція паперу і штучних текстилей стане незалежною від лісів. Тоді проґрес дестиляції дерева буде скерований на використання лісових багатств для інших потреб. Карбонізація в закритих котлах вже дозволяє одержати спеціяльні вуглі для пороху. Дестиляція дає летучі продукти: алькоголь метильовий або метилен, оцтову кислину, феноли, дьоготь, креозот, формоль і т. д. Проте, і ці способи борються проти синтетичних методів, які дають оцтову кислину, метилен і формоль по дуже низьких цінах. Але, здається, головна перспектива карбонізації дерева полягає у вишуканні рослинного карбуранта, що міг би заступити нафту, якої запаси швидко виснажуються. Саме до рослинного

світу і до лісу зосібна звертатимуться яко до джерела вуглеводнів, бо тільки рослина фіксує вуглець повітря.

Багато ще показних чи просто цікавих фактів взаємовідносин між людиною та лісом та впливу й значіння останнього для господарського розвитку подає автор (ілюструючи свою працю більш як 50 фотоґрафіями). Він торкається загально відомих проблєм щодо природи й умов існування лісу та щодо способів його використування. Але для кожного, хто цікавиться чи спеціяльно лісом, чи певними моментами в розвитку людських цивілізацій, ця книжка дає повчальний ґеоґрафічний і історичний перегляд взаємовідносин людини та лісу. Вона свідчить про те, що у ріжних людських рас, у найріжніших кліматичних умовах, — скрізь ліс став у великій прислузі людині, зосібна за перших стадій розвитку господарського життя, задовольняючи найнеобхідніші людські потреби як своїми продуктами та фавною, так і добре угноєним ґрунтом для сільсько-господарських культур, і даючи в той же час у багатьох випадках захист та заслону людині й ґрунтові від шкідливих впливів сил живої і неживої природи.

Ліс на службі людині й цивілізації — такий зміст цієї книжки.

Б. І.

МІЖНАРОДНІ СІЛ.-ГОСПОДАРСЬКІ

ОРҐАНІЗАЦІЇ, КОНҐРЕСИ, НАРАДИ.

ORGANISATIONS INTERNATIONALES

D'AGRICULTURE, CONGRES ET CONFERENCES.

ЮВИЛЕЙ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ХЛІБОРОБСЬКОЇ АКАДЕМІЇ.

В дні 28 грудня 1924. р. відбулися установчі збори Чехословацької Хліборобської Академії в Празі, яка поставила своїм завданням обєднувати та піддержувати хліборобських вчених, журналістів, публіцистів та визначних хліборобських практиків, що заслужились чи то науково, чи як журналісти для розвитку хліборобства, а то для розвитку хліборобської науки і знання. Так отже ця заслужена наукова установа святкувала з кінцем 1934 р. десятиліття своєї праці. — Орґанізація Академії подібна до устрою інших академій наук. Має вона такі секції: І. рільництво, II. лісництво, III. городництво і садівництво, IV. хліборобський промисл, V. с.-г. економія, VI. с.-г. література та освіта. Члени є почесні, кореспонденти та звичайні. Почесних членів може бути найбільше 40, з того чужинців може бути найбільше 20; їх іменують загальні збори за заслуги для розвитку с.-г. науки. Членів-кореспондентів може бути найвище 120, а їх іменують за заслуги над розвитком хліборобства і с.-г. науки теж загальні збори. Звичайними членами можуть бути тільки громадяне Чсл. Республики, а їх приймає головна рада $^{2}/_{3}$ голосів; одначе їх число не може бути більше чим 360, з того в секції І. -- 100, II. — 50, III. — 50, IV. — 50, V. — 50 і VI. — 60. Вже цей устрій вказує на те, що Академія має членство дуже невелике, а тимсамим може вона обєднувати дійсно заслужених людей для хл. науки і то так у себе в краю, як і закордоном. Президентом Чсл. Хліборобської Академії є др. Мілян Годжа, а ґенеральним секретарем і керманичем усіх її праць др. Едвард Райх. — За десять років своєї праці стала Академія дійсним осередком розвитку хліборобської науки та зєдинила у своїй науковій праці направду усіх визначних діячів різних кран і народів. Впродовж свого існування зреферовано на засіданнях 547 ориґінальних наукових праць, які друковано потім в цілости, або у виїмках в двох наукових періодичних публікаціях: „Збірник Чсл. Хліборобської Академії“ (за 9 років 5576 сторінок, 132 ориґінальних праць і 13 переглядів) та „Вістник Чсл. Хл. Академії“ (за 10 років поверх 10.000 сторінок, сотні праць, статтей, оглядів, рефератів і т. д.). Крім

того з анкет, скликуваних для обговорення практичних справ видавано „Відчити", яких вийшло 6 томів, видано 65 томів окремих наукових праць, 63 різних шкільних хл. підручників, 20 томів викладів з різних дисциплін для високих шкіл, та закінчено перший том 3-томової „Городничо-садівничої Енциклопедії". Виготовлено до друку „Малу с.-г. енциклопедію", яка почне виходити в цьому році. Власна бібліотека Академії має поверх 110.000 томів з різних ділянок с.-г. дисціплін та 1.200 хліборобських часописів з цілого світу. Поза цим завідує Академія ще бібліотеками 13 різних установ, в тому і бібліотекою Української Господарської Академії в Подєбрадах, яку переняла. — З нагоди цього ювилею відбудуться в дні 3. березня 1935 р. ювилейні загальні збори Академії, получені з виставкою наукових праць та осягів цеї установи за 10 років. — З цього короткого огляду праці Академії видно, що завдяки невсипучій праці її керманичів стола вона осередком хл. науки, а попри це єдиною, вільною, славянською академією хліборобських наук, на якої працю і українське хліборобство покладає чималі надії.

ПЕРШИЙ МІЖНАРОДНІЙ КОНҐРЕС ХЛІБОРОБСЬКОЇ ПРЕСИ.

Розвиток хліборобської преси та публіцистики в останніх десятиліттях є так могутній, що вкінці треба було і цю ділянку хліборобської праці оформити та зорґанізувати у міжнародньому маштабі. Досі утворено в більшості країв Краєві Комітети Хліборобських Журналістів і створено при Міжнародній Федерації Техніків-Аґрономів (F.I.T.A.) у Римі окреме Міжнароднє Бюро Хліборобської Преси — Office International de la Presse Agricole) — яке видає свої бюлетені у чотирьох мовах. Одначе живі взаємини хліборобських журналістів приносили все нові й нові справи, яких обговорення годі було діждатися через брак постійного форуму, яким можуть бути тільки постійні міжнародні зїзди-конґреси. Тому Міжнароднє Бюро Хл. Преси організує в часі 26—27. липня 1935 р. Перший Міжнародній Конґрес Хліборобської Преси в Брюселі, що відбудеться в рямцях Міжнародньої Виставки, яку цього року орґанізують бельґійці. Конґрес обговорить такі справи: 1) орґанізація хліборобської преси у різних краях; 2) умови праці й орґанізація хліборобських журналістів у різних краях; 3) справи полекш і привілеїв для хл. журналістів у різних краях; 4) створення хл. бібліотек та читалень хліборобських журналів і літератури. На конґресі будуть предложені печатані звідомлення про стан хл. преси в усіх країнах світу. Спільний реферат про хліборобську пресу славянських країв предложить Чехословацький Синдикат Хл. Журналістів і Письменників, до якого увійде опрацьований поодинокими референтами матеріял кожної окремої нації. Матеріяли про укр. хл. пресу зах. земель опрацював для цього реферату редактор У.А.Вістника. Ці реферати дадуть вперше погляд на розмір, напрямок праці та поширення хл. преси цілого світу. Рівночасно з конґресом відбудеться вистава хл. преси світу, на яку вже вислано відповідні експонати нашої хл. преси зі зах. земель. — Президентом конґресу є бельґієць П. де Вуйст, ґенеральним секретарем італієць Ф. Анджеліні, діловим секретарем Г. Лемер, до якого теж належить звертатися зі зголошеннями на конґрес — (Henri G. Lemaire, 82. Avenue de la, Couronne, Bruxelles) — Впис на конґрес коштує для установ по 20.— бельґів за делеґата, для редакторів (звичайних учасників) 5.— б.

IV. МІЖНАРОДНІЙ КОНҐРЕС ТЕХНІКИ ТА ХЕМІЇ ХЛІБОРОБСЬКОГО ПРОМИСЛУ.

Четвертий Міжнародній Конґрес техніки та хемії хліборобського промислу відбудеться в Брюсселі в часі від 15. до 28. липня 1935. Радити буде цей конґрес у чотирьох відділах і 26 секціях. Відділи є такі: 1) загальні наукові досліди, 2) аґрономічні науки; 3) хл. промисл; 4) економічні науки. Секретарем 21. секції (виріб конфітур, сиропів та овочевих консерв) є українець інж. М. Яковлів — (67 Rue de Coppin, Jambes — Namur) — у якого належить зголошувати участь у конґресі та довідуватися про ближчі умовини участи в ньому. Уважаємо за вказане і конечне, щоби наші інженери, що цікавляться різними ділянками хліборобського промислу взяли участь у цьому конґресі.

НАРАДИ ДЕРЖ. СОЮЗУ ДЛЯ БІОЛ.-ДИНАМІЧНОГО СПОСОБУ ГОСПОДАРЮВАННЯ.

В днях 4—8. грудня 1934 р. відбулися наради Держ. Союзу для біодинамічного способу господарювання в його осідку в Бад-Сааров в Німеччині. В зїзді взяли участь представники німецького уряду, які пильно слідкували за нарадами піонірів, теоретиків та практиків цього напрямку господарювання. На зїзді обговорено цілу низку питань техніки та економіки б.-д. способу господарювання, а зокрема перевірено дотеперішні висліди праці та оглянено господарства, які від років цей спосіб у себе завели. Замітне, що поза німецькою фаховою пресою, занимається тепер чеська та польська хліборобська преса цим способом господарювання, поміщуючи завзяту полєміку прихильників і ворогів цеї методи.

МІЖНАРОДНІ НАРАДИ і КОНҐРЕСИ, ЯКІ ВІДБУЛИСЯ.

В часі від 1—10 липня 1934 відбувся в Оксфорді VIII-ий Міжнародній Орнітольоґічний Конґрес, скликаний в 50-ліття першого такого конґресу, що відбувся в р. 1884 у Відні. — III. Міжнародній Конґрес для управи лук і пасовиськ відбувся 18—28. липня 1934 в Ціріху; раджено в таких секціях: I. проблеми гноїння (9 рефератів)); II. паша (16 рефератів); III. хов худоби на полонинах; IV. збільшення рентовности пасовиськ та консервовання паші (5 реф.). — III. Міжнародня Конференція для Штучних Погноїв відбулася 9—10. листопада 1934 в Берні (Швайцарія). — XII. Міжнародній Конґрес Ветеринарів відбувся 13—18. серпня 1934 в Ню-Йорку при участи поверх 2.000 делеґатів. — V. Міжнародній Конґрес для навчання господинь відбувся 21—26. серпня 1934 р. в Берліні разом з Міжнародньою Виставкою навчання господинь та річним збором Міжнародньої Федерації для господинського навчання. Цей конґрес відбувся при участи багатьох делеґаток і делеґатів різних країв та приняв низку важних резолюцій. (За „Вістником Чсл. Зем. Академії").

МІЖНАРОДНІ НАРАДИ і КОНҐРЕСИ, ЩО МАЮТЬ ВІДБУТИСЯ.

XI. Міжнародній Городничий Конґрес відбудеться в днях 16—21. вересня 1935 в Римі та буде радити в таких секціях: I. овочеве і яринне городництво; II. цвітництво; III. номенклятура і добір сортів, сортові новини; IV. городництво тропічних і субтропічних країв; V. боротьба зі шкідниками і хоробами; VI. консервація і перерібка городовини й овочів; VII. значіння овочів і городини для відживлення; VIII. збут і охорона продукції. Передбачені є прогульки до зразкових городів і садів. При зголошенні треба вплатити вступне 100 лір. Адреса секретаріяту в редакції У.А.В. — В часі від 2—7. вересня 1935 відбудеться VI. Міжнародній Ботанічний Конґрес в Амстердамі. — В жовтні 1935 відбудеться в Буенос Айрес V. Міжнародній Конґрес Хліборобського Навчання. — (За „Вістником Чсл. Зем. Акад.").

ЗАПИСНИК НАШОЇ АҐРОНОМІЧНОЇ ПРАЦІ.	CHRONIQUE DE L'ACTIVITE DE L'AGRONOMIE UKRAINIENNE.

НОВИЙ ЧАСОПИС „ХЛІБОРОБСЬКА МОЛОДЬ".

Від 1. листопада 1934 р. почав виходити місячник „Хліборобська Молодь", орґан Головної Секції Хліборобського Вишколу Молоді при Краєвім Господарськім Товаристві „Сільський Господар" у Львові. Перше засідання Головної Секції Хліборобського Вишколу Молоді, що відбулося для 14. вересня 1934 р. рішило, щоби видавати окремий журнал для Хл. Вишколу, зразу як додаток до існуючого часопису „Сільський Господар", а згодом як окремий часопис. Одначе скорий розвиток нашої молодечої орґанізації при „Сільськім Господарі", а разом з тим потреба власного часопису були спонукою для дирекції „Сільського Господаря" вже осеню 1934 р. розпочати це видавництво. Редакцію переняв голова Гол. Секції Хл. Вишколу інж. др. Е. Храпливий. Часопис „Хліборобська Молодь" ведений в двох напрямках: 1) він має давати поради, вказівки та інструкції для змагунів так з ділянки їх фахової, як самоосвітньої та орґанізаційної праці, та 2) подавати відомости про розвиток нашого руху Хліборобського Вишколу у цілому краю та реєструвати усі цікаві його прояви на місцях, в повітах і в централі. Тому, що часопис призначений для широких кол молодих змагунів і змагунок він редаґований популярно та рясно ілюстрований, головно знимками біжучої праці на місцях. Дальші числа мають теж вже чимало дописів з місць, писаних молодю, а через те часопис набирає безпосередности та щирости. Редакція часопису проголосила теж і своє змагання-конкурс на тему „Як я перевів мою працю?", на який прийшло богато дописів, з яких декілька нагороджено. Молодь відгукнулася на появу часопису дуже скоро і приняла його охоче. Таксамо приняла часопис корисно наша преса, відмічуючи його потребу та доцільність. Часопис іде досі в 3.500 прим., а треба надіятися, що скоро буде треба його більше друкувати.

ЗВІДОМЛЕННЯ З ПРАЦІ ПРАКТИЧНИХ КУРСІВ „СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРЯ" В ЯНЧИНІ, ЗА 1934 Р.

Практичні кунси в Янчині повстали в 1933 р. Їх зорґанізувала та провадила протягом 2 літ Філія К. Г. Т-ва „Сільський Господар" в Перемишлянях. Метою курсів було в короткому часі вишколити місцевих провідників для сільсько-господарської та кооперативної праці. Минулого року вийшло з курсів 21 кандидатів з повним вишколом, що тривав 9 місяців та 15 таких, що покінчили лише деякі курси. Орґанізація та метода науки на курсах залишилися ті самі, що в 1933 р. В програму науки входили всі ділянки господарського знання, а праця була поділена на 6 окремих курсів. Іменно:

1. Курс вступних наук (з ділянок біольоґії, аґрохемії та метеорольоґії) від 12. III. до 31. III.
2. Курс садівництва та городництва від 1. IV. до 31. V.
3. Курс пасічництва та шовківництва від 20. V. до 30. VI.
4. Курс рільної господарки від 1. VII. до 30. VIII.
5. Курс годівлі тварин та ветеринарії від 1. IX. до 30. X.
6. Курс орґанізаційно-інструкторський від 1. XI. до 25. XI.

Крім цих 6 курсів відбувся замість кооперативного курсу ще один популярний курс годівельно-ветеринарний в часі від 1. до 31. грудня. — Завдяки такій орґанізації курсів учасники могли користати також з поодиноких, спеціяльних курсів.

Науку ведено теоретично та практично. Головну вагу кладено на практичний вишкіл і то в ділянках під сучасну хвилю найважніших, як годівля, хліборобський вишкіл молоді, орґанізація господарства і побічні галузи сіл. господарства (садівництво, пасічництво та городництво). Практичне навчання переводжено на господарстві голови Філії „С. Г." М. Луцького, в якому є заступлені всі ділянки господарки, а саме рільне господарство

з досвідними полями і відділом продукції технічних рослин та насінництва, велика обора молочної худоби, годівля расових безрог, курник та індичарня, сад, город, рибний став та пасіка. Крім цього для практики в городництві курси мали власний 1/3 морґовий город. Практичне навчання в таких ділянках як рільництво, садівництво, городництво та насінництво переводжено протягом цілого року. Заняття тривало 7—8 годин денно, 4 години до обіду та 3—4 год. пополудні.

Наукою проводило 3 сталих прелеґентів та 6 часових спеціялістів з поодиноких ділянок господарства. За удержання і науку платили кандидати 45 зол. місячно. 5-ох кандидатів незасібних користало з грошевої допомоги. Всіх учасників було в цьому році 31. Сталих учасників, що перейшли всі курси було 10, а решта користали з одного чи 2-ох курсів. — 5-ох абсольвентів курсів працює вже як помічники аґрономів в Рогатинщині та Зборівщині.

Переведення цьогорічних курсів коштувало кругло 3.030.— зол.

Др. Б. Гнатевич.

УТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ХЛІБОРОБСЬКОГО ЛІЦЕЮ З УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ В ЧЕРНИЦІ.

Наші головні господарські установи, а саме „Сільський Господар" і Ревізійний Союз Українських Кооператив внесли через окрему делеґацію для 18. липня 1933 р. меморіял до уряду за українську високу аґрономічно-економічну школу та предложили рівночасно плян і бюджет такої школи. У відповідь делеґатам наших установ, а саме радн. інж. Ю. Мудракови і інж. др. Е. Храпливому, заявив тодішний премієр і міністр освіти Януш Єнджеєвич, що уряд, хоч розуміє вимогу українського громадянства, її сповнити не може тому, бо саме тепер змушений ліквідувати деякі свої високі аґрономічні школи, одначе не має нічого проти створення висшої аґрономічної укр. школи, — хліборобського ліцею, якого завданням булоб школити практичних аґрономів. Це малаб бути висша школа практичних наук, яка випускалаб: 1) практичних господарів, які верталиб на батьківське господарство; 2) аґрономів, що моглиб працювати у господарських і кооперативних установах; 3) аґрономів, що моглиб працювати у самоврядуванні. Згідно з тим школа мусілаб мати окремий, власний маєток та бути ведена інтернатовим способом. Колиб зі сторони українських установ були в цьому напрямку пропозиції, то їх радо використають. Делеґати наших установ заявили, що вимога нашої високої аґрономічно-економічної школи є основною, а що до ліцею, то предложать, як до окремої справи, відповідні пляни. — Вслід за цим виготовлено в бюрі „Сільського Господаря" пляни навчання і бюджет такої ліцеальної школи і предложено в лютому 1934 р. міністерству освіти. Треба зазначити, що так виготовлення плянів високої школи, як теж і ліцею опрацювано на основі докладних матеріялів Української Господарської Академії в Подєбрадах. — Цю справу предложено у річному звідомленню загальним зборам „Сільського Господаря" дня 29. березня 1934 р. і у ньому збори її одноголосно ухвалили. — По дальших заходах і предложенню дальших матеріялів рішило міністерство освіти креувати державний хліборобський ліцей з українською мовою навчання, що закомунікував окремій делеґації „Сільського Господаря" (інж. Ю. Павликовський, радн. інж. Ю. Мудрак, інж. др. Е. Храпливий) та „Рідної Школи" (інсп. В. Кузьмович) в дні 16. жовтня 1934 р. міністр освіти Вацлав Єнджеєвич. По цім закупив уряд для школи маєток Черницю в пов. Жидачів, де є відповідні забудовання та 151 гектарів землі, враз зі живим і мертвим інвентарем. Мають там збудувати ще 2 будинки, а саме на школу та інтернат. Рівночасно іменував міністр директором ліцею інж. др. Михайла Холевчука, досі члена дирекції „Сільського Господаря", а завідуючим маєтком інж. Евгена Брилинського, досі директора Господарсько-Садівничої Школи в Милованні. — По цих орґанізаційних працях оголосила Кураторія Львівської Шкільної Округи вписи до ліцею. Згідно з цим оголошенням — ліцей є вищою середною школою з 3-річним курсом навчання, одначе кандидати мусять покінчити передтим однорічну хліборобську практику на одному зі шкільних господарств, яке вкаже Кураторія Львівської Шкільної Округи.

Практика для першого річника курсистів починається вже 15-го лютого 1935 р. і буде тревати тільки до вересня 1935 року, а то тому, що ізза трудношців орґанізації Ліцею годі було оголосити скорше вписи. Вписи до Ліцею відбуваються в той спосіб, що кандидати вносять найдальше до дня 10. лютого 1935 р. подання до Кураторії Львівської Шкільної Округи у Львові, вул. Кармеліцка 4., до якого долучують: 1. власноручно написаний опис життя, 2. свідоцтво моральности, якщо від покінчення школи минуло більше чим рік, 3. письменний дозвіл родичів або опікунів на вступ до школи, 4. доказ, що кандидат має умовини приняття до школи, 5. доказ на вплачення оплат, що обовязують нововступаючих учнів. До першої кляси Ліцею можуть бути приняті кандидати, які в календарнім році покінчили принайменше 17 літ життя, а не переступили 21 літ життя, представлять свідоцтво покінчення щонайменше 6 кляс загально-освітної школи, або іншої школи, признаної за рівнорядну міністерством освіти, представлять доказ відбутої хліборобської практики признаної шкільною владою, викажуть належний фізичний розвиток та здадуть іспит у звязку з відбутою практикою. — Оплати при вписі до ліцею є такі: 1) такса за вступний іспит 5 зол., 2) такса за психотехнічну провірку 2 зол., 3) щорічна такса адміністраційна за навчання 220 золотих. Учні, які викажуть, що є незаможні та мали добрі поступи в попередній школі можуть старатися про знижку шкільної такси у міністерстві освіти, одначе подання треба вносити через Кураторію. Учні Ліцею обовязані будуть мешкати в шкільнім інтернаті. Оплата за повне удержання учня в інтернаті буде виносити від 30—40 золотих. Таку оплату будуть вплачувати учні також за своє удержання при відбуванню господарської практики від лютого до вересня 1935 р. — Предбачується, що частина кандидатів, які покінчать Ліцей вернуть частинно на батьківські господарства та піднесуть їх дохідність. Друга частина кандидатів найде приміщення у наших господарських орґанізаціях, бо вони будуть нетільки теоретиками, але передовсім дуже добрими господарськими практиками. Таких практиків потребує нетільки „Сільський Господар“, але передовсім наша кооперація і то так господарсько-споживча, як також молочарська. — Відмічуючи створення цього Хліборобського Ліцею з української мовою навчання, як позитивне явище, маємо надію, що ця школа стане нетільки осередком школення нових кадрів практичних аґрономів, яких нам бракує, але також осередком аґрономічної науки, яка досі не мала в краю осередка, де моглаб належно розвиватися.

РІЖНЕ. — FAITS DIVERS.

ПАМЯТИ ПРОФ. А. РАНДИ.

В цьому році Чехословаччина згадує проф. Антоніна Ранду, одного з достойних своїх синів, з приводу століття зі дня його народження та двацятиліття зі дня його смерти. А. Ранда був славний правник та його блискучі праці в царині громадянського права та теорії права не тільки забезпечили за ним почесне імя „батька чеських правників", але й поставили його імя поруч зі світово відомими правниками останнього століття, як Савіні, Ґерінґ, Гофман, Пфаф та ін.

Й одночасно проф. А. Ранда був великим прихильником кооперації не тільки теоретично, але й практично. Його імя записано золотими літерами до історії чеської міської кредитової кооперації, кооперації системи Шульце-Деліч-Шімачка, кооперації переважно середніх шарів населення. Протягом майже 50 років він був у самому тісному звязку з кооперативним рухом по розвитку згаданих вище позичкових кас системи Шульце-Деліча. Протягом цього часу проф. Ранда всією міццю своїх знань та свого авторитету боронив інтереси згаданих кооператив та намагався утворити для них сприяючий ґрунт.

Ще в році 1866. А. Ранда, тоді молодий професор на Пражському університеті, не погоджувався признати згадані товариства „каси" корпораціями, тому що ці товариства мають на меті інтереси окремих членів (а не цілої їх сукупности); він відмовлявся також узнати їх торговельними орґанізаціями, настоюючи на тому, щоб ці товариства були зараховані до кооператив, діяльність яких разом з іншими кооперативами має реґулюватися спеціяльним кооперативним законом. Проєкт такого закону для колишньої Австрії був розроблений проф. Рандою, та цей проєкт, порівнюючи з пруським кооперативним законом з р. 1869, заключував важну поправку, саме — дозвіл засновувати кооперативи нетільки з необмеженою статутарною відповідальністю членів по зобовязанням товариства (як це було в Прусії), але й з обмеженою відповідальністю. Вимога австрійської влади, під впливом німецької практики, щоб новими кредитовими кооперативами приймалася необмежена відповідальність, була, після думки проф. Ранди, нетільки теоретично, але й практично безпідставною та дуже гальмувала розвиток цих кооператив. Така форма відповідальности, не завжди збільшуючи ґарантію повороту вкладів, особливо коли вона вживалася у випадках ліквідації, не прямо відбивалася в несприятливий спосіб на складі членів: заможніші елементи населення, боячися необмеженої відповідальности, утримувалися від вступу до кооператив, або виступали з них. Погляд проф. Ранди, дякуючи обґрунтованости свого мотивування та енерґічній його обороні, переміг, та в австрійському кооперативному законі з року 1873. була припущена в кооперативах як необмежена, так і обмежена відповідальність членів. Також дякуючи енерґії проф. Ранди розглядаємі позичкові товариства були звільнені від 2% податку з відсотків, що платилися по вкладах на біжучий рахунок.

Подібно й в інших відношеннях проф. Ранда був оборонцем позичкових товариств перед австрійською владою. Остання, в цілях ослаблення швидкого розвитку чеських товариств, настоювала на тому, щоб у відношенні до кооператив, що повстали до року 1873, зміна статутів щодо прийняття ними обмеженої відповідальности замісць необмеженої, проходила в порядку попередньої ліквідації кооперативи з необмеженою відповідальністю. Але проф. Ранда настоював — та ця думка перемогла, — щоб така зміна переводилася в порядку простої реґістрації з тим, щоб була введена поправка, що по зміні статуту позичкового товариства щодо прийняття обмеженої відповідальности, члени ще протягом двох років відповідатимуть необмежено.

Великанська заслуга проф. Ранда полягала також в тому, що дякуючи його впливови, чеська кредитова кооперація системи Шульце-Деліч одержала свій інтелектуальний цент в Празі у вигляді заснованого в січні місяці 1869 року Центрального Комітету чесько-моравських позичкових товариств. В році 1874, також з ініціятиви проф. Ранди при згаданім Комітеті був утворений контрольний орґан для сталого ознайомлення з положенням справ позичкових товариств й для запобігнення можливим

зловживанням. В році 1878, в цілях оборони позичкових товариств від сваволі австрійських властей, за ініціятивою проф. Ранди, утворено в Празі Центральне Товариство прихильників чеських позичкових товариств, головою якого був також проф. Ранда. А в році 1885, з його ж ініціятиви засновано в Празі Центральний Союз згаданих кооператив (Еднота заложен на Чехах), що існує й по сьогодні та стоїть на сторожі інтересів позичкових товариств системи Шульце-Деліча в Чехословаччині. Дякуючи в значній мірі цьому Союзу ці кооперативи досягли порівнюючи скоро значних успіхів. Вже в році 1913 їх було в історичних чеських землях біля 90, а нині по всій Республиці коло 1300. Кількість членів в цих кооперативах також значно зросла. 20 років тому назад в 825 кооперативах їх було 327.000, а нині в 1179 кооперативах є їх понад 670.000. Про зріст операцій позичкових товариств можна судити по загальним білянсам та по розмірах вкладів. Загальний білянс згаданої вище кількости позичкових товариств досягав в році 1913 — 1.058 міліонів кол. австрійських корон, а в році 1933 він перевищував 11.200 міліонів чсл. корон (Кч.). Вклади в році 1913 досягали в 870 міліонів корон, а в році 1933 — 10.000 міліонів Кч. Цими сприятливими результатами чеські позичкові товариства в значній мірі зобовязані проф. Ранді, про якого учасники цих товариств згадують й нині з глибокою вдячністю.

Проф. С. Бородаєвський.

ХЛІБНА МОНОПОЛІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ.

Довгочасна кріза, що її переживають тепер усі держави, відбилася особливо важко на народньому господарстві через сильне й незмінне рік за роком спадання хлібних цін та значне розходження між цінами на продукти сільського господарства з одного боку і промисловости з другого.

Покупна здібність сільських господарів упала за останні роки остільки, що вони почали обмежувати не тільки головні елементи споживання (цукор, одяг, тощо), але також і попит на продукти промисловости. Таким чином, низькі ціни на хліб були не тільки нещастям для сільських господарів, але також загрозою катастрофи для всього народнього господарства республики.

Слід додати, що одночасно з паданням цін на сільсько-господарські продукти ті ціни сильно хиталися на протязі одного і того ж сезону, що вносило хаос у господарські калькуляції сільських господарів. Тому стане цілком зрозумілим прямування уряду найти заходи для усунення як низьких цін на зерно, так і їх постійних коливань. Одним із таких заходів була організація хлібної монополії в липні 1934 р.

Як видно з розпорядження уряду з 13. липня 1934, завданням монополії є реґулювати торговлю хлібом. Під останнім у даному випадку, слід розуміти пшеницю, жито, ячмінь, овес та кукурудзу всіх катеґорій. А під торговлею, в дотичному випадку, слід розуміти закупно хліба від сільських господарів; імпорт хліба зза кордону; продаж, експорт і перерібку купленого та імпортованого хліба, а також продаж ввезеного борошна та кормів.

Розвязання завдань, що випливають із рішення уряду реґулювати в зазначеному розумінні хлібну торгівлю, доручається поважним орґанізаціям, що обєднують: а) продуцентів зерна, б) споживачів, в) млинарів і г) торговців. Такими орґанізаціями закон визнає: 1) Центрокооперативу (Центральний Союз сільсько-господарських кооперативних союзів) у Празі, 2) Т-во гуртових операцій у Празі, 3) Центральне Т-во для закупна та продажі продуктів з борошна у Празі, 4) Т-во торговлі хлібом, що функціонує у Празі, Брні, Братіславі та Ужгороді.

Для розвязання питань по реґулюванні хлібної торговлі всіми згаданими вище орґанізаціями утворено Торговельне Акційне Т-во під назвою „Чехословацьке Зернове Товариство в Празі".

Важніші точки статуту, що на ньому працює назване Т-во такі: Т-ву належить виключне право (§ 5) закуповувати у сільських господарів зерно; ввозити його зза кордону; виготовлювати з нього борошно, мучні продукти та корми; нарешті, продавати зазначені зерно і продукти та експортувати їх за кордон. Товариство почало функціонувати 17. липня 1934, а мусить припинити свою діяльність 30. червня 1937. Акційний капітал Т-ва складає 50 міл. чк., поділених на 1000 акцій по 50.000 чк. кож-

на. З цього капіталу 20 міл. чк. узяла Центрокооператива; по 10 міл. чк. взяли Кооперативе Т-во гуртових операцій, Т-во млинарів республики та поважніші хліботорговці республики.

Загальне Зібрання акціонарів (вищий орґан управління) скликається в Празі. В ньому кожній акції належить один голос. Загальні Збори вибирають Правління і Ревізорів Т-ва; ухвалюють рахункове замкнення та заключення ревізорів; розглядають річний білянс; постановляють про розподіл чистих прибутків; уділюють абсолюторії правлінню; вирішують про доцільність зміни статуту Т-ва. Загальні Збори дійсні при участі 3/5 представників акційного капіталу. При браку такого кворуму признačується на годину пізніше нові Загальні Збори, які дійсні вже при всякій кількости акціонарів.

Правління це виконуючий орган Т-ва й одночасно його законний представник. Правління складається з голови, 4-ох заступників і 16 членів. Голову призначує уряд згідно з пропозицією міністра хліборобства; заступників голови і членів правління вибирають Загальні Збори.

Для розглянення торговельно-фінансового стану Т-ва та щорічної рахункости Загальні Збори акціонарів вибирають 4 ревізорів, по одному від кожної ґрупи, що складають Чехословацьке Зернове Т-во. Останнє припиняє свою діяльність: а) по рішенню Загальних Зборів, б) по наказу уряду, між іншим, коли акційний капітал зменшиться на половину і в) по оголошенні конкурсу. Взаємовідношення між Т-вом та державою встановляється спеціяльним договором.

Розпорядженням уряду з 13. червня 1934. всі договори про продажу хліба були визнані від 16. липня 1934. недійсними, а від 17. липня Т-во почало свою чинність і подібні договори треба заключувати вже з ним. Що торкається сільських господарів, то при їх бажанні продати частину свого врожаю, вони повинні повідомити про це Т-во з вказівкою щодо кількости, якости зерна тощо. Але продавати зерно комусь іншому крім Т-ва хлібороб не має права (§ 16).

Основним елементом хліботорговиx договорів Чехословацького Зернового Т-ва з його клієнтами, як і прийому зерна від сільських господарів є безумовна ціна. Для її встановлення Т-во приняло слідуючі засади. По перше, визнання права продуцента зерна на певний прибуток крім собівартости. По друге, піддержання стабільности цін на протязі дотичного хліботоргового сезону до нового врожаю. По третє, сприяння продукованню та викиненню на ринок зерна вищої якости. Згідно зі справедливим твердженням п. Файерабенда, сучасного голови Чехословацького Зернового Т-ва, реґулювання хлібного господарства не повинно бути знаком для погіршення якости продукованого зерна (Земедельске Дружстевні Лісти, 1935, № 1). На практиці додержання зазначених засад привело до встановлення на даний сезон — до 1. червня 1935 — таких цін. Для пшениці твердої (червоної), що важить не менше 79 кґ. у гектолітрі, 1 квінтал франко Прага = 164 чк.; для жита якости не нижче 70 кґ. в гектолітрі = 125 чк.; для вівса не нижче 50 кґ. = 112 чк.; за ячмінь не нижче 67 кґ. = 125 чк. франко Прага, Брно і Олмоуць і 120 чк. франко Братислава. Ціни ці підвищують кожного 1-го числа місяця, починаючи від 1. IX. 1934 р., кінчаючи 1. VI. 1935. р., на 1 квінтал дотично пшениці на 1.80 чк., жита — 1.50 чк., вівса — 1.20 чк., ячменю 1.50 чк.

Що торкається вищої оплати вищої якости продукту, то наприклад, дотично ячменю 1 квінтал не нижче 67 кґ. у гектолітрі оплачується 125 чк., а вагою в 68 кґ. = 125.50 чк.; вагою 69 кґ. = 126 чк. і т. д.

Ми бачили вище, що для здійснення хлібної монополії все зерно, що поступало в хліботорговий оборот, повинно проходити в порядку заключення умови куплі-продажі через Чехословацьке Зернове Т-во. Такий порядок утворює для Т-ва значні труднощі, щодо орґанізації прийому зерна, розплати за нього та його переховування. Утруднення ці могли би бути непосильні для Т-ва, колиб на зустріч його побажанням не йшла велика кількість (більше 11.000) кооператив, членами яких є переважно продуценти зерна і які, в свою чергу, обєднані через свої Союзи — в Центрокооперативі. Всі ці кооперативи, що по суті є комісіонерами Зернового Т-ва, дозволяють йому перебороти труднощі і фінансового і, так мовити, складового характеру, і безумовно їм належатиме головна роля у випадку, коли хлібна монополія в Чехословаччині буде закінчена успішно. Як велика їх роля в сучасному, видно з того, що до половини грудня мин. року було виплачено сільським

господарям за продане ними Т-ву зерно біля 650 міл. чк. і з цієї суми біля 600 міл. було виплачено хліборобам кооперативами.

Щодо дальшої долі хлібної монополії в Чехословаччині, ми хотілиб дивитися оптимістично. Але одне є безсумнівне: хлібна монополія була для Чехословаччини катеґоричним імперативом у тих умовинах, у яких находилося народнє господарство республики за останні роки. Бачити в ній тільки бастіон для захисту інтересів сільських господарів булоб помилкою: хлібна монополія в Чехословаччині захищає широко й безпосередньо також інтереси промисловости, не тільки підіймаючи попит на її продукти в самій країні, але й полекшуючи їх експорт у ті країни, що можуть компенсувати такий експорт довозом у Чехословаччину продуктів сільського господарства (напр. Югославія).

Хлібна монополія — діло важне навіть у тому обємі, як її провадиться в Чехословаччині, особливо, коли прийдеться підійти до реґулювання в країні продукції сільського господарства, як натуральний наслідок монополії хлібної торговлі. Але тепер можна сказати, що за недовгий час свого існування, хлібна монополія зробила велику послугу всьому народньому господарству Чехословаччини.

Проф. С. Бородаєвський.

Адреса: Український Аґрономічний Вістник, Львів, Ринок 10/II.

Виходить збірниками що чверть року.

Редактор і видавець: інж. др. Евген Храпливий.

З друкарні Видавничої Спілки „Діло“, Львів, Ринок 10.

Поширюйте хліборобські книжки видання Товариства

„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“

у Львові, Ринок ч. 10. II-ий пов.

I. Управа ріллі й рослин.

	зол
Доц. В. Доманицький: Цукровий буряк	0·80
Інж. Г. Гордієнко: Конюшина	0·50
Інж. Г. Гордієнко: Соя	1·30
Інж. О. Кошель: Фасоля	0·60
Інж. М. Боровський: Про зелені погної . . .	0·70
Доц. В. Доманицький: Чому треба чергувати с.-г. рослини на полях	0·60
Інж. А. Романенко: Що показали польові досвіди зі штучними погноями	0·50
Інж. М. Боровський: Виноград	0·50
Інж. А. Романенко: Лен	0·50
Іван Крижанівський: Ріпа стернянка	0·20

II. Плекання сільсько-господарських тварин.

Др. В. Королів-Старий: Як вибирати коня (нове видання)	0·75
К. Михайлюк: Плекання телят (нове видання) . . .	0·80
В. Воробець: Про плекання та годівлю домашньої птиці .	1·00
Д-р М. Холевчук: Шляхи до поліпшення годівлі с. г. тварин	0·20
Д-р М. Холевчук: Годівля та плекання поросят . . .	0·90
Д-р М. Холевчук: Як орґанізувати і вести контролю молочности?	0·90
Інж. Д-р М. Холевчук: Як орґанізувати і вести Секції охорони сільсько-господарських тварин?	0·30
В. Королів-Старий: Крілики	0·90
Д-р. Б. Гнатевич: Годівля коропа	0·90
Гр. Герман: Як будувати та уладити курник . .	0·40
Інж. Хомишин: Годівля домашніх тварин . . .	0·50
Д-р Е. Томашівський: Птахомясарський промисл .	1·00
Інж. Др. Е. Томашівський: Кооперат. збут живої птиці	0·40
Інж. Др. Е. Храпливий: Плекання рогатої худоби у Сх. Галичині	2·50
Інж. Др. Томашевський: Конкурс вгодовування птиці .	0·20

III. Ветеринарія.

М. Стахурський: Коли і як помагатипри породах у корів	0·30
М. Стахурський: Хороби кінських ніг (кінська ортопедія)	0·60
Д-р. М. Стахурський: Мотилиця у худоби . . .	0·20
Інж. др. М. Холевчук: Державне відшкодування у випадках загибелі с.-г. тварин	0·30
Д-р А. Моспанюк: Хороби вимені	0·50
Д-р А. Моспанюк: Чим і як лікувати господарські тварини в наглих випадках	0·50
Д-р М. Стахурський: Ветерин. лікар у недугах дом. звірят	4·00
Др. М. Стахурський: Про деякі хороби птиці . . .	0·20

IV. Суспільна аґрономія і кооперація.

Інж. Е. Храпливий: Як піднести наше хліборобство (Про співпрацю кооперації, „Сільського Господаря“ і інших установ в ділянці суспільної аґрономії)	1·00
Інж. Е. Храпливий: За хліборобську справу (Про те, як основувати Кружки та Філії „Сільського Господаря“ та як в них працювати)	2·50
Інж. Храпливий: Про хліборобський вишкіл сіль. молоді .	1·00
Інж. Д-р. Е. Храпливий: За наше хліборобське шкільниц.	1·00

Ціна цеї книжки 3.— зол., в ЧСР. 12.— кч., в інших краях 2.— шв. фр.